

T.C.  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İŞLETME ANABİLİM DALI  
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK PROGRAMI  
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE  
YATIRIMLARI VE İMALAT SANAYİNDE SEKTÖREL  
BİR DEĞERLENDİRME**

**Dize KUDAR**

Danışman  
**Prof. Dr. İkbal AKSULU**

2010

**YÜKSEK LİSANS**  
**TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI**

2007800158

**Üniversite** : Dokuz Eylül Üniversitesi  
**Enstitü** : Sosyal Bilimler Enstitüsü  
**Adı ve Soyadı** : Dize KUDAR  
**Tez Başlığı** : Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İmalat Sanayinde Sektörel Bir Değerlendirme  
**Savunma Tarihi** : 07.07.2010  
**Danışmanı** : Prof.Dr.İkbal AKSULU

**JÜRİ ÜYELERİ**

<b><u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u></b>	<b><u>Üniversitesi</u></b>	<b><u>İmza</u></b>
Prof.Dr.İkbal AKSULU	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Mustafa TANYERİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Engin ÖZGÜL	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)

Oy Çokluğu ( )

Dize KUDAR tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İmalat Sanayinde Sektörel Bir Değerlendirme" başlıklı Tezi (X) / Projesi ( ) kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU  
Enstitü Müdürü

## Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “.....  
.....” adlı çalışmanın, tarafımdan,  
bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını  
ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf  
yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

## ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İmalat Sanayinde

Sektörel Bir Değerlendirme

Dize KUDAR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

Uluslararası İşletmecilik Programı

Küreselleşme süreci 1990’lı yıllarda tüm ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamı ve tercihleri üzerinde inkar edilemez bir etki yaratmaya başlamıştır. Küreselleşme eğiliminin artmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekonomi politikalarındaki liberalleşme, sermayenin serbest dolaşımı, ticarete serbestleşme ve tüketici alışkanlıklarının birbirine yakınlaşması gibi faktörlerle birlikte yabancı sermaye gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için çok önemli bir konu haline gelmiştir. Bu sebeple, 1980’li yıllarda pek çok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye de ekonomisinde yapısal ve köklü değişimlere giderek liberal politikalar benimsemiştir. İthal ikame büyüme modeli terk edilmiş, dışa açık büyüme modeline geçilmiştir. Dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel yeni düzenlemeler ile yabancı sermaye girişinde ciddi artışlar yaşanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin kavramlar ele alınmakta, daha sonra dünyada ve Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenmektedir. Son bölümde ise Türkiye’de imalat sanayinde yabancı sermaye yatırımları ele alınmakta ve 1980 sonrası en çok yabancı yatırım alan gıda- içecek ve tütün sektörü incelenerek, sektörün doğrudan yabancı yatırımlar açısından SWOT analizi yapılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, İmalat Sanayi, Gıda-İçecek ve Tütün Sektörü.

## **ABSTRACT**

**Master's Thesis**

**Foreign Direct Investments in Turkey and an Industrial Evaluation in  
Manufacturing Industry  
Dize KUDAR**

**Dokuz Eylul University**

**Institute of Social Sciences**

**Department of Business Administration**

**International Business Administration Program**

Globalization process has begun to create an undeniable impact on world-wide countries' economic, social, cultural and political lives and their preferences on 1990s. Foreign capital has become a crucial concept for developed and developing countries with factors as liberalization of economic policies and of trade, free movement of capital and closing consumer habits as a result of increasing globalization trend. For this reason, on 1980s as many developing countries, Turkey also has adopted liberal policies in its economy with structural and fundamental changes. By abandoning import substitution growth model, outward-oriented growth model has been realised. There has been a serious increase in foreign capital inflows as a result of new regulations parallel to world economic developments.

In this research, it has been firstly discussed concepts related to foreign direct investments; then, it has been investigating foreign direct investments in the world and Turkey; and finally, after foreign direct investments on manufacturing industry in Turkey has been explained, food, beverage and tobacco sector which is the most attractive foreign direct investment sector in manufacturing industry after 1980, is handled by using SWOT analysis in terms of foreign direct investments.

**Key Words:** Globalization, Multinational Companies, Foreign Direct Investments, Manufacturing Industry, Food, Beverage and Tobacco Sector.

# **TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE İMALAT SANAYİNDE SEKTÖREL BİR DEĞERLENDİRME**

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER .....	vi
KISALTMALAR .....	ix
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii

GİRİŞ .....	1
-------------	---

## **BİRİNCİ BÖLÜM: ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI**

1.1. ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI .....	2
1.2. ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİ.....	6
1.2.1. Uluslararası Pazarlara Giriş Yöntemleri .....	7
1.2.2. Giriş Yönteminin Seçimi .....	9
1.3. YABANCI SERMAYE YATIRIMI VE TÜRLERİ.....	10
1.3.1. Yabancı Sermaye Yatırımı Türleri.....	11
1.3.2. Yabancı Sermaye Yatırımı Türleri Arasındaki Farklar.....	12
1.4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	13
1.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Tanımı .....	14
1.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Türleri.....	16
1.4.2.1. Yeni Yatırım.....	17
1.4.2.2. Birleşme ve Satın Alma Yatırımı .....	17
1.5. YABANCI YATIRIMCILARIN ÜLKE TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER .....	19
1.5.1. Ekonomik Faktörler .....	20
1.5.2. Politik Faktörler .....	21

1.5.3. Kurumsal ve Sosyo-Kültürel Faktörler .....	22
1.5.4. Psikolojik Faktörler .....	23
1.6. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EV SAHİBİ ÜLKE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	23
1.6.1. Sermaye ve Gelir Etkisi .....	25
1.6.2. Ödemeler Bilançosu Etkisi.....	26
1.6.3. Rekabete Etkisi.....	27
1.6.4. İstihdama Etkileri .....	27
1.6.5. Ücretlere Etkisi.....	28
1.6.6. Verimlilik Etkisi.....	29
1.6.7. Teknoloji Etkisi.....	30
1.6.8. Yönetim Bilgisine Etkisi .....	31
1.6.9. Uluslararası İlişkilere Etkisi .....	32

## **İKİNCİ BÖLÜM: DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI**

2.1. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	33
2.1.1. Sanayi Devrimi ve Yabancı Sermayenin Doğuşu.....	33
2.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Dünya Ekonomik Krizi .....	35
2.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	38
2.1.4. Küreselleşmenin Hızlanması ve 1990 Sonrası Dönem .....	41
2.1.5. 2000’den Günümüze Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	42
2.2. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI .....	49
2.3. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	58
2.3.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi .....	58
2.3.2. 1923-1963 Dönemi .....	60
2.3.3. 1963-1980 Dönemi .....	65
2.3.4. 1980-2000 Dönemi .....	69
2.3.5. 2000’den Günümüze Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	73

2.4. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI.....	76
---	----

### **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1980 SONRASI TÜRK İMALAT SANAYİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE SEKTÖREL BİR DEĞERLENDİRME**

3.1. SANAYİLEŞME VE 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	88
3.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları.....	90
3.1.2. 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi.....	93
3.2. İMALAT SANAYİ VE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	101
3.2.1. İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye.....	107
3.2.2. En Çok Yabancı Sermaye Alan Sektörler.....	118
3.3. 1980’DEN 2009’A EN ÇOK YABANCI SERMAYE ALAN SEKTÖRÜN (GIDA - İÇECEK VE TÛTÛN SEKTÖRÛ) SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ .....	119
3.3.1. Sektörün Güçlü Yönleri .....	121
3.3.2. Sektörün Zayıf Yönleri .....	128
3.3.3. Sektör İçin Fırsatlar.....	137
3.3.4. Sektör İçin Tehdit ve Tehlikeler .....	142
3.3.5. SWOT Analizi Bulgularının Yabancı Sermaye Açısından Değerlendirilmesi .....	145
SONUÇ .....	152
KAYNAKLAR .....	157
EKLER.....	170



## KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği  
**ABD:** Amerika Birleşik Devletleri  
**AET:** Avrupa Ekonomi Topluluğu  
**AT:** Avrupa Topluluğu  
**B&S:** Birleşme ve Satın Alma  
**BAT:** British American Tobacco  
**BDT:** Bağımsız Devletler Topluluğu  
**BYKP:** Beş Yıllık Kalkınma Planı  
**Bkz:** Bakınız  
**ÇUŞ:** Çok Uluslu Şirketler  
**DDK:** Devlet Denetleme Kurulu  
**DYSY:** Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı  
**DYY:** Doğrudan Yabancı Yatırım  
**GB:** Gümrük Birliği  
**GDA:** Güneydoğu Avrupa  
**GSMH:** Gayri Safi Milli Hasıla  
**GSYİH:** Gayri Safi Yurt İçi Hasıla  
**IMF:** Uluslararası Para Fonu  
**KİT:** Kamu İktisadi Teşebbüsü  
**OECD:** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü  
**SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği  
**TAPDK:** Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu  
**TL:** Türk Lirası  
**TOBB:** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği  
**TÜFE:** Tüketici Fiyat Endeksi  
**TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu  
**UDY:** Uluslararası Doğrudan Yatırım  
**UNCTAD:** Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü  
**YASED:** Yabancı Sermaye Derneği  
**YOİKK:** Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

## TABLO VE ŞEKİLLER

Tablo 1. Çok Uluslu Şirketler .....	5
Tablo 2. I. Dünya Savaşı Öncesi Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımları (1913) .....	35
Tablo 3. 1929 Krizi Öncesi ve Sonrasında Dünyada Yabancı Yatırımlar .....	37
Tablo 4. Gelişmiş Ülkelerin Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Yatırımları (1970-1980) (Milyon Dolar) .....	40
Tablo 5. En Çok DYSY Yapan İlk Beş Ülke (2000-2007) (Milyon Dolar) .....	43
Tablo 6. En Çok DYSY Alan İlk Beş Ülke (2000-2007) (Milyon Dolar).....	44
Tablo 7. 1970-2008 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon Dolar) .....	45
Tablo 8. 1970-2008 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (Milyon Dolar) .....	46
Tablo 9. Global Göstergeler (Milyar Dolar) .....	50
Tablo 10. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyar Dolar).....	52
Tablo 11. En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken İlk 10 Ülke (2008) .....	54
Tablo 12. En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Yapan İlk 10 Ülke (2008) .....	55
Tablo 13. Uluslararası Doğrudan Yatırım Stoğunun Sektörel Dağılımı.....	56
Tablo 14. Alınan Borçların Ülkelere Göre Dağılımı (1881).....	59
Tablo 15. Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye Miktarı (1923-1979) (Milyon Dolar) .....	67
Tablo 16. Türkiye'de Yabancı Sermaye Hareketleri (1980-2000) (Milyon Dolar)...	71
Tablo 17. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldığı Pay .....	78
Tablo 18. Türkiye'ye UDY Girişlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar) .....	80
Tablo 19. Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar) .....	81
Tablo 20. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinde İlk 10 Yatırımcı Ülke (Milyon Dolar) .....	82
Tablo 21. 2008 Yılında En Büyük Beş Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi .....	83
Tablo 22. 1980-2008 Dönemi Türkiye Ekonomisi .....	98
Tablo 23. Türkiye'de 2003-2008 Yıllarında GSYİH ve İmalat Sanayi Büyüme Hızı (%).....	106

Tablo 24. Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-1989) (Milyon Dolar) .....	111
Tablo 25. Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (1990-1999) (Milyon Dolar) .....	112
Tablo 26. Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (2000-2008) (Milyon Dolar) .....	113
Tablo 27. 1980-2008 Yılları Arasında Yabancı Sermayenin İmalat Sektörleri İçinde Dağılımı (Milyon Dolar) .....	117
Tablo 28. Türkiye'nin Gıda ve İçecek Sanayi İhracatında İlk On Ülke (2008-2009) (Milyon Dolar) .....	124
Tablo 29. Dünyanın En Büyük Bağ Alanları (2007-2009) (Bin Hektar).....	125
Tablo 30. Türkiye'deki Yabancı Sigara Firmaları .....	126
Tablo 31. 2007-2009 Yıllarında Türkiye'ye Gelen Yabancı Turist Sayısı.....	139
Tablo 32. Sigara Satış Rakamları (2000-2008).....	140
Tablo 33. 2008-2009 Yıllarında Gıda, İçecek ve Tütün Sektörünün İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (Milyon Dolar).....	146
Şekil 1. İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Giriş Yolları .....	8
Şekil 2. Dış Pazarlara Girişte Risk, Kaynaklar ve Kontrol .....	9
Şekil 3. 1980-2007 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon Dolar) .....	48
Şekil 4. Türkiye'nin Stratejik Konumu .....	147

## GRAFİKLER

Grafik 1. Sermaye Hareketlerinde Değişim (%) .....	41
Grafik 2. Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (1970-2008) (Milyar Dolar) .	50
Grafik 3. Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldıkları Paylar (1970-2008).....	51
Grafik 4. Bölgelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldığı Paylar .....	53
Grafik 5. Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Almalar (1997-2008) (Milyar Dolar).....	56
Grafik 6. Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Girişler (1980-2002) (Milyon Dolar) ...	73
Grafik 7. Dünyada ve Türkiye’de DYSY Girişleri (Milyon Dolar) .....	76
Grafik 8. Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (1970-2008) (Milyar Dolar) .....	77
Grafik 9. Son 5 Yılda Türkiye’ye UDY Girişlerinin Ükelere Dağılımı (2004-2008).....	84
Grafik 10. Yatırım İçin En Cazip 15 Ülke (2007-2008) .....	85
Grafik 11. Türkiye’de Birleşme ve Satın Alma İşlemleri (2003-2008) (Milyar Dolar) .....	85
Grafik 12. Yıllar İtibariyle Türkiye’de GSYİH Büyüme Oranları (%) .....	95
Grafik 13. Türkiye’de Enflasyon Gelişmeleri (1980-2008).....	96
Grafik 14. Türkiye Ekonomisinin Dünya Ekonomileri İçindeki Sırası .....	97
Grafik 15. İmalat Sektörün Ekonomi İçindeki Yeri (1970-2006) (%).....	103
Grafik 16. İmalat Sektörü ve GSMH Yıllık Büyüme Oranları (1970-2006) (%) ....	104
Grafik 17. 1980-1989 Döneminde İlk Altı Sektörün Aldığı Paylar.....	114
Grafik 18. 1990-1999 Döneminde İlk Altı Sektörün Aldığı Paylar.....	115
Grafik 19. 2000-2008 Döneminde İlk Altı Sektörün Aldığı Paylar.....	116
Grafik 20. 1980-2008 Yılları Arasında İmalat Sanayindeki Toplam Yabancı Sermayenin Yüzde Dağılımı .....	118

## GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerle hız kazanan küreselleşme sosyal, politik, kültürel ve özellikle ekonomik anlamda kendini hissettirmiştir. Küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye yatırımları, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde gelişen uluslararası üretim sürecinin doğal sonucu olarak hızla büyüme göstermiş ve yayılmıştır. Küreselleşme ile birlikte ekonomi ve ticarete liberalleşmenin hız kazanması, sermayenin serbest dolaşımını arttırmış; sanayi faaliyetlerinin belli bir coğrafi bölgede yoğunlaşması dönemi sona ermeye başlamış, sınır ötesi ve işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır. Yabancı sermaye yatırımları; yeni teknoloji transferi, istihdam ve ihracat olanaklarını artırması gibi nedenlerle giderek daha fazla önem kazanmıştır. Sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, sanayileşmiş ülkelerin de ekonomi politikalarının ana öğelerinden birisi haline gelmiştir.

Bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dünyada ve Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünü, bugünü ve ülkemizde en çok yabancı sermaye alan Gıda-İçecek-Tütün Sektörünün SWOT analizine yer verilmiştir.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, doğrudan yabancı sermaye yatırımı kavramı ile yakın ilişkisi bulunan çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ve uluslararası pazarlara giriş yöntemleri ele alınmaktadır. Ardından yabancı sermaye yatırımlarının türleri ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları tanımı verilmiş, hem ev sahibi ülke açısından hem de yatırımı yapacak olan yabancı yatırımcı açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

İkinci bölümde ise, Dünyada ve Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu ele alınmıştır. Dünyada sanayi devriminden günümüze, Türkiye’de ise Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze yaşanan gelişim incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye’de 1980-2009 yılları arasında imalat sanayinde en çok yabancı sermaye alan gıda-içecek ve tütün sektörü incelenmiş; sektörün güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri belirten SWOT Analizine yer verilmiştir.

## **BİRİNCİ BÖLÜM**

### **ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI**

Küreselleşme ile birlikte hızla değişen koşullar işletme yapıları ve işletme fonksiyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla, işletmenin faaliyet alanları, rekabet şekilleri, örgütsel yapıları ve yönetim anlayışları değişmeye başlamıştır. Artık küresel bir pazarda ve küresel rakiplerle mücadele zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ulusal sınırların kalktığı bu pazarda çok uluslu şirketler gittikçe önem kazanmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile çok uluslu şirketler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü her ne kadar bir özel kişinin yurtdışında bir üretim tesisi kurması veya satın alması düşünülebilirse de, asıl olarak bu yatırımları gerçekleştirenler çok uluslu şirketlerdir. Bu bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını incelemeden önce, çok uluslu şirket kavramına değinilecektir.

#### **1.1. ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI**

Birleşmiş Milletlerin yaptığı tanıma göre Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), kendi ülkeleri dışında en az iki ülkede üretim ya da ticaret faaliyeti gösteren şirketlerdir. Bu şirketler; doğrudan yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirirler, bulunduğu ülkelerde katma değer yaratan faaliyetleri kontrol ederler ve bu yatırımları yönetirler. Şirketin uluslararasılaşma derecesi, faaliyet gösterdiği ülke sayısı ile doğru orantılıdır. Bir şirket ne kadar çok ülkede faaliyet gösteriyorsa, o kadar uluslararasılaşmış demektir.<sup>1</sup> ÇUŞ'ler faaliyetlerini belirli bir işletme politikasına uygun olarak şube, yavru şirket veya bağlı şirketler aracılığıyla yürütürler.<sup>2</sup> Diğer bir tanıma göre ÇUŞ'ler, üretim faaliyetlerine uluslararası bir nitelik kazandıran ve

---

<sup>1</sup> Deniz Arıkan, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul 2006, s.13.

<sup>2</sup> Muammer Doğan, "İşletme Ekonomisi ve Yönetimi", 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2002, s.35.

üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen şirketlerdir.<sup>3</sup>

Küreselleşme sürecinin hızlanması ile daha fazla ön plana çıkan çok uluslu şirketler mevcut rekabet ortamında; güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojiye sahip alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle, küresel alanda faaliyetlerini ve rekabet güçlerini kolaylıkla yürütebilmektedirler. Günümüzde uluslararası ticaretin önemli bir aktörü haline gelen çok uluslu şirketler dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış faaliyetleri ile dünya ticaretinde önemli bir yer tutmaktadırlar.

Yabancı sermaye yatırımlarının çoğunluğunu çok uluslu şirketler gerçekleştirmektedir. Söz konusu şirketler; tüm dünya genelinde yoğun ilişkiler içinde olan, yüksek düzeyde gelişmiş, yönetim süreçlerinde küresel bir bakış açısına sahiptirler ve aşağıda belirtilen özellikleri taşımaktadırlar<sup>4</sup> :

➤ Çok uluslu şirketlerin karar alma sürecinde küresel fırsatlar ön plana çıkmaktadır.

➤ Çok uluslu şirketin kabul edilebilir bir orandaki yatırımı, uluslararası alana yapılır. Bir görüşe göre, bir şirketin toplam varlıklarının %20'si diğer ülkelerde ise bu şirket, çok uluslu bir şirkettir. Diğer bir görüşe göre ise, diğer ülkelerdeki faaliyetlerden elde edilen kar ve satış, toplam satış içerisinde en az %35 düzeyinde ise bu şirket küresel alanda faaliyet gösteren bir çok uluslu şirket olarak kabul edilir.

➤ Çok uluslu şirketin fabrika düzeyindeki üretimleri pek çok ülkeyi kapsamaktadır. Bu fabrikalar montaj fabrikalarından, tamamen entegre fabrikalara kadar değişik türlerde olabilir.

➤ Çok uluslu şirkette yönetimin aldığı kararlar dünya perspektifi üzerine kuruludur.

---

<sup>3</sup> Cem Alpar, “Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma”, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 106, Ankara 1977, s.26.

<sup>4</sup> Hasan Tağraf, “Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt: 3, Sayı: 2, 2002, s.34, 37-38, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/146.pdf>, (23.12.2008).

Çok uluslu şirket, üretim faaliyetlerini sağlayan ve aynı zamanda yatırımın ilave karlılığını gerçekleştirmesi için farklı ülkelerde üreten ve pazarlama faaliyeti yapan bir organizasyondur. Bu tanıma göre, çok uluslu şirket değişik ülkelerde yavru şirketler ve bayilerle faaliyet gösteren ve toplam satışları, varlıkları veya işgücünün bir bölümü (%20'si) ana ülke dışında olan bir işletme olarak tanımlanabilir.

Çok uluslu şirketler, uluslararası borç alma ve borç verme konularında kullanılan önemli sermaye merkezleridir. ÇUŞ'ler genellikle, daha sonra geri döneceği beklentisiyle, kendi şirketleri aracılığıyla şirketlerinin buldukları ülkelere sermaye tedarik ederler. ÇUŞ'ler bazen, yabancı ülkelerde faaliyet gösteren şubeleri aracılığıyla yaptıkları büyüme operasyonları için ihtiyaç duydukları fonları karşılamak amacıyla, o ülkede kaynak yaratma yolunu seçebilirler. Bu durumda ülkeye dışarıdan bir kaynak akışı sağlanmamış olur. Bazen de bir ÇUŞ, yabancı bir ülkede genişlemek için, şubesine ve dolayısıyla, o ülkeye kaynak transferi yapar. Bu süreç, yani ÇUŞ'lerin kendi şirketlerine sermaye tedarik etmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, uluslararası kredi verme işlemlerine kısmen de olsa, alternatif haline getirmektedir.<sup>5</sup>

Çok uluslu şirketler, bazı yazarlar tarafından 20. yüzyılın ekonomik ve sosyal alandaki en büyük gelişmesi olarak nitelendirilmiştir. Bu işletmelerin yaygınlaşması, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki döneme rastlamaktadır. Tarihi açıdan çok uluslulaşma ilk kez Amerikan şirketlerinde ortaya çıkmış ve onu Batı Avrupa ve Japon şirketleri izlemişlerdir.<sup>6</sup> Singer, 1850'lerde ABD'den Avrupa'ya sıçrayan ve orada da üretime başlayan ilk çok uluslu şirket olmuştur.<sup>7</sup> Dünyadaki ilk modern çok uluslu şirket ise 1950 yılında Alman işletmesi Uni ve İngiliz İşletmesi Lever Brothers tarafından gerçekleştirilmiştir. İki işletme birleşerek Unilever ismini

---

<sup>5</sup> Suna Oksay, "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 8, 1998, s.1, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/cokulussayii8.doc>, (25.12.2008).

<sup>6</sup> Halil Seyidoğlu, "Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama", 14. Baskı, Güzem Yayınları İstanbul 2001, s.678.

<sup>7</sup> Singer, "Singer'in Dünyada İlkleri", <http://www.singer.com.tr/Icerik/Kurumsal/Default.aspx?ID=2>, (12.02.2009).



almışlar ve 60 farklı ülkede faaliyet gösteren, 500 bayisi olan dünyanın en büyük işletmelerinden biri haline gelmişlerdir.<sup>8</sup>

**Tablo 1. Çok Uluslu Şirketler**

(Cari Fiyatlar Üzerinden) Milyar ABD Doları	<u>1990</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>
<b>Çok Uluslu Şirketlerin Yabancı Bağlı Kuruluşlarının</b>			
Satışları	6.026	31.764	30.311
Brüt Katma Değerleri	1.477	6.295	6.020
Toplam Aktifleri	5.938	73.457	69.771
İhracatları	1.498	5.775	6.664
İstihdamı (bin kişi)	24.476	80.396	77.386

Kaynak: Yased, “UNCTAD Dünya Yatırım Raporu”, İstanbul Eylül 2009, s.12,  
<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/UNCTAD2009DunyaYatirimRaporu.aspx>,  
(29.09.2009).

Ülkemizde Yabancı Sermaye Derneği (Yased) tarafından kamuoyuna duyurulan Unctad’ın Dünya Yatırım Raporu’na göre, çok uluslu şirketlerin bağlı kuruluşlarının satışları toplamı 2008 yılında bir önceki yıla göre %5 azalış göstererek 30.3 trilyon dolara gerilemiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi brüt katma değerleri 6 trilyon dolar seviyesine, toplam aktifleri ise 1990’dan 2008 yılına kadar 12 kat artarak 69.7 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. İstihdama bakıldığında; 1990-2008 yılları arasında bu rakamın 3 katına ulaştığı ancak, 2007 yılında çok uluslu şirketlerin bağlı kuruluşlarında toplam istihdam 80 milyon kişiyi geçerken 2008 yılında ise 77 milyon kişiye gerilediği belirtilmiştir.

Dünyadaki yaklaşık 82.000 çok uluslu şirketin, yaklaşık 810.000 yabancı bağlı kuruluşu bulunmaktadır.<sup>9</sup> Türkiye’de ise 2008 yılında kurulan 2.759 yeni yabancı sermayeli şirket/şube ve 638 şirkete yabancı sermaye iştiraki ile birlikte, toplam yabancı sermayeli şirket sayısı ise 21.079’a ulaşmıştır.<sup>10</sup>

<sup>8</sup> Tağraf, a.g.e, s.38, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/146.pdf>, (23.12.2008).

<sup>9</sup> Yased, “UNCTAD Dünya Yatırım Raporu”, İstanbul Eylül 2009, s.12,  
<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/UNCTAD2009DunyaYatirimRaporu.aspx>,  
(29.09.2009).

<sup>10</sup> Yased, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, Mart 2009, s.4,  
<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/UDYRaporu-mar09-2008degerlendirme.pdf>, (19.03.2009).

## 1.2. ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİ

İşletmelerin veya büyük grupların uluslararası faaliyetlerindeki dış hareketleri açıklamada “uluslararasılaşma” terimi kullanılmaktadır. Ulusal işletmeler yerel sınırları dışında gerçekleştirecekleri ticari faaliyetlerle uluslararasılaşma sürecini başlatmış olacaktadırlar.

Yerel bir işletme, uluslararası bir işletmeye dönüşürken birbirlerinden farklı ama birbirleriyle bütünleşen bir takım aşamalardan geçmektedir. Süre açısından her işletme için farklılıklar gösteren bu aşamalar:

- İhracat,
- Doğrudan satış ve pazarlama,
- Dışarıda ortak üretim,
- Ortak yatırım,
- Dışarıda doğrudan üretim ve
- Global entegrasyon aşamasıdır.

*İhracat* aşaması, çoğu zaman bir işletmenin dış piyasalarla tanıştığı ilk adım olarak sayılmaktadır. İhracat yoluyla dış pazarlara girebilen firmalar ikinci aşama olarak yabancı ülkelerde *satış veya pazarlama* birimleri açmak ya da ürettiklerini pazarlayacak işletmelerle ilgili araştırma yapmak yoluna giderler. Dış bir ülkede *ortak üretime* başlamakla üretim sürecinin bir kısmı ev sahibi ülkeden yabancı bir ülkeye transfer edilmiş olmaktadır. Dışarıda ortak üretime başlayan işletme, çoğunlukla teknoloji ve bilgi transferini de gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır. Uluslararasılaşmanın en önemli adımı olan *ortak yatırım* aşamasında, birçok değişken işletmenin kararlarını etkileyecektir. Tecrübe faktörü, ölçek ekonomisi, firmanın arz kapasitesi, üretim sürecinin esnekliği veya transfer edilebilirliği, yatırım yapılacak ülkedeki yasal düzenlemeler ve teşvikler, rakiplerin hareketleri, bilgiyi veya know-how'ı dış ülkeye taşıma maliyetleri, kültürel ve politik faktörler, dış yatırımın niteliğini etkilemektedir. Dış ülkede ortak yatırıma (joint venture) geçmiş olan bir firma çok uluslu olma yolunda önemli bir adım atmış demektir. *Dışarıda doğrudan üretim* aşaması, daha önceden ortak yatırımlara girişmiş olan çok uluslu işletmelerin şartlar oluştuğunda tercih ettikleri bir aşamadır. Çok uluslu işletme dış ülkede kendi tesislerini tamamen kendi kurmakta, ülkenin kendine has özelliklerine

göre yeni ürün üretmek veya kendi ürünlerinde küçük değişiklikler yaparak ürünlerin pazarlamasını kendisi yapmak yolunu tercih etmektedir. Çok uluslu işletmelerin global işleme dönüşmesi olarak adlandırılabilir *global entegrasyon* aşamasında, iç ve dış faaliyetler tamamen entegre hale gelmektedir. Bu aşamada çok uluslu işletmelerin yönetim yapısı, organizasyon yapısı, üretim ve pazarlama faaliyetleri birleşmekte ve tüm dünyadaki faaliyetlerde global stratejiler uygulanmaya başlanmaktadır.

Uluslararasılaşmayı cazip kılan en önemli faktör *kardır*. Yeni ve keşfedilmemiş pazarlardaki karlılığın cazibesi ve ev sahibi ülkelerin yatırımcılara sağladığı vergi kolaylıkları söz konusudur. İkinci önemli nedenin de *istikrar* olduğu söylenebilir. Pek çok işletme kendi ülkesinde sattığı malın daha fazlasını üretebilir. Yabancı pazarlar kapasitenin değerlendirilmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle işletmeler, üretim ve satışlarında istikrar sağlayıcı bir yöntem olan uluslararasılaşmayı hedefleyebilirler.<sup>11</sup>

Uygulanan dış ticaret ve yatırım politikalarının giderek liberalleşmesi, taşımacılık ve haberleşme teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, üretim ve pazarlama bilgi ve becerilerinde sağlanan ilerlemeler gibi nedenlerle dünya üretimi içinde uluslararası firmaların üretiminin payı artmıştır. Bu gelişmeler, piyasaları daha rekabetçi duruma getirmiş ve firmalar üzerinde artan baskılar doğurmuştur. Firmalar üretimlerini küresel bir temele göre yeniden organize ederek ekonomik etkinliklerini arttırmış ve yeni piyasalara girme çabalarına hız vermiştir.<sup>12</sup>

### **1.2.1. Uluslararası Pazarlara Giriş Yöntemleri**

İşletmelerin uluslararası pazarlara giriş yöntemleri çok çeşitlidir. Bu yöntemler bir takım değişkenlerin etkisi altındadır. Bu değişkenler arasında; işletmenin hedefleri, işletmenin büyüklüğü ve kapasitesi, ürün ve hizmetlerin sayısı ve özellikleri, rekabet gücü, hedef pazarların sayıları ve büyüklükleri, tahmini satış potansiyelleri, tahmini kar hedefleri, esneklik, teknoloji, siyasi ve yönetsel koşullar sayılabilir. Bu değişkenlerin, yönetimce değerlendirilmesi sonucunda işletmeler

---

<sup>11</sup> Esin Can Mutlu, "Uluslararası İşletmecilik", 2. Baskı, Beta, İstanbul 2005, s.84, 88, 93.

<sup>12</sup> Seyidoğlu, a.g.e, s.684.

uluslararası pazara giriş şeklini belirleme aşamasına gelirler. Yabancı pazarlara giriş; ihracat, lisans anlaşmaları, joint-venture gibi ortaklıklar ve doğrudan yabancı yatırım vb. yollarla gerçekleşir.<sup>13</sup> Bu yollar Şekil 1’de gösterilmiştir:

**Şekil 1. İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Giriş Yolları**

<b>ULUSLARARASI PAZARA GİRİŞ STRATEJİLERİ</b>		
<b><u>İHRACAT</u></b>	<b><u>ORTAKLIKLAR</u></b>	<b><u>DOĞRUDAN</u></b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Doğrudan ihracat</li> <li>➤ Dolaylı ihracat</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Lisans Anlaşmaları</li> <li>➤ Franchising</li> <li>➤ Sözleşmeli Üretim</li> <li>➤ Yönetim Sözleşmesi</li> <li>➤ Montaj</li> <li>➤ Joint Venture</li> <li>➤ Konsorsiyum</li> <li>➤ Anahtar Teslim Projeler</li> <li>➤ Yap-İşlet-Devret</li> </ul>	<b><u>YABANCI</u></b> <b><u>YATIRIM</u></b> <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Şube kurma</li> <li>➤ Satın alma</li> </ul>

min. Taahhüt, Risk, Kontrol ve Kar Potansiyeli max.

Kaynak: Esin Can Mutlu, “Uluslararası İşletmecilik”, 2. Baskı, Beta, İstanbul 2005, s.101 ve İsmet Mucuk, “Pazarlama İlkeleri”, 15. Basım, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2006, s.320.

Pek çok firma önce *ihracat* yapmakla işe başlar, ilk girişimler başarılı olursa bundan sonra pazara daha fazla yatırım yapmaya karar verir. Gerekli personel ve kaynağı olmayan firmalar aracı kuruluşlarla (dolaylı ihracat); piyasaları tanıyan ve belirli büyüklüğe ulaşan işletmeler ise aracı kullanmadan (doğrudan ihracat) ihracat yapmaktadırlar. Firmalar bunun yanı sıra, rekabet etmeye yönelik *ortaklıklar* kurma yoluna da gidebilir. Stratejik ortaklıklar mal ve hizmetleri üretmek veya pazarlamak için yabancı işletmelere bir şekilde katılmak, onlarla ortak hareket etmektir. Çok önemli uluslararası pazarlama fırsatlarıyla karşılaşılması ve pahalı teknolojiler kullanılmasından dolayı, başarısızlığın maliyeti firmanın tek başına kaldırabileceğinden çok daha büyük hale gelir. Bu tür durumlarda, dış pazarlara girmek için ortak girişimlere imza atmak gitgide daha cazip bir hale gelmektedir. Bazı durumlarda ise firma, faaliyetlerini sürdüren bir şirketi satın almayı ya da yurtdışında yatırım yapmayı tercih edebilir. Bu tür durumlarda yurtdışında *doğrudan yatırım* yapmaya; yani yurtdışında yeni bir fabrika inşa etmeye ve tüm üretim ve

<sup>13</sup> Mutlu, a.g.e, s.101.

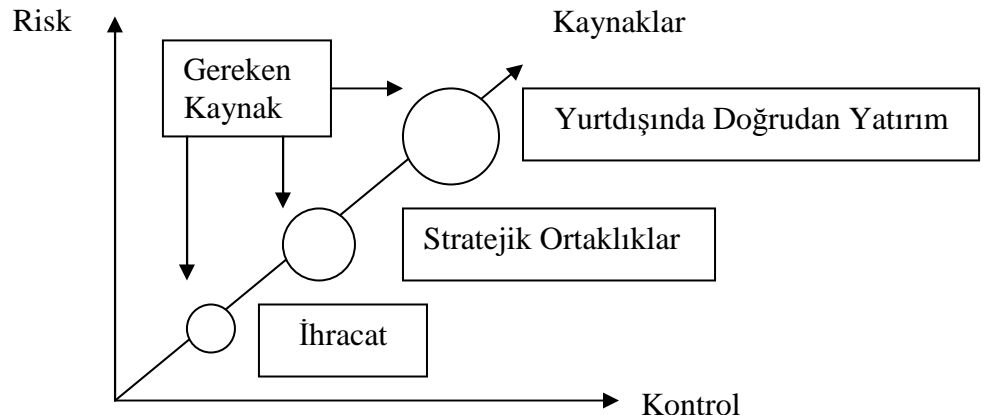
pazarlama faaliyetlerini yerine getiren bir kuruluş oluşturmaya karar verilebilir. Yatırım yapmak yoluyla pazara girmenin bir diğer şekli de, yabancı bir firmayı satın almak ya da bu firmanın tüm varlıklarını ele geçirmektir. Bu yolla yeni pazarlara çok hızlı giriş yapılabilir.

### 1.2.2. Giriş Yönteminin Seçimi

Tercih edilecek giriş şekli ile ilgili kararı verirken; pazarlama stratejisi değişkenleri, örgüte özgü değişkenler, hedef ülke değişkenleri ve sektöre özgü değişkenlere dikkat edilmelidir. Kısalan yaşam döngüleri, artan Ar-Ge maliyetleri, yenilikçi ürünlerin ve süreçlerin ticarileşmesindeki artış, yenilikçi ürünlerin piyasaya sürülmesi ile taklitlerinin ortaya çıkması arasındaki sürenin kısalması ve kökten siyasi değişimlerin damgasını vurduğu bir çevrede pazara giriş şekli kararlarının ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Tüm yeni işler için uygun olan tek bir strateji yoktur. Tanınan tüm pazarlarda Şekil 1’de gösterilen stratejilerden herhangi biri izlenebilir, ihracat yapmak ya da şirket satın almak ise izlenebilecek en uygun stratejidir. Hakkında bilgi sahibi olunmayan pazarlarda ise, ileri düzeyde katılım gerektiren bu iki yaklaşımı izlemek risklidir. Küçük ölçekli yatırımlar yapmak pazarları tanımının en faydalı yoludur. Firma dış pazarlara girme kararı verirken göze alabileceği riski, süreç üzerinde ne kadar kontrol sahibi olmak istediğini ve bu ikisi arasında bir denge tutturmak için ihtiyaç duyacağı kaynakları göz önünde bulundurmalıdır (Şekil 2).

### Şekil 2. Dış Pazarlara Girişte Risk, Kaynaklar ve Kontrol



Kaynak: Frank Bradley, "Uluslararası Pazarlama Stratejisi", İçlem Er, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2002, s.257.

Riskin düşük olduğu ve firmanın fazla kontrol sahibi olmak istemediği koşullarda, daha az kaynak gerektiren ihracat, duruma uygun olan strateji gibi görünmektedir. Riskin yüksek olduğu durumlarda ise stratejik ortaklık kurulur. Ancak, bu yolla pazara girmek, çok daha fazla kaynak ayrılmasını gerektirir. Stratejik ortaklık kurulması, ayrıca, daha fazla kontrol sahibi olmayı sağlar. Çok fazla risk taşıyan pazarlarda, yeni girişimlere ya da şirket alımlarına yoğunlaşarak daha fazla kontrol sahibi olmak gerekebilir.<sup>14</sup>

Özetle, pazara girişin en iyi tek bir yolu olduğu söylenemez. Firma için en iyi yol sadece firmanın büyüklüğü, yetenekleri ve ihtiyaçlarıyla değil; hedef pazardaki fırsat ve koşullarla değişmektedir. Firma kendi durumunu ve değişkenleri göz önünde bulundurarak analiz etmelidir.

### **1.3. YABANCI SERMAYE YATIRIMI VE TÜRLERİ**

Tarihsel gelişim sürecinde yabancı sermaye yatırımlarının tanım olarak ilk ortaya çıkış şekli iki önemli özellik göstermektedir. Bunlardan birincisi, yabancı sermaye yatırımlarının ilk olarak gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru yönelmesidir. İkinci özelliği ise, bu tek yönlü yabancı sermaye yatırım akışının başlıca amacının, gelişmiş ülkelerin özellikle petrol, maden, diğer yeraltı kaynakları ve doğal kaynaklar gibi hammadde kaynaklarını kullanmak istemesidir. Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye girişi, başlangıçta o ülkelerin ekonomik varlıklarını tehdit eder nitelikte görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının hem hammaddelere yönelmiş olması, hem de gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri sömürmesi, yabancı yatırımlara karşı tepkilerin oluşmasının en önemli nedenlerindedir. Bu tepkilere rağmen günümüzde gelişmekte olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmek için yoğun çaba sarf etmektedir. Bu çabanın en önemli nedeni yabancı sermaye yatırımlarının giriş yaptığı ülkenin makro ekonomik göstergelerine önemli katkılar sağlamasıdır.<sup>15</sup>

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD'nin yaptığı tanıma göre yabancı sermaye;

<sup>14</sup> Frank Bradley, "Uluslararası Pazarlama Stratejisi", İçlem Er, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2002, s.251-261.

<sup>15</sup> Sefer Şener, "Yabancı Sermaye", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2008, s.5.

- Yabancı yatırımcının, şirketin dağıtılmayan ve yatırıma tekrar aktarılan kazançlardaki payını,
- Yabancı yatırımcının nakit veya aynı sermaye yoluyla ana şirketten hisse ve borç senetleri (kısa, orta ve uzun vadeli) alımını,
- Yabancı yatırımcının şirkete sağladığı ticari kredileri,
- Yabancı yatırımcının şirketten nakit dışı makine ve üretim hakları alımlarını,
- Yabancı yatırımcının sağladığı diğer kredileri içermektedir.<sup>16</sup>

Yabancı sermaye, bir ülkedeki mevcut sermaye stokuna, başka ülkenin sahipliğini ifade etmektedir.<sup>17</sup> Yabancı sermaye, bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere başka ülkelerden kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği, mali ve/veya teknolojik kaynaklardır. Mali ve/veya teknolojik kaynaklar bir ülkeden diğerine borç olarak ya da yatırım şeklinde gitmektedir. Borç olarak gittiğinde karşılığı anapara ve faiz ödemesi şeklinde olmaktadır. Yatırım veya yatırım ve üretime katılma şeklinde gittiğinde ise karşılığı rant veya kar şeklinde olmakta; bu durumda bir ülkenin diğer ülkede mülkiyet hakkı doğmaktadır. Ekonomideki kaynakları kısa sürede arttırması bakımından ekonomiye ferahlık getirecek bir araçtır. Ekonomiye kısa sürede mevcut kaynakların ötesinde tüketim ve yatırım olanağı sağlamaktadır.<sup>18</sup>

### **1.3.1. Yabancı Sermaye Yatırımı Türleri**

Yabancı yatırım, bir ülkenin varlıkları üzerinde diğer ülkenin gerçek kişilerinin, tüzel kişilerinin veya hükümetinin hak sahibi olmasına imkan tanıyan yabancı sermaye hareketidir. Yabancı sermaye yatırımları ikiye ayrılır:

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve
- Portföy yatırımları.

---

<sup>16</sup> T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, “Yabancı Sermaye Raporu 2002”, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara 2003, s.11.

<sup>17</sup> Rıdvan Karluk, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü, Ankara 2001, s.100, [www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc), (17.10.2008).

<sup>18</sup> Güngör Uras, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, 1979, s.27-28.

Günümüzde her bir sermaye hareketinin yönü ve miktarı dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak değişebilmekte, bu da ülkelerin ekonomik durumunu doğrudan etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırımda kaynak ülke, ev sahibi ülkede doğrudan doğruya kendisi fiziki yatırım yapar ve ortaya çıkan üretim biriminin sahibi olur. Portföy yatırımında ise kaynak ülke, ev sahibi ülkede var olan bir firmanın hisse senetlerini satın alır. Böylece o ülkedeki sermaye stokuna hisse senetleri satın alarak ortak olur.<sup>19</sup>

### **1.3.2. Yabancı Sermaye Yatırımı Türleri Arasındaki Farklar**

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile portföy yatırımları arasında önemli farklılıklar vardır. En önemli farklılık, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi konusuyula ilgilidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yurtdışında kurulan firma, ana firmanın doğrudan denetimi altındadır. Çoğu zaman bu firmanın üst yönetimi ana firmadan gönderilen kişilerce oluşturulur. Portföy yatırımlarında ise menkul değerlerine yatırım yapılan firmaların yönetimine doğrudan müdahale etme amacı yoktur. Hisse senedi alındığında genel kurullara katılarak oy kullanmak, firma yönetimine doğrudan katılmak anlamına gelmemektedir.

İkinci farklılık; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yabancı yatırımcının sermayeden başka üretim teknolojisi, yönetim bilgisi, Ar-Ge, marka gibi değerlerini de getiriyor olmasıdır. Portföy yatırımlarında ise yatırımcı sadece sermaye getirmektedir.

Üçüncü farklılık, yatırımcıların nitelikleriyle ilgilidir. Portföy yatırımlarında yatırımcılar gerçek kişiler de olabilirken, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yatırımcılar genellikle çok uluslu şirketler olmaktadır.

Yatırımların getirileri, diğer önemli bir farklılıktır. Portföy yatırımları tahvillerle ilgili ise faiz ve anaparanın ödenme koşulları önceden belirlenmiştir. Hisse senetleriyle ilgili ise getirisi kar payı ve değer artış kazançları şeklinde olabilecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ise getiriler, kar payı ve sermaye kazancı

---

<sup>19</sup> Kenan Bulutoğlu, “100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye”, 100 Soruda Dizisi No: 17, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1970, s.8-9.



dışında servis ücretleri, komisyonlar, transfer fiyatlandırması gibi çok çeşitlilik göstermektedir.<sup>20</sup>

Bu iki tür yatırımın vadeleri de farklıdır. Portföy yatırımları, genellikle kısa vadeli, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına göre çok daha hareketli, geçici ve değişkendirler. Uluslararası yatırımcıların beklentilerinin yeteri kadar karşılanmadığı durumlarda fonlar vakit kaybetmeden ülkeyi terk etmektedirler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise orta ya da uzun vadeli bir uluslararası sermaye akımı niteliğindedir. Ekipman, arazi, emlak gibi fiziksel varlıkların mülkiyeti ya da bir işletmenin yönetimi anlamına gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeyi terk etmesi çok daha zor olmaktadır. Portföy yatırımları terk ettikleri ülkelere daha kolay geri dönebilmektedirler.

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uluslararası sermaye akımları arasında en büyük paya sahiptir. Dönem dönem portföy yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları akımlarını geride bırakmış olsa da, gittiği ülkede daha uzun kaldığı, ekonomik gelişmeye katkıda bulunduğu ve istihdam yarattığı için doğrudan yabancı sermaye yatırımları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin tercih ettiği yatırım biçimidir.<sup>21</sup>

#### **1.4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI**

Doğrudan yatırımların temel amacı, kar payı ve sermaye getirisi elde etmektir. Bunun için; gerek yurtiçi satışlar, gerekse ihracat artışı ya da üretimde verimlilik artışını yaratmasına imkan verecek ortamın var olduğu ülkelerde maddi ve maddi olmayan duran varlık yatırımları yaparlar. 1980'lerden, özellikle 1990'lardan itibaren ekonomik büyümeyi hızlandırması ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında bir araç olması gibi sebeplerle doğrudan sermaye yatırımlarının önemi artmıştır. Yaygın olan kanı, doğrudan yatırımların ev sahibi ülkelerin ekonomik refahında artış yaratan avantajlarının, dezavantajlarından daha ağır bastığı yönündendir. Bu anlamda uluslararası ticaret ve doğrudan yatırım, gelişmekte olan

---

<sup>20</sup> Nurhan Aydın, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)", Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1002, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 107, Eskişehir 1997, s.7-8.

<sup>21</sup> Arkan, a.g.e, s.11-12.

ülkelerin teknolojik gelişimini sağlamada da etkin bir yol olarak görülebilir. Ayrıca, yabancı sermaye günümüzde gelişen yeni şartlara bağlı olarak, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteği, tanıtım, çevreyi koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi artıları da beraberinde getirmeye başlamıştır.<sup>22</sup>

#### 1.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Tanımı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY); bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır.<sup>23</sup> Bu tanımından da anlaşılacağı gibi, DYSY, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır.

OECD normlarına göre DYSY, bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların yatırımcı olarak bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Kalıcı çıkar kavramı, yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönemli bağımlılığı ifade etmektedir.<sup>24</sup> OECD'ye göre DYSY, şahıslar ya da şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının şirketleşmiş ya da eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az %10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır. Bazı ülkelerde ise yönetim kurulunda temsil, politika oluşturma sürecine katılım, şirketler arasında somut ilişki, yerli ve yabancı personeller arasında yer değiştirilmesi, teknik bilgi tedariki ve uzun dönemli borçların yatırım yapılan işletmeye mevcut piyasa oranlarından düşük oranlarda sağlanması gibi unsurların aynı anda bulunması yatırım konusunun DYSY olarak tanımlanması için yeterli sayılmaktadır.<sup>25</sup>

---

<sup>22</sup> Sezgin Açıklık ve Seyfettin Ünal, "Doğrudan Yatırımlar ve Portföy Yatırımları, Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi", Ekin Yayınevi, Bursa 2008, s.10-11.

<sup>23</sup> Karluk, a.g.e, 2001, s.101.

<sup>24</sup> OECD, "OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment", Third Edition, Paris 1999, s.7, <http://www.oecd.org/dataoecd/10/16/2090148.pdf>, (03.02.2009).

<sup>25</sup> Hayrettin Demircan, "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejiler", T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi No: 35, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara 2003, s.2.

Yatırımı yapan asıl şirkete “ana şirket”; yabancı ülkede edinilen şirkete de “yavru şirket”, “yabancı sermaye şirketi”, “bağlı şirket” veya “şube” denmektedir.

DYSY’ndaki en belirgin özellik, bunların yurtdışındaki işletmenin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olmaları ve aynı zamanda onun yönetim ve denetimini ellerinde bulundurmalarıdır. Yavru şirket genellikle ana şirketin elindeki teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı ve diğer kolaylıklardan yararlanmaktadır. Karşılığında ise, ona kısmen ya da tamamen kazanılan karları, hammadde, yarı işlenmiş veya mamul malları aktarmaktadır.<sup>26</sup>

DYSY genel olarak sanayi sektörüne yöneliktir. Ancak son yıllarda özellikle turizm, bankacılık, taşımacılık, sigortacılık ve reklam gibi çeşitli hizmet sektörlerine yönelen yabancı yatırımlar da giderek önem kazanmıştır. İki ülke arasında sermaye akışı şeklinde olan yatırımlar yatay ve dikey olmak üzere iki grupta incelenebilir: *Yatay yatırımlar*, bir firmanın gittiği ülkelerde kendi ülkesindeki üretimin aynısını gerçekleştirdiği yatırımlardır.<sup>27</sup> Yatırım yapılan ülkedeki bağlı şirkete sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım (know-how) ve işgücü transfer edilerek bağlı şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanır. *Dikey yatırımlar* ise yatırım yapılan ülkede menşe ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve satışı ile ilgili olarak ileriye veya geriye dönük şekilde yapılan yatırımlardır. *Geriye dönük yatırımlar*, daha çok doğal kaynakları işletmek için kurulurlar. Özelliklerine göre kendi sanayi üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işlenmesi ve satışı faaliyetlerinde bulunurlar. *İleriye dönük yatırımlar* ise ya ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek ya da ana şirketin bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapma zorunluluğundan doğan yatırımlardır.<sup>28</sup>

---

<sup>26</sup> Seyidoğlu, a.g.e, s.664.

<sup>27</sup> Nihat Batmaz ve Halil Tunca, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)”, Beta Basım Yayın Dağıtım AŞ, İstanbul 2005, s.6.

<sup>28</sup> T.C. Başbakanlık DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000, s.3.

### 1.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Türleri

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), uluslararasılaşmanın en üst düzeyini temsil etmektedir. Firma bu durumda tam anlamıyla çok uluslu şirket (ÇUŞ) niteliği kazanmıştır. Firmaların uluslararasılaşmasının ya da yabancı piyasalara girmesinin en maliyetli, en riskli, en belirsiz ve en karmaşık şekli DYY'dır. Firmalar bir ülkeye doğrudan yatırım kararı verdikten sonra, ev sahibi ülkede bu faaliyeti nasıl ve hangi araçlarla yerine getireceklerine karar vermektedirler. ÇUŞ'ler bir yabancı piyasaya ya yavru şirket kurarak ya da ortak girişim yaparak girmektedir.

Yavru şirket, ÇUŞ'lerin ev sahibi ülkede tümüyle kendine bağlı (%100 yabancı sermayeli) yeni bir firma kurması veya yerli bir firmayı tümüyle satın alması ya da yerli bir firmanın %50'den fazla mülkiyetine sahip olacak şekilde ortaklık kurması ile oluşan firma tipidir. ÇUŞ'ler genellikle tümüyle kendine bağlı yavru şirketleri, yani tam sahipliği tercih etmekle birlikte, zaman zaman ev sahibi ülkenin kısıtlayıcı politikaları nedeniyle bunu başaramamaktadır. Ancak sahiplik oranı ne olursa olsun yavru şirket şeklinde yapılan doğrudan yatırım ile ana ülkedeki ÇUŞ, bir taraftan ev sahibi ülkedeki tüm üretim, yönetim ve pazarlama süreçlerini kontrol altında tutabilmekte, diğer taraftan sahip olduğu tüm üstünlüklerini (know-how, teknoloji vb.) yavru şirkete aktarabilmektedir. Bunun yanında yavru şirket yapısı ile bir kısım hisse ev sahibi ülkedeki hissedarlara ait olsa bile, şirket kararları ÇUŞ'in direktifleri veya yavru şirketin yabancı yöneticileri yoluyla alınmaktadır.

Ortak girişim, ÇUŞ'in, ev sahibi ülkedeki faaliyet gösteren yerli bir firma veya devlet kurumları ile ortaklık kurularak ya yeni bir tesisin kurulması ya da mevcut tesisin paylaşılması yoluyla gerçekleşmektedir. Herhangi bir ortağın tam sahipliğinin olmadığı bu tip girişimler, ya ev sahibi ülkenin zorlaması (bazı ülkelerde yavru şirket şeklinde yatırım girişine izin verilmemektedir) ile ya da her iki tarafın karşılıklı çıkarı için yapılmaktadır. ÇUŞ'ler özellikle ev sahibi ülkede riskin yüksek, belirsizliğin fazla ve yasal engellerin çok olduğu durumlarda ortak yatırımı tercih etmektedir. Aynı şekilde, yurt dışına ilk kez açılan deneyimsiz şirketler, faaliyet alanını çeşitlendirmek isteyen şirketler ve yerli ortağın sahip olduğu avantajları kullanmak isteyen ÇUŞ'ler ortak girişim yolunu seçmektedirler. Bu tip yatırımda yabancı taraf genellikle sermaye, teknik bilgi ve yönetimle ilgili destek sağlarken,

yerli taraf iç piyasa hakkında yasal, bürokratik, sosyo-ekonomik ve kültürel birçok yerel bilgi sağlamaktadır. Ortak girişimin birçok avantaj sağlamasına rağmen, uygulamada tam mülkiyete dayalı yavru şirketler kadar yaygın olmadığı bilinmektedir. Çünkü ÇUŞ'lerin güdeleri ile yerel işletmelerin güdeleri çoğu zaman farklı olabilmektedir. Ayrıca, iki ortak arasında karar alma, yönetim ve diğer birçok süreçle ilgili anlaşmazlık çıkabilmektedir.<sup>29</sup>

ÇUŞ'ler ister %100 yavru şirket şeklinde, isterse ortak girişim şeklinde piyasaya girsinler sonuç olarak iki tip yatırım yaparlar:

- Yeni yatırım
- Birleşme ve satın alma şeklinde yatırım

#### **1.4.2.1. Yeni Yatırım**

Yeni yatırım, ÇUŞ'in ev sahibi ülkede tamamen yeni bir tesis kurmasıdır. Bu yöntem bazı durumlarda gerekli olabilmektedir. Örneğin firma, bazı pazarlarda satın alabileceği ulusal bir üretici bulamayabilir veya hükümet firmaların uluslararası firmalara satılmasına izin vermiyor olabilir veya tesislerin yetersizlikleri firmayı devralma yerine yeni bir tesis kurmaya yöneltebilir. Bu tip yatırım, yeni iş ve katma değer yaratma potansiyeli olduğu için ev sahibi ülke tarafından en çok istenen yatırım tipidir. Yeni yatırım projeleri riski fazla, başlangıç maliyeti yüksek ve getirinin geri dönüş süresi uzun olan yatırımlardır.

#### **1.4.2.2. Birleşme ve Satın Alma Yatırımı**

İkinci yatırım şekli olan sınır ötesi birleşme ve satın alma yatırımı (B&S), ÇUŞ'in ev sahibi ülkede faaliyette bulunan bir firma ile birleşmesi veya onu satın alınması ile ortaya çıkan yatırım tarzıdır. Faaliyette bulunan bir işletmenin devralınması; kalifiye işgücü, ulusal yönetim, yerel bilgi, yerel pazarlar ve hükümetle

---

<sup>29</sup> Nuri Yavan, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İktisadi Araştırmalar Vakfı Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışması 2006, Promat Basım Yayın Sanayi ve Tic. AŞ, İstanbul 2006, s.83-85.

temasının da devralınması anlamına gelmektedir. Yeni rakibe yer olmayan bazı pazarlarda bu yöntem pazara giriş için tek yoldur.<sup>30</sup>

Bu tarz yatırımın yeni yatırıma göre iki tane avantajı vardır: Birincisi, bu tip yatırımlar daha ucuzdur, yani ÇUŞ'e daha az maliyet getirir. İkincisi, ÇUŞ'in yeni yatırıma göre daha hızlı şekilde piyasaya girişini sağlar. Birleşme ve satın alma yatırımı, ÇUŞ'ler için avantaj sağlamakla birlikte, ev sahibi ülke açısından çoğu zaman dezavantajlı olarak algılanmaktadır. Ev sahibi ülke hükümetleri; yabancı şirketlerin yerli şirketleri satın almasını ya da onunla birleşmesini ülke ekonomisinin kontrolünün yabancıya geçeceği düşüncesi ile bazen reddetmekte, bazen direnmekte ya da bir takım sınırlamalar getirmektedir. Bunun altında yatan neden, ev sahibi ülke hükümetlerinin, birleşme ve satın alma tipi yatırımı ülkenin üretim kapasitesini artırmaktan çok mülkiyetin değişimi olarak düşünmesi ve bu nedenle az faydalı, hatta bazen zararlı bulmasıdır.<sup>31</sup> Buna karşı olanlar, sınır ötesi birleşme ve satın almaların kısa dönemde negatif bir etki yaratabilme olasılığı olmakla birlikte uzun dönemde birçok yarar getireceğini (teknoloji transferi, know-how, mevcut tesisin genişletilmesi hatta yeni yatırım gibi) belirtmektedirler.<sup>32</sup>

Yeni yatırım ile şirket birleşme ve satın alma yatırımı dışında DYY, ev sahibi ülkeye *özelleştirme* yoluyla gerçekleşen yatırımlarla da girebilmektedir. 20. yüzyılın son dönemlerinde, özellikle 1970'li yıllardan sonra serbest piyasa ekonomisi ve dışa açık büyüme politikaları doğrultusunda şekillenen yeni ekonomik yapılanma beraberinde yeni ekonomik fikirler ve uygulamalar getirmiştir. Bunlardan birisi, serbest piyasa koşulları içerisinde devletin ekonomik hayata müdahalesini en aza indirmeyi hedefleyen Kamu İktisadi Teşebbüslerini (KİT) özelleştirme uygulamasıdır. Özelleştirme, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak amacıyla kamu iktisadi işletme ya da teşebbüsleri mülkiyetinin kısmen veya tamamen özel teşebbüse devredilerek bunların özel işletme ya da teşebbüs biçimine dönüştürülmesi eylemidir. KİT'lerin yasal ve yönetsel, politik, finansal, istihdam, üretim, yatırım ve pazarlama sorunları performanslarını olumsuz etkilemektedir. Bu

<sup>30</sup> Vern Terpstra, Ravi Sarathy, "International Marketing", Dryden Press, Orlando 1993, s.401.

<sup>31</sup> Imad A. Moosa, "Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice", Palgrave, New York 2002, s.14-15.

<sup>32</sup> Yavan, a.g.e, s.85.

durum, özelleştirmeye neden olmaktadır. Özelleştirmenin başlıca amaçlarından biri, yabancı sermaye girişini özendirme. Özelleştirme uygulamasıyla yabancı yatırımın ülkeye girişinde kritik nokta, ulusal çabalar ile yabancı sermaye çıkarlarının birbiriyle tutarlı olup olmadığıdır. Özelleştirme karşıtı görüşlere göre, özelleştirme uygulamalarına yabancı sermaye açısından bir düzenleme getirilmesi, ekonomik ve siyasi bütünlüğü tehdit edebilecektir. Yabancı sermayeli firmanın bir süre sonra KİT'ini kapatarak dışarıdaki bir biriminden daha ucuza mal ettiği girdiyi ülkede satması ithal bağımlılığı yaratabilecektir. Ayrıca ithal girdi kullanılması ve kar transferleri, döviz girdisi ve ödemeler dengesini uzun vadede olumsuz etkileyebilecektir.<sup>33</sup> Doğrudan yatırımlar içindeki özelleştirme gelirlerinin hesaplanmasında bazı sorunlarla karşılaşılmaktadır. Başlıca sorun, özelleştirme yoluyla gerçekleşen yatırımların diğer doğrudan yatırımlardan ayrı olarak kayıt altında tutulmamasından kaynaklanmaktadır. Tüm yatırım şekillerinin detaylı olarak yansıtılmadığı toplam doğrudan yatırım tutarları, ülkelerin diğer ülkelerle karşılaştırıldıklarında hangi yatırım şekillerinde daha başarılı olduklarını inceleme imkanı vermemektedir. Ülkelerin doğrudan yatırım çekme konusunda başarıları değerlendirilirken yatırım şekilleri bazında bir inceleme yapmak gerekmektedir. Ancak her ülke için bu tarz kayıtlara ulaşmak birçok güçlük içermektedir.<sup>34</sup>

## **1.5. YABANCI YATIRIMCILARIN ÜLKE TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER**

Sermayenin ait olduğu yerden çıkıp diğer bir ülkede yatırıma dönüşmesinin çok çeşitli nedenleri vardır. Yabancı yatırımcıların başka ülkelerde yatırım yapmalarının temel ve en büyük amacı hiç kuskusuz kardır. Üstelik bu kar, yatırımcı ülkenin kendi ülkesinde elde ettiği kardan daha fazla olmalı, firmanın yabancı bir ülkede faaliyette bulunmasından doğacak her türlü riski de karşılayabilmelidir. Yatırımcı için önemli olan sadece yüksek kar elde edilmesi değil, aynı zamanda elde edilen bu karın transfer edilebilmesidir. Bu yüzden yabancı yatırımcılar, orta ve uzun vadede bu amacı en kolay ve en düşük maliyetle gerçekleştirebileceği ülkeleri tercih

---

<sup>33</sup> Doğan, a.g.e, s.66-72.

<sup>34</sup> İSO, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, Durum Tespiti ve Stratejik Plan", İstanbul 2002, s.19-20.

etmektedirler. Ayrıca yabancı yatırımcılar, yatırım yaptıkları ülkede kendi geleceklerini ve varlıklarını güvence altında hissetmelerini sağlayacak bazı koşulların varlığını aramaktadırlar.<sup>35</sup> Yatırım yapacak olan firmalar kendi firmalarına sağlanan avantajların yerli firmalardan farklı olup olamamasına dikkat etmektedirler. Yani; piyasadan ucuz girdi temin edip edemediklerine, karlarını kolayca transfer edip edemediklerine, gerekli girdi ithali avantajının olup olmadığına bakmakta ve yatırıma öyle karar vermektedirler.<sup>36</sup>

Yabancı sermayenin bir ülkeye geliş sebepleri çeşitlilik göstermekle birlikte bunlar genel olarak, mali ve ekonomik, politik, kurumsal ve sosyo-kültürel, psikolojik faktörler olarak sayılabilir.

### **1.5.1. Ekonomik Faktörler**

Yabancı yatırımcının ülke tercihi etkileyen başlıca ekonomik faktörler kapsamında; ülkenin makroekonomik göstergeleri, pazarın genişliği, hammadde ve işgücü başta olmak üzere üretim faktörlerinin bolluğu, yerel piyasada yeterli düzeyde yan sanayilerin bulunması, mali teşvikler gibi faktörler bulunmaktadır.

Yabancı yatırımcılar, öncelikle nasıl bir yatırım ortamında faaliyette bulunmaları gerektiğini tahmin etmek amacıyla ev sahibi ülkenin makroekonomik göstergelerini ayrıntılarıyla incelemektedirler. Bu göstergelerden başlıcaları; sürdürülebilir reel ekonomik büyüme, düşük faiz oranları, öngörülebilir enflasyon oranları olarak sayılabilir. Ülkede serbest piyasa ekonomisinin benimsenmiş olması da yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Yabancı sermaye gelirken her şeyden önce, kar elde edeceği yatırım alanlarının bulunmasını istemektedir. Bu nedenle de yabancı sermayenin aradığı ekonomik faktörlerin başında pazar çekiciliği gelmektedir. Pazar arayan DYSY için ev sahibi ülkedeki pazar genişliği, pazarın gelişme hızı, bölgesel ve küresel pazarlara erişim olanağı, ülkeye özgü tüketici tercihleri ve yerel ticaretin gelişmişliği özel

---

<sup>35</sup> Muhammet Akdiş, "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", YASED, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988, s.67.

<sup>36</sup> Yasemin Duru, "Türk Otomotiv Sanayinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.9.



önem taşımaktadır. Çünkü yabancı yatırımcılar açısından pazarın gelişmiş olması ve gelişmişlik hızı daha fazla talep, buna bağlı olarak da daha fazla karlılık anlamına gelmektedir.

Yabancı yatırımcıların ülke tercihini etkileyen faktörlerden bir diğeri de, üretim faktörlerinin bolluğudur. Bol miktarda hammadde ve düşük maliyetli işgücüne sahip olan gelişmekte olan ülkeler nispi bir avantaja sahip olmaktadır. Genellikle yabancı yatırımcılar; maliyetlerini olabildiğince düşürmek, dolayısıyla karlarını maksimize etmek amacıyla bol ve kolay hammadde edinebildikleri, enerji-ulaşım-iletişim gibi altyapının yeterli düzeye ulaştığı ve işgücünün ucuz olduğu ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu, zengin yer altı kaynakları ve büyük nüfusları nedeniyle bu açıdan DYSY için uygun bir ortam sağlamaktadır.

Ev sahibi ülkenin DYSY açısından cazibesini arttıran başka bir faktör, ÇUŞ'lerin şubelerinin; teknik özellikler, ürün kalitesi ve zamanında dağıtım ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde yan sanayilerin varlığıdır.

Yabancı yatırımcılara yönelik, belirli bir süre (örneğin beş yıl) gelir vergisinden muafiyet, ithal ettiği ara malların gümrüklerinden indirimler, sübvansiyonlar vb. mali teşvikler yabancı yatırımcı için ülkenin çekiciliğini arttırmaktadır.<sup>37</sup>

### **1.5.2. Politik Faktörler**

Yabancı sermayenin yatırım kararı sürecinde, hedef ülkeler açısından öne çıkan önemli noktalardan birisi de idari istikrardır. İdari istikrar denilince politik istikrar değil, yatırımlar açısından çok daha büyük önem arz eden devlet politikalarındaki devamlılık ve tutarlılık anlaşılmaktadır.<sup>38</sup>

Bir ülkedeki siyasi rejim ile yürütülmekte olan iç ve dış politika sermayenin giriş ve çıkışında oldukça önemlidir. Siyasi istikrar, ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemektedir. Çünkü yabancı

---

<sup>37</sup> Birol Efe, "Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi – İzmir Örneği", İzmir Ticaret Odası Yayını No: 120, İzmir 2002, s.14-16.

<sup>38</sup> İSO, a.g.e, s.25.

sermaye ilk önce emniyet ve güven beklemektedir. Politik istikrarın bozulması sonucunda yabancı kurumları sınırlayan bazı önlemler alınabilir. Örneğin, kar transferlerinin engellenmesi, hisse paylarının değiştirilmesi veya yabancı girişimin karşılığı verilmeden millileştirilmesi söylenebilir. Bu tür olasılıklar, yabancı yatırımcının ülke risk primini yükseltmesine ve yatırım yapmak için daha yüksek getiri beklemesine yol açabilir.<sup>39</sup>

Bunlara ek olarak, bir ülkenin yabancı yatırımları ülkesine çekebilmesi için o ülkede işleyen düzenli bir hukuk sisteminin olması gerekmektedir. Sağlıklı bir hukuk sisteminin olmadığı bir ülkede beklenen getiri ne kadar yüksek olursa olsun hukuki risk söz konusu ise yatırımcılar yatırım yapmaktan kaçınacaklardır.

### **1.5.3. Kurumsal ve Sosyo-Kültürel Faktörler**

DYSY'nı etkileyen kurumsal faktörler; ev sahibi ülkedeki şeffaflık, bürokrasinin işlerliği, kurumsal alt yapıdan oluşmaktadır.

Şeffaflık kavramı; kamu yönetiminde rüşvet ve yolsuzluk olmaması, hukukun üstünlüğü, ekonomik politikaların belirlenmiş olması ve mevzuatın açık, tutarlı ve keyfiliğe yol açmadan uygulanıyor olması şeklinde tanımlanmaktadır.<sup>40</sup> Yabancı firma ile devlet veya yerli bir firma arasında anlaşmazlık çıktığında, yerel kanunların uluslararası tahkime izin veriyor olması, yabancı yatırımcılar tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.<sup>41</sup>

Bürokratik işlemler kısa sürede sonuçlandırılabilmelidir. Yabancı yatırımcı, yatırımlarını makul bir süre içinde gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu süreçte yapılacak işlemler, açık, basit ve anlaşılabilir olmalıdır.

Kurumsal altyapı, doğrudan yatırım yapacak olan uluslararası yatırımcılar için ortaklık kuracakları veya stratejik işbirliği içine girecekleri kurumlar ile ilgili önemli bir faktördür. Örneğin, yatırımının risk ve getirisini önceden bilmek isteyen

---

<sup>39</sup> İZTO, “Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye’deki Gelişmeler ve İzmir’in Şansı”, İzmir 1998, s.13.

<sup>40</sup> İSO, a.g.e, s.26.

<sup>41</sup> Efe, a.g.e, s.18.

uluslararası yatırımcı için beraber yola çıkacağı kurumun taahhütlerini yerine getirebilecek kurumsal bir altyapıya sahip olup olmadığı büyük önem taşımaktadır.

Sosyo-kültürel yapı içinde; yazılı olamayan kurallar, iş yaşamına ilişkin davranışlar, gelenekler ve alışkanlıklar değerlendirilebilir. Yabancı yatırımcıların hem dil hem de coğrafi konum açısından benzerlik gösteren ülkelerde daha fazla yatırım yaptıkları bilinmektedir.<sup>42</sup>

Yabancı sermaye yatırımlarında ekonomik ve politik nedenler daha önemli rol oynuyor olsalar da, kurumsal ve sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan problemlerin var olması yabancı yatırımları caydırıcı yönde etkileyebilecektir.

#### **1.5.4. Psikolojik Faktörler**

Psikolojik faktörler, yatırımcıların alternatif ülkeleri değerlendirirken veya yatırım kararlarını verirken göz önünde tuttıkları önemli etkenlerdir. Bu faktörler geçmişten gelen bir takım endişelerle, gelecekte kötü sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır.

Ev sahibi ülkedeki yabancı sermaye konusundaki olumsuz kampanyalar da yatırımcı şirketleri tedirgin etmektedir. Bu şirketler, yatırım yapacakları ülkelerde halkın tepkisinden korktukları için bazı projelerini azaltmışlar veya vazgeçmişlerdir. Kamuoyunun yabancı sermaye konusundaki düşüncesi firmalar için çok önemlidir. Çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde görülen yabancı sermaye karşıtı düşünceler, yatırımlardaki risk oranını yükseltmekte ve aleyhte kampanyaların yürütüldüğü ülkeler yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir.<sup>43</sup>

#### **1.6. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EV SAHİBİ ÜLKE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişen ekonomiler için çok önemli bir kaynaktır. Sadece yerel tasarrufları arttırmazlar; aynı zamanda yeni iş olanakları yaratmaya katkıda bulunurlar, verimlilik ve ihracatı arttırırlar, teknoloji ve

---

<sup>42</sup> İSO, s.26-27.

<sup>43</sup> Akdiş, a.g.e, s.69.

bilgi transfer ederler.<sup>44</sup> Küreselleşme karşıtları hem her fırsatta çok uluslu şirketlerin üretimlerini yurtdışına çıkararak ülkelerindeki istihdam ve ücretleri düşürdüklerinden, hem de gittikleri ülkelerde de çaresiz işçileri sömürdüklerinden şikayet etmektedirler. Ayrıca çok uluslu şirketlerin, ev sahibi ülkelerdeki yerel şirketleri piyasadan çekilmeye zorlayarak ve teknolojik gelişimlerini engelleyerek büyümenin önünü tıkadıkları da ileri sürülen tezler arasındadır.<sup>45</sup>

Çok uluslu şirketler çeşitli eleştirilere maruz kalmalarına rağmen, diğer yandan hemen hemen bütün ülkeler bu şirketler aracılığıyla yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek için çaba göstermektedirler. Yabancı sermaye, küreselleşme eğiliminin artmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekonomi politikalarındaki liberalleşme, sermayenin serbest dolaşımı, ticarete serbestleşme ve tüketici alışkanlıklarının birbirine yaklaşması gibi faktörlerle birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için çok önemli bir konu haline gelmiştir. Yabancı sermaye akımlarının toplam hacminde ortaya çıkan artış da yabancı sermayenin kalkınmaya olan etkisinin anlaşılmasında önemli bir rol oynamış ve tüm ülkelerin bu konu üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. Süreç içerisinde özellikle sanayi faaliyetlerinin belli bölgelerde yoğunlaşması gerektiği anlayışı ortadan kalkmış, gerek sektörler gerekse işletmeler arasındaki sıkı ilişkiler ve işbirliğine bağlı olarak yabancı sermaye yatırımları hızla artmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, ülke pazarları arasındaki sınırlar neredeyse tamamen ortadan kalkmış farklı ülkelerdeki işletmeler arasındaki artan rekabet, işletmeleri daha kaliteli ürünü daha ucuza üretmenin yollarını aramaya itmiştir.<sup>46</sup> Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında da yabancı sermayenin ülke kalkınmasındaki önemi anlaşılmış olup doğrudan yatırımlar, sürdürülen ekonomi politikalarına paralel olarak değişik alanlarda ve farklı sınırlamalarla teşvik ve davet edilmektedir.

Yabancı piyasalarda üretimin yapılabilmesi için yabancı kuruluşun karlı bir şekilde kullanabileceği üretim teknolojisi, yönetim becerisi vb. bazı değerlere sahip

---

<sup>44</sup> Alina Badulescu and Daniel Badulescu, "Foreign Direct Investment in the World – Trends and Structural Issues (I – Evolution and Geographical Distribution of FDI Flows)", The Journal of the Faculty of Economics, Economic Science Series ISSN: 1582-5450, Volume I, Oradea 2007, s.42.

<sup>45</sup> Robert E. Lipsey, "Home- and Host-Country Effects of Foreign Direct Investment", Chapter in NBER book: *Challenges to Globalization: Analyzing the Economics*, The University of Chicago Press, USA 2004, s.333.

<sup>46</sup> Fulya Bayraktar, "Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", Türkiye Kalkınma Bankası AŞ Araştırma Müdürlüğü, Genel Araştırmalar GA/03-1-1, Ankara 2003, s.16.

olması gerekir. Bu yüzden çok uluslu şirketlerin bir piyasaya girmesi, ev sahibi ülke için basit olarak sermaye ithalinden çok daha fazla bir şeyi ifade etmektedir. Yerel girişimlerin göreceli olarak ufak, zayıf ve teknolojik bakımdan geri olduğu ülkeler için bu durum özellikle önemlidir. Bu ülkeler gelişmiş ülkelere piyasa büyüklüğü, koruma derecesi ve var olan beceriler bakımından oldukça farklıdır. Gelişmekte olan ülkelere gelen ÇUŞ yatırımları bu ülkelerde, olumlu veya olumsuz yönde etkiler meydana getirebilmektedir.<sup>47</sup> Bu etkilerden başlıcaları aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

### 1.6.1. Sermaye ve Gelir Etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için en önemli katkısı, o ülke ekonomisine yaptığı sermaye aktarımıdır. Tipik olarak gelişmekte olan ülke ekonomisi yapısına bakıldığında karşılaşılan en belirgin özellik, sermayenin diğer üretim faktörleri, işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlı olmasıdır. Bu kısıtlılığın en önemli nedeni ise yerli sermaye oluşumunun düşük seviyede olmasıdır. Yerli sermaye oluşumu ilk olarak ülkedeki kişi başına düşen milli gelir ile belirlenir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başına düşen milli gelir düşük olduğundan sonuçta sermaye oluşumu da temel olarak kısıtlı kalmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir reel olarak arttıkça ülke refahının da arttığı kabul edilir. Kişi başına milli gelirin artırılması, üretim kapasitesinin genişletilmesiyle bu da her yıl bir öncekine oranla yatırımların artırılması ile mümkün olmaktadır. Bu ise ancak ekonomide her yıl yaratılan toplam kaynakların belli bir kısmının tüketilmeyerek, tasarruf halinde korunması ve daha sonra da yatırıma dönüşmesi ile mümkündür.<sup>48</sup>

Gelişmekte olan ülkeler, geri kalmışlık kısır döngüsünü kırabilmek için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi yatırımlarını arttırmak için gerekli olan tasarruf birikiminden yoksundurlar. Bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya buldukları bu tasarruf-yatırım darboğazı veya sermaye yetersizliği bir ölçüde yabancı ülkelere yapılan tasarrufların ülkeye yatırım olarak

---

<sup>47</sup> Magnus Blomström and Ari Kokko, "The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Empirical Evidence", Copy of World Bank Policy Research Working Paper No: 1745, Stockholm 1997, s.2.

<sup>48</sup> Ayhan Akman, "Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri", YASED, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988, s.25.

çekilmesi ile ortadan kaldırılabilir. Diğer bir deyişle, yabancı sermaye iç tasarruf darboğazını azaltmak için kullanılabilir önemli bir kaynaktır. Yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi ile birlikte ülke içindeki üretimde meydana gelecek artış, ülke ekonomisine önemli katkı sağlayacaktır.

### **1.6.2. Ödemeler Bilançosu Etkisi**

Gelişmekte olan ülkelerde ev sahibi ülkenin yabancı sermayeden beklentilerinden birisi, ödemeler dengesinde bir iyileşme yaratılmasıdır. Bir başka deyişle yatırım yapan firmanın, ticaret açığının kapatılmasında ve ayrıca döviz girişinde pozitif bir etkisinin olmasıdır. Bunun için firmaların ihracat ithalat sonuçlarına, sermaye girişlerine ve çıkışlarına bakmak gerekir. Fabrika kurmak için ev sahibi ülkeye gelen doğrudan yatırım sermayesi bir defalık olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olumlu bir etkide bulunur. Yatırım, üretime başladığı zaman gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler dengesine katkıda bulunmaya devam eder. Ancak yüksek gümrük duvarları ve kotalarla korunan, geniş bir iç pazara sahip ülkelere yapılan yatırımlar genelde iç piyasa hedefli olmakta ve ihracat yüzdesi bu durumda düşük kalmaktadır. Bunun yanı sıra eğer iç pazar çok cazip değil, ülke ekonomik olarak iyi entegre olmuş ve ucuz işgücü gibi bazı karşılaştırmalı avantajlar sunuyorsa bu durumda yüksek ihracat yüzdeleri gerçekleşebilmektedir. Bunların dışında yabancı sermayeli şirketler, kendileri ihracat yapmasalar bile üretim kapasitelerini arttırarak yerli girişimciyi ihracata zorlamaktadırlar ki bu daha çok tercih edilen bir durumdur. Diğer taraftan doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirket, hammadde ve diğer girdileri üretimini devam ettirebilmek için ithal etmek zorundadır. Bu ithalat şüphesiz ev sahibi ülkenin ödemeler dengesinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.<sup>49</sup>

Özetle; yabancı sermayeli şirketler kar transferi, yatırım ve ara malı ithali ile ödemeler bilançosuna yaptıkları olumsuz etkileri, üretim kapasitesi ve ihracattaki kabiliyetleri ile giderebilme özelliğine sahip bulunmaktadır. Ayrıca sağladıkları ithal ikamesi ile de döviz kazandırıcı işlev görmektedirler.<sup>50</sup>

---

<sup>49</sup> Batmaz ve Tunca, a.g.e, s.51, 54.

<sup>50</sup> Akdiş, a.g.e, s.74.

### 1.6.3. Rekabete Etkisi

Bir ülkede yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmesi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde rekabetin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Yerli sanayi tekeli bir yapıya sahipse, yabancı sermaye yatırımı yeni bir üretim kapasitesi getirerek yeni ürünler ortaya çıkarmakta, tüketicinin tercih imkanlarını genişletmekte ve fiyat artışlarını durdurmakta, hatta fiyatları düşürebilmektedir. Yabancı sermayenin böyle bir rol oynaması iktisadi etkinliğinden ve gelişmiş üretim tekniklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yabancı sermayenin ithal ikamesine yönelmesi, ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı hafifletir, bu da daha liberal bir dış ticaret politikasına imkan verir. Daha liberal bir dış ticaret politikası ise rekabeti artırır ve fiyatları düşürür.<sup>51</sup>

### 1.6.4. İstihdama Etkisi

Niteliksiz işgücünün bol, ancak sermayenin kısıtlı olduğu gelişen dünyada, yabancı yatırımcılar önemli bir sermaye kaynağıdır. Doğrudan yabancı yatırım gittiği ülkede tasarrufları arttırabilir ve yerel işgücünü değerlendirebilir. Bu durum, özellikle sermaye birikiminin yetersizliği sebebiyle işsizlik oranı çok yüksek olan az gelişmiş ülkeler için önemlidir. Yabancı yatırımın ev sahibi ülkeye en değerli katkısı, iş fırsatları yaratmasıdır.<sup>52</sup> Yabancı sermayeden yaratacağı bu fırsatlarla işsizlik probleminde bir ölçüde de olsa katkıda bulunması beklenir. Bu katkı, yabancı sermayenin hem kendi yatırımlarıyla direkt olarak, hem de yan sanayileri teşvik etmesi yoluyla gerçekleşecektir.

İşsizlerin istihdam edilmesi; kişi başına düşen gelir düzeyinin artmasına, yaparak öğrenme sürecinde deneyimlerin oluşmasına ve teknolojinin yayılmasına olanak sağlamaktadır. Ev sahibi ülkenin ithal edilen teknolojiye uyumu ve onu geliştirmedeki yeteneği istihdamı etkilemektedir.<sup>53</sup> İstihdam üzerindeki etkiler, şartlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, ülkeye gelen yabancı sermaye

---

<sup>51</sup> İZTO, "Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye'deki Gelişmeler ve İzmir'in Şansı", İzmir 1998, s.10.

<sup>52</sup> Theodore H. Moran, "Beyond Sweatshops: Foreign Direct Investment and Globalization in Developing Countries", Brookings Institution Press, Washington 2002, s.108.

<sup>53</sup> Efe, a.g.e, s.23.

yatırımları bazı sektörlerin ya da sanayilerin yeniden yapılanmasına neden olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye tarafından oluşturulan yeni istihdam, uzun dönemde kazançlar yaratmaktadır. Çünkü kaynaklar daha verimli şekilde yönlendirilmekte, bu pazarlara giriş, yatırımcıların o ülkelerdeki ürünlere olan ihtiyaçlarını arttırmaktadır. Dolayısıyla, orada istihdamın gelişmesine neden olmaktadır.<sup>54</sup>

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bazı türleri ev sahibi ülkede bol miktarda bulunan nitelikli veya niteliksiz iş gücünden yararlanmak amacıyla yatırım yapmaktadır. İmalat ve hizmet sektörlerine yatırım yapan kaynak ve etkinlik arayan DYSY buna örnek verilebilir. Bu yatırımlar, istihdam yaratma potansiyeli taşımaktadır. İthal ikamesi rejimine sahip ülkeler özellikle pazarları genişse istihdamı canlandırabilirler. Eğer yatırım yeni yatırım alanlarında gerçekleşiyorsa, bu yatırım yeni işçi talebini de beraberinde getirmektedir. Yabancı ülkelerde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin şubeleri istihdam artışına katkıda bulunmuşsa da, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkelerdeki istihdam etkisi daha az hissedilmiştir. Yabancı sermayenin giriş şekli şirket birleşmeleri ve satın almalar biçiminde ise sadece yeni işçi talebi yaratmamakla kalmaz, aynı zamanda bir kısım işçilerin işten çıkarılmasıyla da sonuçlanabilir. Bu tür yatırımlar, kısa dönemde belirli düzeyde istihdam azalmasına neden olsa bile, yatırımın hiç yapılmamış olması durumunda istihdam kayıplarının daha büyük olması mümkündür. Özelleştirme yoluyla yapılan yatırımlarda da benzer bir durum söz konusudur. Satın alan tarafın yerli veya yabancı olduğuna bakmaksızın, özelleştirme gerçekleşikten sonra bir miktar istihdam azalmaktadır. Bununla birlikte, özelleştirme olmaması durumunda, rekabet yeteneğini kaybetmiş bir kuruluşun tamamen kapanması söz konusu olabilecektir.<sup>55</sup>

### **1.6.5. Ücretlere Etkisi**

Çok uluslu şirketlerin buldukları üçüncü dünya ülkelerinde işçileri sömürerek, onları uzun çalışma saatleri boyunca ve ağır çalışma koşulları altında,

---

<sup>54</sup> Faruk Cömert, “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, Hazine Dergisi, Sayı: 13, 2000, s.6, <http://www.hazine.gov.tr/>, (18.06.2008).

<sup>55</sup> Efe, a.g.e, s.24.



oldukça düşük ücretler karşılığında çalıştırıldıklarına yönelik küreselleşme karşıtı görüş ve haberler bulunmaktadır. Diğer taraftan; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde yapılan çalışmalarda, yabancı sermayeli şirketlerin daha yüksek ücret verdiği sonucuna ulaşılmıştır.<sup>56</sup>

Bir ülkedeki ücretler, yabancı şirketlerin ülkeye girişinden ya da varlığından değişik yönlerde etkilenmektedirler. İlk olarak, yapılan çalışmalara göre yabancı sermayeli şirketler, genellikle aynı sektörde faaliyet gösteren yerli şirketlerden daha yüksek ücret vermektedirler. Bu durumun; gidilen ekonomide insanlar tarafından iyi bir şekilde karşılanmak, beraberlerinde getirdikleri bilgi ve teknolojinin yerel piyasadaki rakiplere ulaşmasını engellemek amacıyla işten ayrılma oranını düşük tutmak veya sadece yerel piyasadaki kalifiye işgücünü istihdam etmek gibi nedenleri olduğu söylenebilir. Diğer yandan ekonomi genelinde yabancı hakimiyetinin artması, ülkedeki ortalama ücretleri etkilemektedir. Yabancı sermayenin girişiyle emeğe olan talebin artması, ortalama ücretlerin de artmasına neden olabilir.

#### **1.6.6. Verimlilik Etkisi**

Verimlilik konusunda yapılan çalışmalar, ÇUŞ'lerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerel şirketlere göre daha verimli çalıştıklarını ortaya koymuştur. ÇUŞ'lerin daha verimli olmalarının temel nedeni, üretim ölçeklerinin yerel şirketlere göre daha geniş olması ve üretimde daha çok sermaye yoğun teknolojiler kullanmalarındır. Gelişmekte olan ülkelerde ÇUŞ ve yerel şirket arasındaki verimlilik farkı çok daha belirgindir. Gelişmiş ülkelerde ise aynı ölçekte ve teknoloji ile üretim yapan yerel şirketlerin olması mümkündür.<sup>57</sup>

Doğrudan yatırımlar, yerel şirketlerin de verimliliğini arttırıcı bir rol oynayabilir. Bu şirketler, yabancı sermayeli şirketlerin faaliyetlerini, üretim tekniklerini veya pazarlama stratejilerini taklit ederek daha verimli bir şekilde üretim yapmaya çalışabilirler ya da artan rekabet nedeniyle daha verimli çalışmak zorunda

---

<sup>56</sup> Drusilla K. Brown, Alan V. Deardorff and Robert M. Stern, "The Effects of Multinational Production on Wages and Working Conditions in Developing Countries", Research Seminar in International Economics, Discussion Paper No: 483, Michigan 2002, s.39.

<sup>57</sup> Arkan, a.g.e, s.42-43.

kalabilirler.<sup>58</sup> Böylece, nispeten daha verimli şirketlerin piyasaya girmesinin ekonomideki ortalama verimliliği arttırdığı söylenebilmektedir.

### 1.6.7. Teknoloji Etkisi

Az gelişmiş ülkelerin gelişmesi için geleneksel üretim faktörleri olarak bilinen emek, toprak ve sermayenin olması bu ülkelerin gelişmesi için yeterli değildir. Temel sorun, bu kaynakların modern teknolojinin yardımı ile iyi bir biçimde kullanılmasıdır.<sup>59</sup> Yabancı sermaye, bir ülkeden diğerine teknoloji transfer etmenin yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Yabancı sermayeyi kabul eden ülkeler ile yabancı sermayenin geldiği ülkeler arasında çoğu zaman büyük teknoloji açığı vardır. Araştırma yapmaya ayrılacak kaynakların yetersiz oluşu, bu ülkeleri kendi teknolojilerini yaratma imkanından yoksun bırakmaktadır. Bir kısım teknolojiyi uluslararası piyasalardan satın almak mümkün olsa bile, uluslararası firmalar sahip oldukları bir kısım teknolojiyi satmamaktadırlar.

Günümüzde Ar-Ge ünitelerine büyük miktarda fon ayıran kuruluşlar çok uluslu firmalardır. ÇUŞ'ler dünyadaki Ar-Ge faaliyetlerinin büyük bir çoğunluğunu yerine getirmekte ve ileri teknolojilerin büyük bir kısmını kontrolleri altında bulundurmaktadırlar. Çok uluslu firmalar, bir malın üretimi ile ilgili olarak geliştirdikleri teknolojiyi ya da bilgi birikimini bir süre sonra diğer ülkelere transfer ederler.<sup>60</sup> Ar-Ge faaliyetleri ve teknoloji birkaç ana ülkede yoğunlaşmış iken ÇUŞ'lerin yatırımları, üretimleri ve istihdam birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere ve endüstrilere yayılmış durumdadır.

Teknoloji birbirinden farklı birçok yolla yayılabilmektedir. ÇUŞ'lerin teknolojisi yeni kullanıcılara formal piyasa işlemleri (transfer) aracılığıyla yayılabileceği gibi, informal bir şekilde (sızıntılar) piyasa dışı kanalların devreye girdiği, gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde de yayılabilir. DYSY, teknoloji transferinin bir diğer kanalıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını araç-gereçlerin satımından ya da dışarıya lisans verilmesinden ayıran şey, ÇUŞ'lerin

---

<sup>58</sup> Lipsey, a.g.e, s.354.

<sup>59</sup> İnan Özalp, "Çokuluslu İşletmeler, Uluslararası Yaklaşım", Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir 2001, s.35.

<sup>60</sup> İZTO, a.g.e, s.8-9.

teknolojinin sahipliği ve kontrol yetkisini ellerinde tutmayı tercih etmiş olmalarıdır.<sup>61</sup> ÇUŞ ve ev sahibi ülkelerin teknoloji transferinden beklediği amaçlar birbirinden farklıdır. Teknoloji kullanıcıları, bu teknolojileri mümkün olduğu kadar düşük fiyatla elde etmekle ilgilenmektedirler. ÇUŞ'ler ise sahip oldukları taşınmaz varlıklarını ve diğer avantajlarını korumak amacındadırlar. Söz konusu teknoloji özellikle modern ve karmaşık bir yapıda olduğu zaman ÇUŞ'ler sızıntıları engellemek amacıyla şirket birleşmelerinden daha çok tamamen kendi şirketlerini kurma yoluna gitmektedirler.

Ev sahibi ülke karakteristiği teknoloji transferinin düzeyini belirlemektedir. Ev sahibi ülkenin teknolojik kapasitesi geniş ise örneğin iyi yetişmiş işgücüne sahip ise gerçekleşecek teknoloji transferi fazla olacaktır. Yapılan çeşitli ampirik çalışmalarda ev sahibi ülkenin teknolojik kapasitesi arttıkça, yapılan teknoloji transferinin maliyetinin azaldığı gösterilmiştir. Maliyetlerin düşmesi yerel firmaların araştırma etkinliklerinin artmasına ve yeni teknolojiler üretmelerine imkan tanımaktadır.<sup>62</sup>

### **1.6.8. Yönetim Bilgisine Etkisi**

Genellikle yönetim bilgisi ve pazarlama yeteneği gibi faktörleri doğrudan yatırım olmadan bir ülkeden diğerine transfer etmek mümkün değildir. DYSY'ndan beklenen, sadece yatırımın yapıldığı anda getirilmiş olan teknolojiden ibaret değildir. Doğrudan yatırımı yapan uluslararası firmanın merkezinde geliştirilen yeni tekniklerin ve işletmecilik konusundaki ilerlemelerin kısa bir süre sonra doğrudan yatırımın yapıldığı ülkelere transfer edilip uluslararası firmaların buralardaki şubelerinde uygulanacağına inanılmaktadır. Ana firmanın çeşitli üstünlüklerine doğrudan yatırımın yapıldığı ülkedeki şubesi yoluyla yaklaşabilmek, onun yaptığı araştırmaların sonuçlarını, sahip olduğu işletmecilik bilgisini, geliştirdiği üretim tekniklerini ve yarattığı yeni ürünleri aktarabilmek, doğrudan yatırım sürecinin özünü meydana getirmektedir.

Yerli firmalara kıyasla ÇUŞ'ler eğitimin yararlarının daha fazla bilincindedirler ve bu şirketlerin alışlagelmiş çalışma yöntemleri, sistemleri ve

---

<sup>61</sup> Blomström ve Kokko, a.g.e, s.3-4.

<sup>62</sup> Batmaz ve Tunca, a.g.e, s.58-59.

eğitim materyalleri vardır. Yabancı sermayeyi kabul eden ülkeler, ana firmadan işletmecilik bilgisi ve yeteneğinin firmada uygulanmasının sadece ana firmadan gelen yabancı personele özel olmamasını ve yerli personelin de bu konularda eğitilmesini beklemektedirler. Bu eğitim, yerli personelin uluslararası firmanın merkezine veya diğer ülkelerdeki şubelerine gönderilmesi veya firmanın merkezinden gelen elemanların kurslar ve konferanslar vermesi, özel konularla ilgili broşürler dağıtılması tarzında olabilir.<sup>63</sup>

Ayrıca, ileri ve geri bağlantıları bulunan ÇUŞ'ler, girdi aldıkları ve ürün sattıkları firmaların üst düzey yöneticilerine de üretimlerini örgütleme ve işçilerin eğitimi konusunda eğitim hizmetleri verebilirler. Bu hizmetin amacı, geri bağlantı durumunda temin ettikleri girdinin, ileri bağlantı durumunda ise satış sonrası hizmetlerin kalitesini arttırmaktır. Bunlara ek olarak, kendi uygulamalarını daha iyi hale getirme konusunda yerel firmaları da etkileyebilir, hükümetin veya sanayi derneklerinin yeni eğitim faaliyetleri başlatmalarına öncülük edebilirler.<sup>64</sup>

### **1.6.9. Uluslararası İlişkilere Etkisi**

Günümüzde teknolojik gelişme ve iletişim araçlarında meydana gelen değişmelerle dünya önemli ölçüde küçülmüş, sermaye akımları hızlanmış ve ekonomik olaylar hemen herkes tarafından dikkatle izlenmeye başlanmıştır. Aynı zamanda ekonomi, en etkili güç haline gelmiştir. Yabancı sermayeyi gerçekleştiren çok uluslu firmaların dünya üzerindeki nüfuzu ise inkar edilememektedir. Bu ekonomik gücün bir ülke konusundaki fikir ve telkinleri, o ülkenin uluslararası ilişkilerinde kolaylıkların doğmasını sağlamaktadır. Uluslararası ilişkiler üzerinde ekonomik olayların büyük etkisi olmakta, yabancı sermayeli kuruluşlar ise uluslararası alandaki etkinlikleri ile bu konuda önemli sonuçlar sağlamaktadırlar.<sup>65</sup>

---

<sup>63</sup> İZTO, a.g.e, s.9.

<sup>64</sup> Efe, a.g.e, s.22.

<sup>65</sup> Akdiş, a.g.e, s.74.

## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI**

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülke ekonomilerinin bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Günümüze kadar olan dönemde DYSY, dünya ekonomisinde meydana gelen olayların da etkisiyle zaman zaman iniş ve çıkışlar yaşamışsa da genel eğilim artış yönünde olmuştur. Böylece, daha önceleri küreselleşme sürecinin temel belirleyicileri uluslararası mal ve hizmet ticareti iken, DYSY küreselleşme sürecine farklı bir boyut getirmiştir.

Bu bölümde dünyada ve Türkiye’de DYSY’nın tarihsel gelişiminden bahsedilecek ve günümüzdeki durumuna değinilecektir.

#### **2.1. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ**

DYSY’nın ortaya çıkışı 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır, ancak Sanayi Devrimi ile birlikte daha geniş hareket sahası bularak artış göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda dünyadaki yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi, Sanayi Devrimi’nden günümüze çeşitli dönemlere ayrılarak incelenecektir.

##### **2.1.1. Sanayi Devrimi ve Yabancı Sermayenin Doğuşu**

DYSY’nın tarihi 16. yüzyılda İngiltere’nin, Macaristan’daki gümüş madenlerini ve Kuzey Almanya’nın bakır madenlerini işletmeye başlamasına kadar uzanmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte sanayileşmiş ülkelerde sermaye birikimi hız kazanmıştır. Bu ülkeler, kendi ülkelerindeki yatırım imkanlarını tam olarak kullandıktan sonra, doğal kaynakları bol olan diğer ülkelerdeki yatırım imkanlarını değerlendirmek amacıyla diğer ülkelere fon aktarmaya başlamışlardır.<sup>66</sup>

1800’lü yıllarda İngiltere’nin ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerinde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye

---

<sup>66</sup> Neşe Algan, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, YASED, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988, s.96.

yatırımlarının başlangıcını oluşturmuştur.<sup>67</sup> Bu durumun ortaya çıkışının en önemli nedeni; Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında batının sanayileşen ülkelerinde hızla oluşan sermaye birikiminin büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak alternatif yatırım alanlarını aramaya yöneltmesidir. Bu alternatif yatırım alanları, o dönemde sanayileşmiş ülkelere bol miktarda doğal kaynak ve ucuz işgücü sağlayan dönemin sömürgeleri ve az gelişmiş ülkeleri olmuştur.<sup>68</sup>

I. Dünya Savaşı öncesindeki yaklaşık yarım yüzyıl uluslararası sermayenin serbest dolaşımının en üst düzeyde gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bu durumun birçok nedeni vardır; en önemli neden, o dönem ülkelerin sermaye ihraç eden ve sermaye ithal eden ülkeler olarak keskin bir şekilde ayrılmış olmaları ve bu durumun da her iki taraf için ihtiyaç ve fırsat ekseninde ortak çıkara neden olmasıdır. İkinci olarak, o dönemde üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliğinde herhangi bir ciddi engel söz konusu değildir. Sermayeyi hem ihraç eden hem de ithal eden ülkeler, hem sermayenin hem de kişilerin göçüne destek de vermişlerdir. Üçüncü neden, dünya paralarının altın sistemine bağlı olması nedeniyle herhangi bir değişim problemi ve transfer sorununun ortaya çıkmamasıdır. Dördüncüsü ise, sermaye hareketlerinin, borç veren ve borç alan ülkeler arasındaki önemli ölçüde artan ticaret hacmiyle paralel olarak artmasıdır. Ayrıca, bu yıllarda eşsiz bir siyasi istikrar dönemi yaşanmış ve okyanus ötesi ulaşımda devrim niteliğinde gelişmeler meydana gelmiştir.

---

<sup>67</sup> Uras, a.g.e, s.29.

<sup>68</sup> Akdiş, a.g.e, s.65.

**Tablo 2. I. Dünya Savaşı Öncesi Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımları (1913)**

<u>Yatırımcı</u> <u>Ülkeler</u>	Milyar \$	%	<u>Yatırım Alan</u> <u>Ülkeler</u>	Milyar \$	%
İngiltere	18.6	41.7	Avrupa	12	26.9
Fransa	9	20.2	Kuzey Amerika	10.5	23.5
Almanya	5.8	13	Güney Amerika	8.5	19
ABD	3.5	7.8	Asya	6.6	14.8
Diğerleri	7.7	17.3	Diğerleri	7	15.8
<b>Toplam</b>	<b>44.6</b>	<b>100</b>	<b>Toplam</b>	<b>44.6</b>	<b>100</b>

Kaynak: Güngör Uras, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", 1979, s.31.

Bu nedenlerin sonucunda uzun dönemli yabancı yatırımlar 1864'de 4 milyar doların altındayken, Tablo 2'de görüldüğü gibi 1913'de 44 milyar doların üzerine çıkmış ve bu dönemde 60 milyon kişi Avrupa'dan yeni yerleşim alanlarına göç etmiştir. 20. yüzyılın başına kadar borç veren ülkeler arasında ise İngiltere uluslararası sermaye hareketlerinin üçte birinden sorumlu ülke konumunda olmuştur. Zamanla İngiltere'nin düşen payı Kıta Avrupası ülkeleri ve ABD tarafından paylaşılmıştır.<sup>69</sup> Ancak 1913'de bile İngiltere toplam uluslararası yatırımların 18 milyar dolarlık kısmını tek başına gerçekleştirmiştir. Aynı yıl Fransa 9 milyar dolar Almanya ise 5.8 milyar dolarlık DYY yapmıştır. Yatırımların %8'i ABD ve kalan %17'lik bölümü ise diğer sanayileşmiş ülkeler tarafından yapılmıştır. Bu ülkeler yatırımlarının en büyük bölümünü 12 milyar dolar ile Avrupa'ya yapmışlar, bunu Kuzey ve Güney Amerika, Asya ve 7 milyar dolar ile diğer ülkeler izlemiştir.

### **2.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Dünya Ekonomik Krizi**

I. Dünya Savaşı'na kadar İngiltere, Almanya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri yabancı sermaye yatırımları konusunda hakim durumdayken, savaş sonrası bu ülkelerde sermaye ihracı büyük oranlarda düşmüş ve hatta sermaye ithali ihtiyacı

<sup>69</sup> Tuğrul Görgün, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları", Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Uygulama ve Koordinasyon Başkanlığı, Ankara 2004, s.15.

doğmuştur. 1914 yılından sonra devreye giren ABD yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almaya başlamıştır. ABD'yle birlikte Belçika, İsveç ve İsviçre sermaye ihraç eden ülkeler durumuna gelmiştir. I. Dünya Savaşı, yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapan ülkeler açısından olduğu kadar, yatırımın yapıldığı ülkeler açısından da etkiler yaratmıştır. Bu döneme kadar, daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımları, yön değiştirerek gelişmiş ülkelere kaymaya başlamıştır.<sup>70</sup> Sonuç olarak; yabancı yatırımlar düşmüş, İngiltere en büyük borç veren konumunu kaybetmiş ve bu dönemde ortaya yeni bir lider ülke çıkmıştır. Artık ABD birincil borç veren, Avrupa ise ana borç veren durumundan ana borçlu durumuna dönüşmüştür.<sup>71</sup>

1920'li yıllarda DYY'ların oranında önceki döneme göre ciddi bir artış olmuştur. Ancak dünya ekonomisi 1920'lerin ortalarında her ne kadar bir istikrara kavuşmuş olsa da bu yapının I. Dünya Savaşı öncesi dönemle karşılaştırıldığında sağlam temeller üzerine oturmadığı görülmüştür. Bu dönemde savaş öncesinin altın standardı bir istikrar unsuru olarak yeniden kabul görmekteydi; ancak, 1914 öncesinin Londra merkezli, iyi işleyen uluslararası ticaret ve para mekanizması yeniden kurulamamıştır. Dünya ekonomik ve siyasi dengesindeki değişim, yapısal nedenlerin böyle bir yüke hazır olmamasından dolayı kapitalist sistemin en büyük krizinin ortaya çıkmasına engel olamamıştır. Amerikan ekonomisi; iç pazarın genişliğinden dolayı dış ticarete daha az bağımlı ve dünya ekonomisi ile çok az bütünleşmiş, serbest ticaretten çok korumacı eğilimi (özellikle tarım alanında) benimsemiştir. Ayrıca, İngiltere'nin Merkez Bankası'nın yerini tam olarak doldurabilecek bir bankadan yoksun, gelişmeler ve iflaslar arasında çok daha şiddetli bir biçimde dalgalanan ve politikacıların ülke içindeki lobilerden doğrudan etkilenebilen yapısı yüzünden artık uluslararası mali ve ticari düzen değişken ve kusurlu bir merkez çevresinde dönmeye başlamıştır. Sonuç olarak, borç talebinin artmasıyla 1929'da Wall Street çökmüş, çöküş sonrası ABD'nin verdiği borçları daha da kısması bütün dünyayı derinden etkileyen bir krize neden olmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Krizinin etkisi kısa dönemde atlatılamamış ve domino etkisi yaparak yeni bir dünya savaşının ekonomik tetikleyicisi olmuştur. Kredi

---

<sup>70</sup> Algan, a.g.e, s.96.

<sup>71</sup> Moosa, a.g.e, s.16.



sisteminin çöküşü yatırımı, ticareti ve tüketimi azaltmıştır. Sanayileşmiş ülkeler arasındaki düşen talep, temel yapılar olan gıda maddeleri ve hammadde üreticilerine zarar vermiş; bunun sonucunda da zarardan kurtulmaya çalışan üreticilerin çaresizce arzı artırarak tepki göstermesiyle de fiyat düzeyleri iyice aşağıya düşmüştür. Sonuçta sistemde paranın dönmemesi ve artı değer üretilememesi ekonomik çöküşe neden olmuştur. Her ülkenin kendini kurtarma isteği ve sistemi düzenleyici ana devletin olmayışı toplu bir ekonomik çöküşe, bunun sonucunda da büyük siyasal değişimlere ve nihayetinde de II. Dünya Savaşı'na kadar götürmüştür.<sup>72</sup>

Dünya genelinde yaşanan bu krizle birlikte üretim düşmüş, işsizlik artmış ve ekonomik durgunluk tüketicilerin, üreticilerin ve yatırımcıların davranışlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Krizin yaratmış olduğu bu belirsizlik ortamı, yabancı sermaye yatırımlarının önceki seyrini önemli ölçüde değiştirmiştir. Dünya Ekonomik Krizinin yabancı sermaye yatırımlarına yansımaları aşağıdaki Tablo 3'te görmek mümkündür.

**Tablo 3. 1929 Krizi Öncesi ve Sonrasında Dünyada Yabancı Yatırımlar**

<b>Net Sermaye İhracı (milyon dolar)</b>	<b><u>1921-1929</u></b>	<b><u>1930-1938</u></b>
ABD	5.990	4.964
İngiltere	3.425	893
Fransa	3.037	94
Diğer ülkeler	1.044	402
<b>Toplam</b>	<b>13.496</b>	<b>6.353</b>

Kaynak: Sefer Şener, "Yabancı Sermaye", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2008, s.49.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, Dünya Ekonomik Krizi öncesi dönemde (1921-1929) 13 milyar dolarlık net sermaye ihracı yapılırken, bu rakam kriz sonrası yarıdan fazla bir değer kaybı göstererek 6 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Özellikle Fransa'daki 3 milyar dolar olan net sermaye ihracının 1930-1938 döneminde büyük bir gerileme göstererek 94 milyon olması dikkat çekmektedir. Bu düşüşün en önemli nedeni, sanayileşmiş ülkelerin dış ülkelerdeki varlıklarını (yatırımlarını) satıp anapara ve faizlerini geri almaya ve yine bu ülkelerin kriz nedeniyle varlıklarını

<sup>72</sup> Görgün, a.g.e, s.17-20.

tasfiye ederek net yabancı sermaye ithal etmeye başlamalarıdır.<sup>73</sup> Bu olumsuz gelişmelere rağmen, her iki dönemde de ABD net sermaye ihracında birinci sırada yer almaktadır. ABD'yi sırasıyla İngiltere, Fransa ve diğer sanayileşmiş batılı ülkeler takip etmiştir.

### 2.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Dünya Ekonomik Krizinin yarattığı duraklama döneminin ardından II. Dünya Savaşı çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımları şeklinde iken, savaş sonrası dönemde DYSY önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmede en büyük etken, 1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisinde giderek etkin bir yapı haline gelen ve önemli bir ekonomik gücü ifade eden ÇUŞ'lerin ortaya çıkması olmuştur.

Savaşın ardından DYSY artmaya başlamıştır. Bunun iki nedeni vardır; ilki, uzaktan kontrolü mümkün kılan ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler; ikincisi ise yeniden yapılanma için Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın ABD sermayesine ihtiyaç duymalarıdır.<sup>74</sup> Özellikle savaş sonrası yıkılan Avrupa, savaşın hem siyasi hem de ekonomik galibi ABD'nin kredi ve hibelerine muhtaç duruma gelmiştir. SSCB ile Batılı müttefikleri arasında savaş sonrası dünyaya yönelik uzlaşmazlıklar nükleer silahların tehdidi altında ve iki farklı ideoloji temelinde, iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD bu nedenle kendi etki sahasında kalan bölgeleri ve eski dünya güçleri olan Batı Avrupalı müttefiklerini ekonomik olarak kalkındırma amacıyla yatırımlarını bu bölgeye aktarmıştır. ABD'nin büyük destek olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasıyla da, ABD'nin Avrupa içindeki yatırımlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu dönemde ABD menşeli DYY'ların toplam dünya yatırımları içindeki payı ise %60'lara ulaşmıştır.<sup>75</sup>

Sonuç olarak bu dönemde yapılan yabancı sermaye yatırımları, II. Dünya Savaşı'nın yaralarını sarmak amacıyla, daha çok yardım niteliği taşıyan resmi sermaye yatırımlarından oluşmaktadır. Bu resmi sermaye yatırımlarının ilki 1948 yılında Amerikan'ın "Marshall Programı" adı altında yaptığı dış yatırımlardır.

<sup>73</sup> Şener, a.g.e, s.49-50.

<sup>74</sup> Moosa, a.g.e, s.17.

<sup>75</sup> Görgün, a.g.e, s.21.

Amerika ve Çin-Sovyet Bloğu başta olmak üzere; İngiltere, Fransa, Batı Almanya, Kanada ve Japonya gibi ülkeler de az gelişmiş bölgelere ödünç ve portföy yatırımı şeklinde dış yardımlara girişmişlerdir. Bu ülkelerin bu dönemdeki amacı, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini kendileri için elverişli pazarlar haline getirmektir. Bu ülkelerdeki firmalar, az gelişmiş ülkelerdeki yatırım fırsatlarını değerlendirip yüksek kar getiren yatırımlar yapmışlardır.

1950'den itibaren yabancı sermaye yatırımlarında önemli gelişmeler olmuştur. Gelişmiş ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımları artmış, gelişmiş ülkeler arasında da yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmiş, ÇUŞ'ler faaliyet alanlarını genişletmiştir. Yine aynı dönemde Birleşmiş Milletler ve ona bağlı veya onun öncülüğüyle kurulmuş uluslararası mali örgütler (Dünya Bankası, Uluslararası Finans Kurumu gibi), hem ödünç verme imkanlarını arttırmış, hem de teknik yardımda bulunmaya başlamışlardır.<sup>76</sup>

1973 yılında ortaya çıkan Petrol krizi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir artış gösteren DYY'ların yavaşlamasına neden olmuştur. Bunun ilk nedeni petrol alanındaki yabancı şirketlerin ulusallaştırılması, ikinci nedeni gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayeye karşı izlenilen olumsuz tutum ve üçüncü olarak gelişmekte olan ülkelerin uluslararası bankalardan temin ettikleri önemli büyüklükteki krediler karşısında bu tür yatırımların gölgede kalmasıdır. Petrol krizi, fiyatların yüksek olması nedeniyle petrol üreten ülkelerin kısa dönemde önemli miktarda gelir elde etmelerine neden olarak, aslında petrol tüketen ülkeler açısından bir kriz olmuştur.<sup>77</sup>

1970-1980 yılları arasında gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yapmış olduğu yabancı sermaye yatırımları Tablo 4'te görülmektedir.

---

<sup>76</sup> Şener, a.g.e, s. 52.

<sup>77</sup> Görgün, a.g.e, s.22.

**Tablo 4. Gelişmiş Ülkelerin Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Yatırımları (1970-1980) (Milyon Dolar)**

<b>Ülkeler</b>	<b><u>1970</u></b>	<b><u>1975</u></b>	<b><u>1980</u></b>
Avustralya	106	48	136
Avusturya	5	7	2
Belçika	45	69	204
Kanada	64	300	469
Danimarka	8	30	7
Fransa	235	274	867
Almanya	318	816	1.159
İtalya	123	150	358
Japonya	262	223	1.102
Hollanda	183	229	509
Norveç	19	17	22
İsveç	37	82	121
İngiltere	341	797	1.417
ABD	1.742	7.241	6.312
<b>Toplam</b>	<b>3.488</b>	<b>10.283</b>	<b>12.685</b>

Kaynak: Neşe Algan “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, YASED, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988, s.113.

1970 yılında gelişmiş ülkeler içinde en fazla yatırım yapan ülke, 1.7 milyar dolarla ABD’dir. Bu durum on yıllık dönemde de değişmemiş, ABD ilk sırada yer almıştır. Avusturya ise her üç dönemde en az yabancı yatırım yapan ülke olmuştur. 1980 yılında yaptığı yatırımın tutarı 2 milyon dolardır.

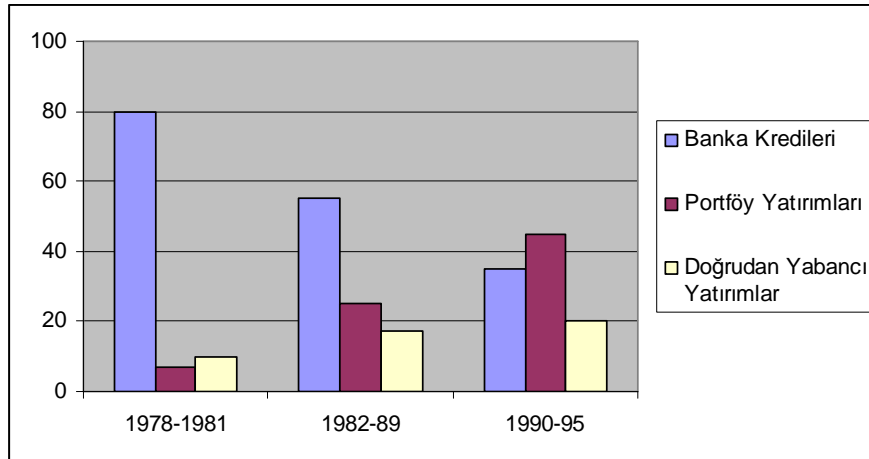
1980 yılından itibaren ülke ekonomileri dışa açılmaya başlamış, sermaye hareketleri serbestleştirilmiş, özelleştirme ve firma birleşme ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemeler yaygınlaşmıştır. Bu değişimler, yabancı sermaye yatırımlarının ivme kazanmasına katkıda bulunmuştur. 1980’li yılların sonunda

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Çin'in artan ölçüde dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları da yabancı sermaye yatırımlarının hızlanmasını sağlamıştır.<sup>78</sup>

#### 2.1.4. Küreselleşmenin Hızlanması ve 1990 Sonrası Dönem

1990'lı yılların ilk yarısında finansal piyasalardaki küreselleşme olgusunun hız kazanmasıyla birlikte gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye akımlarında hızlı artışlar yaşanmıştır. Yabancı sermaye yatırımları, önceleri ekonomilerin temel dengesizliklerinden kaynaklanan finansman ihtiyacını karşılarken, bu dönemde daha çok spekülasyon nitelikli para hareketlerine dönüşmüştür. Bu nitelik değişimine paralel olarak, bu dönemde ortaya çıkan sermaye akımlarının vadesi kısalmış ve daha hareketli hale gelmiştir. Ayrıca bu sermaye akımları, yabancı sermaye yatırımlarının resmi kaynaklardan özel piyasalara kaymasına neden olmuştur. Artık ülkeler resmi kanallardan doğrudan borçlanmak yerine uluslararası piyasalardan borçlanır duruma gelmiştir. Bu niteliksel değişimler sermaye akımlarının bileşimini de etkilemiş, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımları içinde kısa vadeli sermaye ve portföy yatırımlarının oranı hızla büyümüştür (Grafik 1).

**Grafik 1. Sermaye Hareketlerinde Değişim (%)**



Kaynak: Hayrettin Demircan, "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejiler", T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi No: 35, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara 2003, s.10.

<sup>78</sup> Zafer Yükseler, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2006/1, Ocak 2006, s.4,

Ancak gelişmekte olan ÷lkelerde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, bu ÷lkelerin dış ticaret rakamlarını olumsuz y÷nde etkilemiştir. Aşırı sermaye girişi sonucunda yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanmış, bu durum ihracatı pahalı hale getirerek ihracatçı sekt÷rlerin rekabet g÷cünü azaltmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak dış ticaret açıkları hızla b÷y÷müş, ÷lkelerin cari işlem açıkları artmış ve gelişmekte olan ÷lkeler her geçen g÷n ithalata daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Sonuç olarak, bu d÷nemde gelişmekte olan ÷lkelerde ortaya çıkan iktisadi b÷y÷me, dışa bağımlı ve yapay bir hale gelmiştir.<sup>79</sup>

1990'ların ikinci yarısından itibaren, yabancı sermaye girişinin yoğun olduğu ÷lkelerde, ekonomik krizler yaşanmaya başlanmıştır. Bu krizler; 1994 yılında T÷rkiye ve Meksika'da, 1997 yılında Asya ÷lkelerinde, 1998'de Rusya'da ve daha sonra da Brezilya'da kendisini g÷stermiştir. Bu ÷lkelerin ortak özelliği, finansal liberalizasyonu gerçekleştirerek yabancı sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri kaldırmış olmalarıdır.<sup>80</sup> Asya Krizinden sonra, gelişmekte olan ÷lkelerin sermaye girişleri içindeki payında s÷rekli azalma g÷r÷lmüştür. 1997 yılında d÷nyada, 478 milyar dolarlık yatırımın %43'ünü gelişmekte olan ÷lkeler alırken, 2000 yılında Asya Krizi, Rusya Krizi ve diğer k÷resel krizlerin etkisiyle bu oran %18'e gerilemiştir.<sup>81</sup>

### **2.1.5. 2000'den G÷nümüze Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**

2000'li yıllarda yabancı sermaye yatırımları, bu yatırımların daha önce yasak veya çok sınırlı olduğu Rusya, Polonya, Macaristan ve Romanya'da hız kazanmıştır. Çin'e y÷nelik yabancı sermaye girişleri y÷kselmiştir. 1990-2004 d÷neminde Çin, Hong-Kong, Rusya, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın yabancı sermaye stoku içindeki payı %3,8'den (67 milyar dolar) %10,6'ya (939 milyar dolar) y÷kselmiştir. Aynı d÷nemde ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda'nın yabancı sermaye stoku içindeki payları %55,3'ten %43,4'e gerilemiştir. 1990-2004 d÷neminde, T÷rkiye'de ise mevcut yabancı sermaye stoku 11 milyar dolardan, 35

<sup>79</sup> Aysu İnel ve Nesrin Sungur, "Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: T÷rkiye Örneği -1989: III-1999: IV", T÷rkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2003/8, Aralık 2003, s.3-5.

<sup>80</sup> Şener, a.g.e, s.57.

<sup>81</sup> Özgür alışkan, "D÷nya Yatırım Raporu-2002 erevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 27, 2003, s.2, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/dunya.doc>, (25.12.2008).

milyar dolara yükselmiş, ancak dünya genelindeki yabancı sermaye stoku içindeki payı %0,62'den %0,39'a gerilemiştir.<sup>82</sup>

Dünyada dolaşan DYY, 2000 yılında 1.3 trilyon dolar iken, 2001 yılında %36,5 küçülme göstererek 824 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001 yılı, DYY açısından 90'lı yıllardaki en büyük gerilemenin yaşandığı yıl olmuştur; gelişmiş ekonomilerdeki durgunluk (buna paralel olarak sınır ötesi satın alma ve birleşmelerdeki gerilemeler), bu ülkelerin borsalarındaki ve özellikle bilgi teknolojileri ağırlıklı sektörlerdeki büyük gerilemeler ve kısmen de 11 Eylül olayı bu düşüşte önemli rol oynamıştır.<sup>83</sup> 2000-2007 yılları arasında dünya genelinde en fazla DYSY yapan ve alan ülkeler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

**Tablo 5. En Çok DYSY Yapan İlk Beş Ülke (2000-2007) (Milyon Dolar)**

<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>
İngiltere 233.371	ABD 124.873	Lüksemburg 126.116	ABD 151.884	ABD 257.967	Hollanda 135.804	ABD 221.664	ABD 313.787
Fransa 177.449	Bel/Lük 100.646	ABD 115.340	Lüksemburg 95.991	İngiltere 91.019	Fransa 114.978	Fransa 121.370	İngiltere 265.791
ABD 142.626	Fransa 86.767	Fransa 49.434	Fransa 57.279	İspanya 60.532	İngiltere 80.009	İspanya 100.249	Fransa 224.650
Bel/Lük* 86.362	İngiltere 58.855	İngiltere 35.180	İngiltere 55.093	Fransa 56.735	Almanya 68.877	Almanya 94.705	Almanya 167.431
Hollanda 75.635	Hollanda 47.968	Hollanda 34.554	Belçika 36.646	Hong- Kong 45.716	İsviçre 51.465	İngiltere 86.764	İspanya 119.605

\*: Belçika ve Lüksemburg

Kaynak: UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2004 s.372-375, UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2007 s.251-254 ve UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2008 s.253-256.

Tablo 5'te görüldüğü gibi 2000 yılında, İngiltere 233 milyar dolarla en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan ülke olmuştur. İngiltere'yi Fransa, ABD, Belçika/Lüksemburg ve Hollanda izlemiştir. Bu sekiz yıllık dönemde, en çok yatırım yapan ülkeler arasında İngiltere, Fransa ve ABD -2005 yılı dışında- sürekli ilk beş içinde yer almışlardır. ABD, çoğunlukla lider durumdadır. 2007 yılında 1.9 trilyon

<sup>82</sup> Yükseler, a.g.e, s.4.

<sup>83</sup> Çalışkan, a.g.e, s.2.

dolarla rekor düzeye ulaşan DYSY çıkışlarının 314 milyar doları, yani %17'si ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında, ABD'nin arkasında 264 milyar dolarla İngiltere, 225 milyar dolarla Fransa, Almanya ve İspanya yer almaktadır.

**Tablo 6. En Çok DYSY Alan İlk Beş Ülke (2000-2007) (Milyon Dolar)**

<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>
ABD 314.007	ABD 159.461	Lüksemburg 116.984	Lüksemburg 87.557	ABD 135.826	İngiltere 177.901	ABD 236.701	ABD 232.839
Almanya 198.276	Bel/Lük 88.203	ABD 62.870	Fransa 46.981	Çin 60.630	ABD 104.773	İngiltere 148.189	İngiltere 223.966
İngiltere 118.764	İngiltere 52.623	Çin 52.743	ABD 29.772	İngiltere 55.963	Fransa 84.951	Fransa 78.154	Fransa 157.970
Bel/Lüks 88.739	Hollanda 51.927	Fransa 48.906	Belçika 29.484	Belçika 43.558	Çin 72.406	Belçika 64.371	Kanada 108.655
Kanada 66.791	Fransa 50.476	Almanya 36.014	İspanya 25.625	Hong- Kong 34.032	Hollanda 47.694	Kanada 62.765	Hollanda 99.438

Kaynak: UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2004 s.367-371, UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2007 s.251-254 ve UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2008 s.253-256.

Doğrudan yabancı yatırım girişinin en fazla olduğu ülkeler arasında yine ABD, İngiltere ve Fransa ilk sıralarda yer almıştır. Tablo 6'da görüldüğü gibi, 2007 yılında en çok yatırım alan ülke 232 milyar dolarla ABD olmuş, bunu İngiltere, Fransa, Kanada ve Hollanda izlemiştir. 2008 yılı için en çok DYSY yapan ve alan ilk sıradaki ülkelere ise bir sonraki başlık altında yer verilecektir.

Genel bir değerlendirme yapabilmek için, 1970 yılından 2008 yılına kadar olan süreçte gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım giriş ve çıkışları aşağıdaki Tablo 7 ve Tablo 8'de gösterilmiştir.



**Tablo 7. 1970-2008 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon Dolar)**

<b>Bölge/Yıl</b>	<b>1970</b>	<b>1971</b>	<b>1972</b>	<b>1973</b>	<b>1974</b>	<b>1975</b>	<b>1976</b>	<b>1977</b>	<b>1978</b>	<b>1979</b>
Dünya	13.346	14.282	14.933	20.646	24.127	26.567	22.002	27.139	34.358	42.292
Gelişmiş Ülkeler	9.491	10.651	11.509	15.470	21.661	16.858	15.535	20.148	25.368	33.787
Gelişmekte Olan Ülkeler	3.854	3.631	3.424	5.176	2.466	9.709	6.467	6.992	8.990	8.506
Geçiş Ekonomileri*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<b>Bölge/Yıl</b>	<b>1980</b>	<b>1981</b>	<b>1982</b>	<b>1983</b>	<b>1984</b>	<b>1985</b>	<b>1986</b>	<b>1987</b>	<b>1988</b>	<b>1989</b>
Dünya	54.077	69.568	58.059	50.268	56.839	55.887	86.345	136.548	162.834	196.617
Gelişmiş Ülkeler	46.576	45.512	31.682	32.680	39.237	41.696	70.612	114.831	132.409	165.736
Gelişmekte Olan Ülkeler	7.477	24.043	26.377	17.570	17.610	14.176	15.761	21.710	30.404	30.866
Geçiş Ekonomileri	24	13	0	18	-8	15	-28	7	22	15
<b>Bölge/Yıl</b>	<b>1990</b>	<b>1991</b>	<b>1992</b>	<b>1993</b>	<b>1994</b>	<b>1995</b>	<b>1996</b>	<b>1997</b>	<b>1998</b>	<b>1999</b>
Dünya	207.273	155.686	166.594	222.408	256.785	341.144	390.443	485.808	705.330	1.078.606
Gelişmiş Ülkeler	172.115	115.769	111.927	142.451	151.110	221.104	237.480	284.737	506.553	841.942
Gelişmekte Olan Ülkeler	35.087	39.778	53.128	76.884	103.688	115.973	147.078	190.724	190.752	228.178
Geçiş Ekonomileri	71	139	1.538	3.073	1.988	4.068	5.885	10.347	8.026	8.486
<b>Bölge/Yıl</b>	<b>2000</b>	<b>2001</b>	<b>2002</b>	<b>2003</b>	<b>2004</b>	<b>2005</b>	<b>2006</b>	<b>2007</b>	<b>2008</b>	
Dünya	1.381.675	820.430	629.675	565.159	734.892	973.329	1.461.074	1.978.838	1.697.353	
Gelişmiş Ülkeler	1.117.795	595.284	442.448	361.265	414.186	613.089	972.762	1.358.628	962.259	
Gelişmekte Olan Ülkeler	256.883	215.421	175.935	183.994	290.397	329.292	433.764	529.344	620.733	
Geçiş Ekonomileri	6.998	9.725	11.293	19.900	30.308	30.948	54.548	90.866	114.361	

\*: Geçiş Ekonomileri (Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu)

Kaynak: UNCTAD, Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri, <http://stats.unctad.org/FDI/>, (05.02.2010).

**Tablo 8. 1970-2008 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (Milyon Dolar)**

<b>Bölge/Yıl</b>	<b>1970</b>	<b>1971</b>	<b>1972</b>	<b>1973</b>	<b>1974</b>	<b>1975</b>	<b>1976</b>	<b>1977</b>	<b>1978</b>	<b>1979</b>
Dünya	14.151	14.440	15.770	25.938	24.474	28.594	28.414	28.741	39.352	62.884
Gelişmiş Ülkeler	14.100	14.395	15.657	25.808	24.185	28.057	27.920	28.124	38.578	62.454
Gelişmekte Olan Ülkeler	51	45	113	130	289	536	494	616	774	431
Geçiş Ekonomileri*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<b>Bölge/Yıl</b>	<b>1980</b>	<b>1981</b>	<b>1982</b>	<b>1983</b>	<b>1984</b>	<b>1985</b>	<b>1986</b>	<b>1987</b>	<b>1988</b>	<b>1989</b>
Dünya	51.550	51.503	27.310	37.381	50.120	61.975	96.879	141.413	180.296	231.755
Gelişmiş Ülkeler	48.397	49.932	24.802	35.373	47.746	58.063	91.751	134.712	168.273	212.012
Gelişmekte Olan Ülkeler	3.153	1.572	2.508	2.009	2.374	3.912	5.128	6.701	12.023	19.743
Geçiş Ekonomileri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<b>Bölge/Yıl</b>	<b>1990</b>	<b>1991</b>	<b>1992</b>	<b>1993</b>	<b>1994</b>	<b>1995</b>	<b>1996</b>	<b>1997</b>	<b>1998</b>	<b>1999</b>
Dünya	239.111	200.464	204.054	241.964	287.887	361.679	398.324	476.125	688.505	1.078.189
Gelişmiş Ülkeler	227.202	186.979	179.250	201.578	240.034	306.048	333.355	398.977	636.523	1.007.320
Gelişmekte Olan Ülkeler	11.909	13.486	23.238	39.342	47.533	55.007	64.021	73.724	50.584	68.579
Geçiş Ekonomileri	-	-	1.566	1.044	320	624	948	3.424	1.398	2.291
<b>Bölge/Yıl</b>	<b>2000</b>	<b>2001</b>	<b>2002</b>	<b>2003</b>	<b>2004</b>	<b>2005</b>	<b>2006</b>	<b>2007</b>	<b>2008</b>	
Dünya	1.213.795	745.662	536.572	563.399	929.641	878.988	1.396.916	2.146.522	1.857.734	
Gelişmiş Ülkeler	1.075.804	660.034	482.283	507.183	795.061	741.972	1.157.910	1.809.531	1.506.528	
Gelişmekte Olan Ülkeler	134.799	82.882	49.642	45.540	120.445	122.707	215.282	285.486	292.710	
Geçiş Ekonomileri	3.192	2.746	4.647	10.677	14.135	14.308	23.724	51.505	58.496	

\*: Geçiş Ekonomileri: (Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu)

Kaynak: UNCTAD, Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri, <http://stats.unctad.org/FDI>, (05.02.2010).

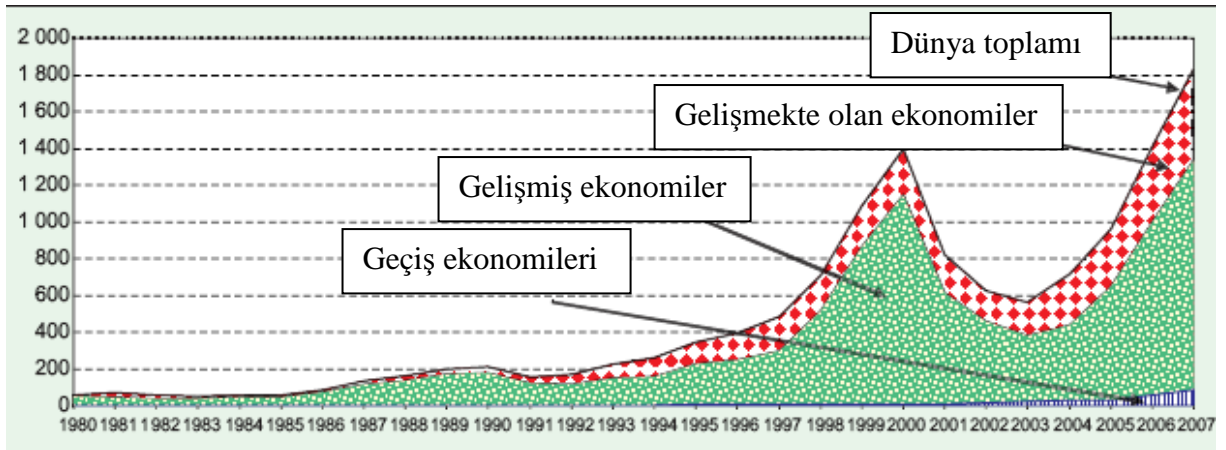
➤ 1970'ler: 1970'li yılların ilk yarısında ortaya çıkan Petrol Krizi dünya ekonomisinin resesyona girmesine neden olmuştur. Dünya ekonomisinde yaşanan bu resesyon 1975 ve 1976 yıllarında yabancı sermaye yatırımlarını da etkisi altında almıştır. 1975 yılında dünya ekonomisinde yaşanan yabancı sermaye yatırım girişleri 26 milyar dolar iken 1976 yılında bu rakam 22 milyar dolara gerilemiştir. Bu dönemde çok uluslu şirketler durgunluktan etkilenen şubelerini desteklemek için yatırımlarını geliştirmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere ve çoğunlukla da ana ülkelerine kaydırmışlardır. 1976 yılında, bir önceki yıla göre geliştirmekte olan ülkelere gelen yatırımlarda daha büyük bir azalma olmuştur. 1978 yılında gelişmiş ülkelere gelen doğrudan yabancı sermaye miktarı, geliştirmekte olan ülkelere gelen doğrudan yabancı sermaye miktarından yaklaşık olarak 2.8 kat daha fazladır. Bu yılda gelişmiş ülkelere 25 milyar dolar yabancı sermaye gelirken geliştirmekte olan ülkelere 9 milyar dolar yabancı sermaye gelmiştir.

➤ 1980'ler: 1979-1981 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir yükseliş gerçekleşmiştir. Bu dönemin temel özelliği, yabancı yatırımların büyük bir kısmının petrol üreten ülkelere yönelik olması ve doğrudan yabancı yatırım girişleri açısından gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler arasındaki açığın giderek büyümesidir. Dünya çapında yabancı yatırım girişleri 1978 yılında 34 milyar dolar iken, bu rakam 1981 yılında iki katından fazla artarak 69 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında geliştirmekte olan ülkelere görülen yabancı yatırım girişleri 7 milyar dolar, çıkışları ise 3 milyar dolardır. 1980 yılından itibaren dışa açılan ekonomilerin de etkisiyle geliştirmekte olan ülkelere DYSY girişi 7 milyar dolardan 24 milyar dolara yükselmiştir. Yabancı yatırım girişleri 1986 yılında yukarıda da belirtildiği gibi iki grup ülkeye gelen yabancı sermaye miktarı arasındaki fark giderek açılmaya başlamış ve 4.6 kata kadar ulaşmıştır.

➤ 1990'lar: 1990 yılında dünya çapında gerçekleştirilen 207 milyar dolarlık yabancı sermaye yatırımın yaklaşık % 83'lik bir kısmı yani 172 milyar dolarlık kısmı gelişmiş ülkelere doğru akmıştır. 1990'lı yılların ilk ve ikinci yarılarında farklı eğilimler görülmektedir. 1990 yılından 1996 yılına kadar doğrudan yabancı yatırım büyümesinde bir yavaşlama olmuştur hatta 1991 ve 1992 yılında yabancı yatırım akımlarında düşüş görülmüştür. Düşüşün asıl sebebi başlıca ekonomilerde, özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde yaşanan resesyon dönemidir. Gelişmiş ülkelere

yaşanan ekonomik durgunluk dünya çapındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında da bir azalmaya yol açmıştır. Aynı dönemde gelişmiş ülkelere gelen yabancı sermaye miktarlarında da azalma görülmüştür. 1990 yılında gelen yabancı yatırım 172 milyar dolar iken, 1992 yılında 112 milyar dolara gerilemiştir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye yatırım miktarlarında ise bir artış yaşanmış ve 35 milyar dolardan 53 milyar dolara yükselmiştir. Bu gelişmeler sonucunda gelişmekte olan ülkelerin dünyadaki yabancı sermaye yatırımlarından aldıkları pay 1990 yılında %17 iken, 1994 yılında %40 gibi bir orana kadar yükselmiştir. 1995 yılından itibaren dünyadaki yabancı sermaye yatırımlarında tekrar bir artış trendi yaşanmaya başlanmış, bu artış 2000 yılına kadar devam etmiştir (Şekil 3). Bununla birlikte gelişmiş ülkeler de yabancı yatırımlardan aldıkları paylarını da arttırmışlardır.

**Şekil 3. 1980-2007 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon Dolar)**



Kaynak: UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2008, Transnational Corporations, and the Infrastructure Challenge, United Nations, New York and Geneva 2008, s.3.

➤ 2000'ler: 2000 yılında dünyada dolaşan doğrudan yabancı sermaye yaklaşık 1.4 trilyon dolar iken, 2001 yılında %42'lik bir küçülme göstererek 820 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2002 yılında da bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %25'lik bir küçülme meydana gelmiş ve dünyadaki yabancı sermaye yatırımları girişleri 629 milyar dolara gerilemiştir. Gelişmiş ülkelere gelen yabancı yatırımların 2000 yılında 1.1 trilyon dolar, 2001 yılında 595 milyar dolar ve 2002 yılında 442 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2000 yılında gelişmekte olan ülkelere gelen

doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı ise 257 milyar dolar, 2001 yılında 215 milyar dolar ve 2002 yılında 175 milyar olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerin ortaya koyduğu sonuç, gelişmekte olan ülkelerin 2000'li yıllardaki kriz dönemlerinde global bazdaki doğrudan yabancı sermaye yatırımların dağılımından aldıkları payları arttırmış olmalarıdır. Şekil 3'te de görüldüğü gibi, 2004 yılında tekrar artış trendine giren doğrudan yabancı yatırım girişleri 735 milyar dolardan, 2007 yılında rekor düzeye ulaşarak 1.9 trilyon seviyesine yükselmiştir. Gelişmiş ülkelere yatırım girişleri 1.3 trilyon dolar, gelişmekte olan ülkelere ise yaklaşık 529 milyar dolar olmuştur. 2008 yılında ise dünya genelinde yaşanan krizin de etkisiyle doğrudan yabancı yatırım girişleri 1.6 trilyon dolar seviyesine, çıkışları ise 2.1 trilyon dolar seviyesinden 1.8 trilyon dolara gerilemiştir.

## **2.2. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI**

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) tarafından yayımlanan Dünya Yatırım Raporu'na göre; dünya genelinde 1990 yılında 207 milyar dolar olan uluslararası doğrudan yatırım (UDY) girişleri, 2007 yılında bir önceki yıla göre % 35 artış göstererek 1.9 trilyon dolara çıkmıştır (Tablo 9). Bu rakam, 2000 yılının ardından ilk kez 2006'da ulaşılan 1.4 trilyon doları da aşarak tarihin en yüksek seviyesine ulaşıldığını göstermektedir (Grafik 2).

**Tablo 9. Global Göstergeler (Milyar Dolar)**

(Cari Fiyatlar Üzerinden)	<b>1990</b>	<b>2007</b>	<b>2008</b>
UDY* Girişleri	207	1.979	1.697
UDY Çıkışları	239	2.147	1.858
UDY Stoku (iç)	1.941	15.660	14.909
Sınır Ötesi B&S** İşlemleri	112	1.031	673
GSYİH	22.121	55.114	60.780
Brüt Sabit Sermaye Oluşumu	5.099	12.399	13.824
Mal ve (üretim faktörleri hariç) Hizmet İhracatı	4.414	17.321	19.990

\*UDY: Uluslararası Doğrudan Yatırım.

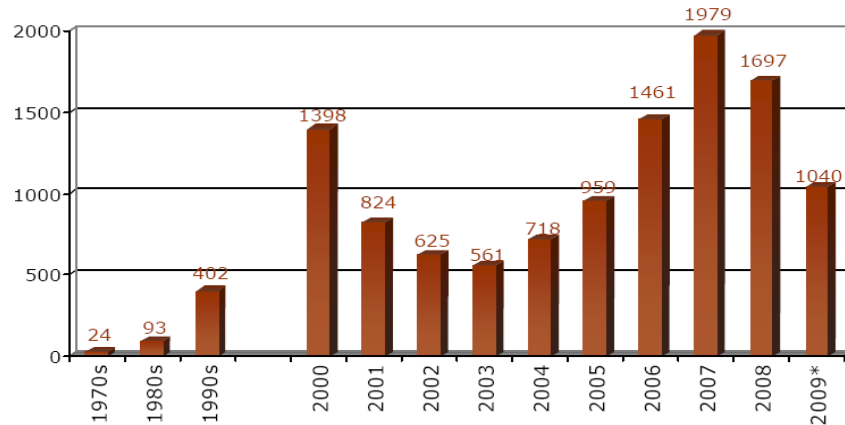
\*\*B&S: Birleşme ve Satın alma

Kaynak: Yased, “UNCTAD Dünya Yatırım Raporu”, İstanbul Eylül 2009, s.12,

<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/UNCTAD2009DunyaYatirimRaporu.aspx>, (29.09.2009).

Uluslararası doğrudan yatırım çıkışları ise 1990 yılında 239 milyar dolarken, 2007 yılında 2.1 trilyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, 1990 yılından 2007 yılına kadar sınır ötesi birleşme ve satın almalarda da büyük artışlar olmuştur. 1990 yılında 200 milyar dolar olan B&S’lar önce 2007 yılında 1 trilyon dolar seviyesine ulaşmış, daha sonra 2008’de %35 azalarak 673 milyar dolar olmuştur (Tablo 9).

**Grafik 2. Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (1970-2009) (Milyar Dolar)**



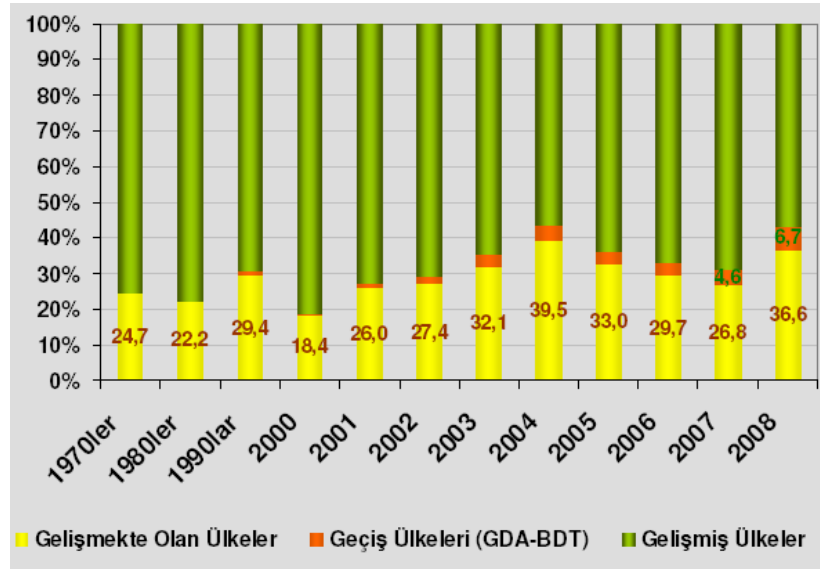
\*:geçici veri.

Kaynak: Yased, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, 2009 Yılı Sonu Değerlendirme Raporu”, Şubat 2010, s.5, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/YASEDUDYRaporu-2009yilsonu-Subat2010.pdf>, (18.03.2010).

2008 yılında UDY rakamlarına bakıldığında ise, Grafik 2’de görülebileceği gibi, küresel krizin etkisiyle %14’lük bir düşüş yaşanmış ve dünyadaki uluslararası doğrudan yatırımlar 1.7 trilyon seviyesine gerilemiştir. UDY çıkışlarında ise %13’den fazla bir oranda küçülme görülmüştür (Tablo 9).

2008 yılında %14 oranında sınırlı bir daralma görülen global UDY akışlarında, krizin etkileri 2009 yılında daha derinden yansımıştır. UNCTAD’ın ilk geçici verilerine göre, dünyada 2009 yılında %39 oranında düşüş ile 1 trilyon dolar civarında UDY akışı gerçekleşmiştir (Grafik 2).<sup>84</sup>

### Grafik 3. Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldıkları Paylar (1970-2008) (%)



\*: GDA-BDT: Güneydoğu Avrupa-Bağımsız Devletler Topluluğu  
Kaynak: Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.13.

Grafik 3’te de görüldüğü üzere, 1970’lerden günümüze UDY’lardan en büyük payı gelişmiş ülkeler almıştır. Bu pay yıllar içerisinde %80 ile %55 arasında değişmiştir. Geçiş ekonomilerinin aldığı pay ise 2000’li yıllar içinde oldukça artmıştır ve önce 2007 yılında %4,6’ya, 2008 yılında ise %6,7’ye yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ise 2004 yılında UDY’ların %40’ını alabilmiş ve bu oran 2007 yılında %26,8’e kadar gerilemiştir. 2008 yılında ise bu rakam %36,6’ya çıkmıştır.

<sup>84</sup> Yased, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, 2009 Yılı Sonu Değerlendirme Raporu”, Şubat 2010, s.4, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/YASEDUDYRaporu-2009yilsonu-Subat2010.pdf>, (18.03.2010).

2008 yılında uluslararası doğrudan yatırımlar gelişmiş ülkelerde %29 azalışla 962 milyar dolara, gelişmekte olan ülkelerde %17 artışla 621 milyar dolara ve geçiş ekonomilerinde %26 artış ile 114 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılında UDY girişlerinin 962 milyar dolarını gelişmiş ülkeler, geri kalanını ise gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri (Güneydoğu Avrupa ve BDT) almıştır (Tablo 10).

**Tablo 10. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyar Dolar)**

	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<b>Değişim % 2007/2008</b>
<b>Gelişmiş Ülkeler</b>	<b>972,7</b>	<b>1.358,6</b>	<b>962,2</b>	-29
Avrupa	631,7	899,6	518,3	-42
AB	590,3	842,3	503,4	-40
ABD	237,1	271,1	316,1	17
<b>Gelişmekte Olan Ülkeler</b>	<b>443,7</b>	<b>529,3</b>	<b>620,7</b>	17
Afrika	57	69,1	87,6	27
Latin Amerika	93,3	127,4	144,3	13
Asya ve Okyanusya	283,4	332,5	388,7	17
<b>Geçiş Ekonomileri</b>	<b>54,5</b>	<b>90,8</b>	<b>114,3</b>	26
<b>Dünya-Toplam</b>	<b>1.461</b>	<b>1.978,8</b>	<b>1.697,3</b>	-14

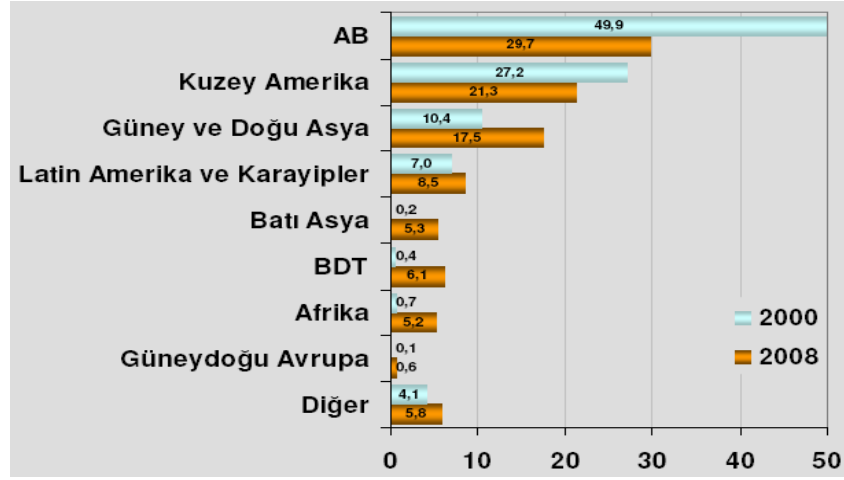
Kaynak: UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2009, Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, United Nations, New York and Geneva 2009, s.247-250.

2008 yılında UDY girişlerine bölgesel olarak bakıldığında; ABD’de bir önceki yıla göre %17 artış görülmekte, AB ülkelerinde %40’lık bir düşüş, gelişmekte olan ülkeler arasında önde gelen Asya ve Okyanusya’da ise %17 artış görülmektedir. Türkiye’nin de aralarında olduğu Batı Asya bölgesinde girişler %17 artarken, Türkiye’nin payı %18 azalarak 18 milyar dolara gerilemiştir. (Bkz. EK I)



**Grafik 4. Bölgelerin Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldığı Paylar**

(%)



Kaynak: Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.14.

Gelişmiş bölgelerin doğrudan yatırımlardan aldığı pay azalırken, gelişmekte olan bölgelerin payı artmaktadır (Grafik 4). Avrupa, UDY'lerden en fazla pay alan bölgedir (518 milyar dolar). Gelişmekte olan bölgeler arasında ise geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi Güney ve Doğu Asya öne çıkmaktadır (298 milyar dolar). Türkiye, Dünya Yatırım Raporunda Batı Asya ülkeleri arasında yer almakta ve bu yıl bölgesinde 2. sıradadır.

2008 yılı için en fazla yatırım çeken ve en fazla yatırım yapan ülkelere aşağıdaki Tablo 11 ve 12'de yer verilmiştir.

**Tablo 11. En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken İlk 10 Ülke (2008)**

2008	2007	Ülke	Miktar (Milyar Dolar)
1	1	ABD	316.1
2	3	Fransa	117.5
3	7	Çin	108.3
4	2	İngiltere	96.9
5	9	Rusya Fed.	70.3
6	17	İspanya	65.5
7	10	Hong Kong, Çin	63
8	5	Belçika	59.7
9	12	Avustralya	46.8
10	14	Brezilya	45.1

Kaynak: Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.6.

ABD'nin geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi (bkz. Tablo 6) 2008 yılında da, 316 milyar doların üstünde bir miktarla en fazla UDY çeken ülke olduğu, Fransa ve Çin'in 100 milyar doların üzerinde UDY girişleri ile 2. ve 3. sırada yer aldığı Tablo 11'de görülmektedir. 2007 yılında 2.sırada yer alan İngiltere 97 milyar dolar ile 4. sıraya gerilemiştir. 70 milyar dolar yatırım alan Rusya'yı İspanya ve Hong Kong (Çin) takip etmektedir.

2007 yılında 25. sırada yer alan Türkiye, 2008 yılındaki 18.2 milyar dolarlık giriş ile dünya genelinde en fazla UDY çeken 20. ülke olmuştur. Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında ise 9. sırada bulunmaktadır.

**Tablo 12. En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Yapan İlk 10 Ülke (2008)**

2008	2007	Ülke	Miktar (Milyar Dolar)
1	1	ABD	311.8
2	3	Fransa	220.1
3	4	Almanya	156.5
4	8	Japonya	128
5	2	İngiltere	111.4
6	12	İsviçre	86.3
7	10	Kanada	77.7
8	5	İspanya	77.3
9	6	Belçika	68.3
10	9	Hong Kong, Çin	59.9

Kaynak: Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.8.

En büyük uluslararası doğrudan yatırımcılar olarak ABD ve Fransa başta gelirken (Tablo 12), gelişmiş ülkelerin geçtiğimiz yıl doğrudan yatırımların %81'ini yaptığı gözlenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri 2008 yılında 351 milyar dolarlık dış yatırım yapmışlardır. Bu ülkeler arasında Hong Kong, Rusya ve Çin dikkati çekmektedir.

2007'de 51. sırada olan Türkiye ise 2008 yılında 2,6 milyar dolarlık dış yatırımı ile 40. sırada yer almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere ve geçiş ekonomilerine girişlerde 2008 yılında artış görülürken, 6 yıllık kesintisiz büyümenin ardından 2009 yılında bu grup ülkelere UDY girişlerinde %39 oranında düşüş görülmüştür. Gelişmiş ülkeler arasında İngiltere, İsveç, İspanya, ABD ve Japonya'ya UDY girişlerinde %50'nin üzerinde düşüş gözlenmiştir.<sup>85</sup>

2008 yılı itibari ile toplam UDY stoku ise 14.9 trilyon dolara ulaşmıştır. ABD ve Fransa en fazla UDY stokuna sahip ülkelerdir. 1. sırada yer alan ABD'nin yatırım

<sup>85</sup> Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.4.

stoku 2.2 trilyon dolardır. 2. sıradaki Fransa'nın ise 991 milyar dolar stoku bulunmaktadır. Hong Kong, Çin, Singapur, Meksika, Brezilya ve Rusya en fazla stoka sahip gelişmekte olan ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkelerin payı %31 iken, Türkiye 70 milyar dolarlık stoku ile 40. sıradadır.<sup>86</sup> 1990 ve 2007 döneminde UDY stokunun Sektörel dağılımına Tablo 13'te yer verilmiştir.

**Tablo 13. Uluslararası Doğrudan Yatırım Stoğunun Sektörel Dağılımı**

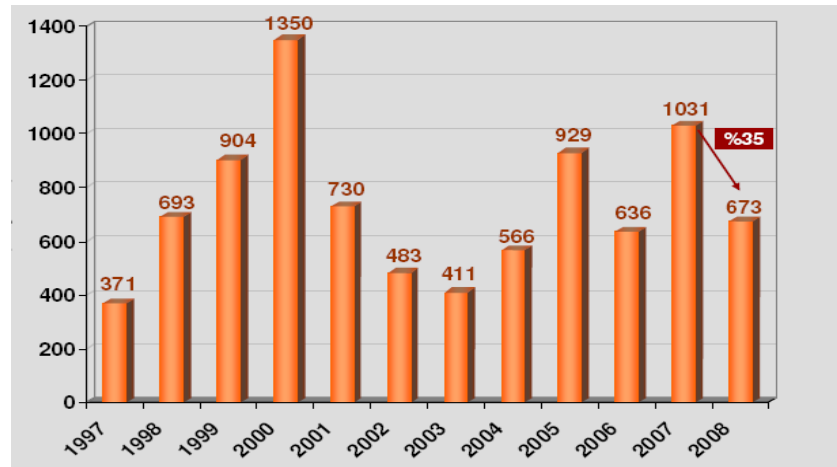
<u>1990</u>		<u>2007</u>	
Hizmet Sanayi	%49	Hizmet Sanayi	%65,5
İmalat Sanayi	%41,5	İmalat Sanayi	%27
Ana Sanayi	%9,5	Ana Sanayi	%7,5

Kaynak: Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.16.

1990 yılına göre 2007 yılında, UDY akışlarında imalat sanayinin payı düşerken, hizmetler sektörünün payı artmıştır.

2007 yılının ikinci yarısında global finansal krizin sinyalleri alınmaya başlamasına rağmen, 2007 yılı toplam 4.5 trilyon doları aşan bir değer ile global B&S işlemlerinin yeni bir zirveye ulaştığı bir yıl olmuştur. Bunun 1 milyar dolarlık bölümü ise sınır ötesi B&S işlemlerinden kaynaklanmıştır.

**Grafik 5. Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Almalar (1997-2008) (Milyar Dolar)**



Kaynak: Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.17.

<sup>86</sup> Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.10-11.

2008 yılında ise krizin etkilerinin derinleşmesi ile pek çok ilan edilen anlaşmanın iptal edildiği ve işlemlerin toplam değerinin, 2005 yılından bu yana en düşük seviye olan, 3 milyar dolar seviyesine gerilediği bir yıl yaşanmıştır. Bu değer 673 milyar doları sınır ötesi B&S işlemlerinden kaynaklanmıştır (Grafik 5). 2008 yılında B&S işlemlerinde bir önceki yıla göre %35 azalış olmuştur ve global olarak 3 milyar doların üzerinde değere sahip 73 adet uluslararası birleşme ve satın alma işlemi gerçekleşmiştir. Sınır ötesi B&S işlemlerinin en çok gerçekleştiği ülkeler yine ABD ve İngiltere olurken, gelişmekte olan ülkelerdeki %15 artışa karşılık, gelişmiş ülkelerde %33 düşüş yaşandığı gözlenmektedir.<sup>87</sup> (Başlıca sınır ötesi B&S işlemleri için bkz. Ek II)

2008 yılı itibariyle yeni yatırım projeleri sayısı ise 15.551'e ulaşmıştır (Bkz. Ek III). UNCTAD'ın kaynak gösterdiği Financial Times fDi Markets verilerine göre, toplam 15.551 yeni yatırım projesinden 6.972'sini gelişmiş ülkeler, 7.437'sini gelişmekte olan ülkeler, 1.142'sini ise geçiş ekonomileri çekmiştir.<sup>88</sup>

Global sınır-ötesi B&S işlemlerinde 2008 yılında %35 olan düşüş, 2009 yılında oldukça keskinleşerek ilk geçici verilere göre %66 olmuştur. 2010 yılında dünyada UDY akışlarında kriz öncesi hacimlere ulaşılması beklenmese de, 2009 yılına göre sınırlı oranda bir toparlanma öngörülmektedir.<sup>89</sup>

B&S işlemlerindeki trendler açısından ise, PwC tarafından 12.si yayınlanan Yıllık Global CEO Anketi sonuçları, şirketlerin likidite darlığı karşısında değişen yaklaşımları dolayısıyla, önümüzdeki üç yılda ortak girişim ve stratejik işbirliklerinin, birleşme ve satın almalara göre daha tercih edilen yöntemler olacağını ortaya koymaktadır.<sup>90</sup>

---

<sup>87</sup> Yased, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu", Mart 2009, s.2, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/UDYRaporu-mar09-2008degerlendirme.pdf>, (19.03.2009).

<sup>88</sup> Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.1-19.

<sup>89</sup> Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.4-5.

<sup>90</sup> Yased, a.g.e, Mart 2009, s.2.

## **2.3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ**

Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geçmişi 50 yılı bile doldurmamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu dönemine bakıldığında DYSY'nın 150 yıllık bir geçmişi olduğu görülmektedir. Bu dönemden itibaren ülkemizdeki DYSY'nın tarihsel gelişimi aşağıda incelenecektir.

### **2.3.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi**

Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi genel anlamda kapitülasyonlarla başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda ağır baskısı altında bulunmaktaydı. 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile önce İngiltere'ye tanınan ayrıcalıklar, daha sonra tüm Avrupa ülkeleri için geçerli hale gelmiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı'ya kabul ettirilen liberal ekonomi politikaları o tarihlerde batının hiçbir ülkesinde uygulanmıyordu. Böylece devletin iç piyasası önce İngilizlere, daha sonra tüm yabancılara açılmış ve dış ticaretten sağlanan gelirler ortadan kalkmıştır. Bu durumda devlet hızla borçlanmaya başlamıştır. Sonuç olarak Osmanlı ekonomisi, Batılı ülkeler için sanayi mallarının kolayca satılabildiği bir açık pazar haline geldiğinden yabancı işletmeler, sanayi alanında yatırım yapmakla ilgilenmemişlerdir.

İlk yabancı sermaye girişi, 1854 yılında Kırım Savaşı'nın gerektirdiği yeni harcamaları karşılamak amacıyla Batıdan alınan 3 milyon İngiliz sterlini tutarındaki borçtur. Bu borcu Fransa'dan alınan borçlar izlemiştir. 1850'lerden sonra Osmanlı Devleti'nin aldığı dış borçları ödeyemeyecek hale gelmesi, 1881 yılında çıkarılan Muharrem Kararnamesi ile Deyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına neden olmuştur. Böylece, ödenmeyen borçlara karşılık ülkenin doğal kaynaklarının gelirlerine el uzatılmış ve kaynakları işletecek bir çıkar işletmesi yaratılmıştır. Aracı kurumlar yoluyla alınan borçların ülkeler göre dağılımı 1881 Muharrem Kararnamesi'nde aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

**Tablo 14. Alman Borçların Ükelere Göre Dağılımı (1881)**

<b>Borç Alan Ükeler</b>	<b>Alman Borç (%)</b>
Fransa	40
İngiltere	29
Hollanda	7,6
Almanya	4,7
İtalya	2,6
Avusturya - Macaristan	0,97
Toplam	84,87

Kaynak: Sefer Şener, “Yabancı Sermaye”, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2008, s.71.

Tablo 14’de belirtildiği gibi Osmanlı Devleti’nin en çok borç aldığı ülke %40 ile Fransa olmuştur. Fransa’yı İngiltere, Hollanda, Almanya, İtalya ve Avusturya – Macaristan takip etmiştir.

Duyun-u Umumiye’den önceki dönemde yabancı sermayenin doğrudan ilişkili olduğu konular sınırlı idi. Türkiye’de Duyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar bugünkü anlamda işletmeciliğe başlamışlardır. Tuz işletmesi, tütün tekel işletmesi Avusturya ve Almanya tarafından ortaklaşa kurulan Reji İdaresi’ne verilmiştir. İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası; zamanla Ereğli kömür madenlerinin işletilmesini, Şam-Hama, İzmit-Kasaba, Selanik-İstanbul demiryolları ile İstanbul elektrik, su, tramvay işletmesine hakim olmuştur. Almanya 1888 yılında Deutsche Bank aracılığıyla Bağdat Demiryolu projesine girerek 1889’da “Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası” isimli şirketi kurmuştur.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin toprakları üzerinde 16 bağımsız devlet kurulmuştur. Bu nedenle, Osmanlı Devleti’nin Batıdan almış olduğu borçların ancak belirli bir kısmının Türkiye Cumhuriyeti tarafından ödeneceği bildirilmiştir. Osmanlı borçlarının kesin tasfiyesi ancak 1954 yılında sona ermiştir.<sup>91</sup>

<sup>91</sup> Aykan Candemir, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama”, Yased Yayınları, Ankara 2006, Cilt II, s.1-2.

### 2.3.2. 1923-1963 Dönemi

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak ve siyasal otoritesinin zedelenmemesi koşuluyla, yabancı yatırımları uyaran bir politikanın izlenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Açılış konuşmasında Mustafa Kemal, yabancı sermayeye ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir<sup>92</sup>:

*“İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ve sayan-ı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim sanayimize ve servet-i sabitimize katılsın.”*

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'nin Osmanlı borçlarından kendi payına düşeni ödeyip ödemeyeceği konusundaki belirsizlik, Türkiye'ye yeni yabancı sermaye gelmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna rağmen 1930 yılına kadar, yabancı sermaye girişleri artan bir tempoyla gerçekleşmiştir. Bu artış 1927 Teşvik-i Sanayi Kanundan sonra daha da belirginleşmiştir. Ancak Türkiye'nin 1923-1950 dönemine ilişkin ödemeler dengesi hakkında güvenilir rakamlar olmadığından bu dönemdeki yabancı sermaye girişi ve uluslararası sermaye hareketleri konusunda bir değerlendirme yapmak güçtür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında millileştirmeler nedeniyle çok düşük miktarlarda yabancı sermaye hareketi görülmektedir. 1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi, yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yıllardan sonra Türkiye'den sermaye çıkışı olmuş, Osmanlı borçlarının ödenmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesi sonucu ödenen bedeller yurtdışına transfer olmuştur. 1928 yılından itibaren Türk hükümeti 24 yabancı sermayeli şirketi millileştirmiştir. Bu millileştirmelerin 21'i 1933-1945 döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu millileştirmelerle devletçilik politikaları uygulamalarının aynı döneme denk gelmesi dolayısıyla devletçiliğin, genel bir politika olarak yabancı şirketlere karşı tutum

---

<sup>92</sup> Dilek Emil, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları”, Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Ankara 2003, s.110, <http://www.hazine.gov.tr/>, (06.05.2009).



oluşturduğu sonucu çıkarılmıştır. Oysa örneğin demiryollarındaki millileştirmenin amacı bu hatların yabancı şirketlerin elinde olmasının neden olduğu stratejik sakıncalardır.

Türkiye’ de yabancı sermaye ile ilgili ilk mevzuat 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunudur. Bu kanun döviz kontrolünü düzenlemiştir. Bu yasayla borsalarda serbest işlem gören yabancı hisse senetleri alışverişleri denetim altına alınmıştır. Bunu 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu izlemiştir. Bu kanunun amacı ise döviz ve yabancı sermaye hareketlerini düzenlemek ve denetlemektir. Bu kanun 1947 yılına kadar, Türkiye’de yabancı sermayeyi engelleme politikasının bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönem, yabancı sermayenin engellenmesi dönemi, bu kanuna ilişkin olarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı ile (22 Mayıs 1947 tarihli ve 13 sayılı karar) son bulmuştur. Bu kararlar yabancı sermayenin geliş şekli, transferi, amacı hakkında ek düzenlemeler yapılmıştır.

Hükümet 1929 yılına gelene kadar etkili bir korumacı dış ticaret politikası izleyemediği görülmektedir. Bunun da sebebi, genç Türk Devletinin Osmanlı gümrük tarifelerinden ancak Lozan Barış Anlaşmasının imzalanmasından 5 yıl sonra kurtulabilmiş olmasıdır. Genç Türkiye Cumhuriyeti bu Osmanlı mirasından ancak 1929 yılında kurtulabilmiş ve o yıl Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği Gümrük Tarife Kanunu ile kendi özgür tarifesine ve dolayısıyla korumacı bir dış ticaret politikası izleme imkanına kavuşmuştur. Görüldüğü gibi Türkiye 1923-1929 yılları arasında zoraki liberal bir dış ticaret politikası izlemek zorunda kalmıştır.<sup>93</sup>

Bu dönemde İzmir İktisat Kongresi’nin liberal anlayışı çerçevesinde ülkeye belli ölçülerde yabancı yatırım girdiği gözlenmiştir. Ancak Osmanlı döneminden farklı olarak yabancı yatırım girişleri bağımsız değil, Türk vatandaşları ile ortaklık kurularak gerçekleştirilmiştir. Yabancı yatırımların, 1920-1930 yılları arasında kurulan 201 Türk Anonim şirketinden 66’sında yer aldığı saptanmıştır. Yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sermaye içindeki payı ise %43 (31.5 milyon TL)

---

<sup>93</sup> Murat Türkyılmaz, “Türkiye’ de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler”, [http://www.turkhukusitesi.com/makale\\_142.htm](http://www.turkhukusitesi.com/makale_142.htm), (01.04.2009).

dolayında olmuştur. Sektörel olarak da yabancı sermayeli ortaklıklar; sanayi, dokuma, gıda, çimento, elektrik ve havagazı kollarında yoğunlaşmıştır.<sup>94</sup>

İnönü dönemi diye adlandırılan 1930-1950 döneminde 1936'da Atatürk döneminde hazırlanan ikinci beş yıllık sanayi planı, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla uygulamaya konamamıştır. 1923-1939 dönemini İkinci Dünya Savaşı'nın izlemesi ekonomik politikada bir değişiklik yaratmamıştır. Ancak savaşa katılmamış olmakla birlikte Türkiye'de bu dönemde savaş ekonomisinin kuralları geçerli olmuştur. Özel sektörün faaliyetlerine devlet müdahalesi fazla olmuş, 1939 yılının ilk yarısında bir dizi yabancı şirkette devletleştirme tamamlanmıştır. Bu dönemde İsmet İnönü tarafından uygulanan devletçilik rejiminin, Atatürk tarafından uygulanan devletçilik rejimine kıyasla daha az esnek olduğu söylenebilir. Bu katı devletçilik rejimi, büyüme hızı ve refahtaki gerilemelerle birleştiğinde 1939-1948 yılları arasında ekonomik performans çok düşük olmuştur. Bu performans düşüklüğü şüphesiz kısmen İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz duruma bağlı olmakla beraber, kısmen katı bir devletçilik rejimi uygulaması ile açıklanmıştır.<sup>95</sup>

Savaş sonrası döneme yeni ekonomi politikası arayışlarıyla giren Türkiye'nin ekonomi politikalarının belirlenmesinde özellikle bu dönemde dış etmenler çok etkilidir. Savaş öncesi yıllardan başlayarak Türkiye dış ilişkilerinde giderek Birleşik Krallığa yaklaşmıştı. Savaş sonrasında ise SSCB ile ilişkilerin giderek bozulması, ülkeyi üzerinde güneş batmayan imparatorluk olarak nitelendirilen Britanya İmparatorluğu'nun yerini alan ABD'ye yakınlaştırmıştır. Türkiye-ABD yaklaşması, Türkiye'nin ekonomi politikasının oluşmasında ABD'nin belirleyici rol oynaması sonucunu da birlikte getirmiştir. ABD'nin belirleyiciliği, sağladığı krediler ve yardımlarla başta savaştan harap çıkmış Avrupa'nın büyük devletleri olmak üzere SSCB nüfuz alanı dışındaki alanlarda olmuştur. Nitekim ABD 1946'da Bretton Wood ikizleri olarak adlandırılan "Dünya Bankası" ve "IMF"yi kurarak kendisine bağlı dünyanın yeni ekonomik düzenini yönlendirmeyi sağlayabilecek kurumsal yapıları ortaya çıkarmıştır. ABD, 1947 ve sonrasında, "Truman Doktrini"nin uygulanması ve "Marshall Planı" çerçevesinde Türkiye'ye birçok uzman göndermiştir. Uzman raporları, Türk ekonomisini sağlıklı bulmakla beraber,

---

<sup>94</sup> Görgün, a.g.e, s.32.

<sup>95</sup> Türkyılmaz, a.g.e, [http://www.turkhukuk sitesi.com/makale\\_142.htm](http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm), (01.04.2009).

izlenmekte olan ekonomi politikasını şiddetle eleştirmiş ve bunların yerine farklı ekonomi politikaları önermişlerdir. Eleştiriler, özellikle, özel girişime yeterli serbestinin verilmediği, iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının yeterince uygulanmadığı ve Türkiye'nin kamu kesiminin ekonomiye egemen olduğu, onu denetimi altında tuttuğu noktalarda toplanmıştır. Bu rapora göre Türkiye'nin ABD yardımlarından yararlanması ve özellikle Marshall Planı kapsamına alınması için, ekonomi politikasında köklü değişiklikler yapması gerekmektedir.

Rapora göre önerilenler şunlardır; öncelikle ekonomide kamu girişimciliği daraltılmalı ve özel kesime daha hızlı gelişme olanağı sağlanmalı ve bu çerçevede ekonomik gelişme için yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanan olanaklar artırılmalıdır. Ek olarak, Türkiye'de ağır sanayi (demir-çelik, ağır kimya, özellikle kimyasal gübre ve selüloz kağıt) kurulmamalı; tarım ürünlerinin işlenmesi, hafif metal, inşaat malzemesi, deri, orman ürünleri, seramik ve el sanatlarına dayalı sanayileşmeye önem verilmelidir. Bu öneriler; Türkiye ekonomisinin yeni uluslararası işbölümünde hangi nitelikleriyle yer alabileceğini ortaya koymuştur. Artık yeni bir lider ekseninde yeni bir dünya düzeni kurulmaktadır ve Türkiye de bağlı olduğu yere göre şekillenecektir. Tabi bu şekillenmede, şekli veren önce kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemeler yapmaktadır. Benzer yapılanma SSCB tarafından da kendi nüfuz bölgesinde yapılmıştır. Savaş sırasında yıkıma uğramamış olan Türkiye'nin "Marshall Planı" kapsamına alınmasının başlıca nedeni, ülkenin Avrupa'nın yeniden inşasına ancak tarım ürünleri ve madencilik üretimiyle katkıda bulunabileceği görüşünün dış yardım çevrelerinde egemen olmasıdır. Dolayısıyla, ABD yardım uzmanlarına göre, Türkiye tarımının pazara açılması ve tarımsal üretimin artırılması gereklidir. Bu amaca ulaşmanın yolu da tarımın makineleşmesi ve karayolları yapımına öncelik verilmesinden geçmektedir. Dönem boyunca izlenen traktör sağlama politikası ve karayolları yapımı da bu politikalar ekseninde şekillenmiştir.<sup>96</sup>

1950'lerden itibaren Türkiye; dış yardım ve kredilere açık, özel teşebbüsün ve özel yabancı sermayenin teşvikine dayanan yeni bir iktisat politikası uygulamaya başlamıştır. Yabancı sermayeye dönük çalışmalar hızlandırılmıştır. Yabancı

---

<sup>96</sup> Görgün, a.g.e, s.34-36.

teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmak için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 1950’de Dünya Bankasının da desteği ile Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur.<sup>97</sup>

Bu dönemde yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanundur. Bu kanun özel teşebbüslere dövizle borçlanma imkanı getirmektedir. 5583 sayılı kanun bir yıl sonra kaldırılmış, 8 Eylül 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu yürürlüğe konmuştur. Bu kanuna göre yabancı sermaye, Türk özel sermayesine açık olan işlerde kullanılacak, tekel ve ayrıcalık öngörmeyecek, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında çalışabilecektir. Yine bu kanuna göre yabancı sermayenin yıllık kar transferi %10’u geçmemelidir. 5821 sayılı kanunun üç yıllık uygulaması beklenen sonucu vermeyince 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun “dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunu” olarak tanımlanmaktaydı. 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu, yabancı sermayeyi düzenleyen mevzuat içinde önemli bir yere sahiptir. Bu kanun, belirgin bir şekilde yabancı sermayeyi teşvik amacıyla hazırlanmış ve o zamandan beri petrol arama çıkarma, işletme ve dağıtımıyla ilgili yatırımların dışındaki tüm yabancı yatırımların dayandığı yasal düzenlemeyi oluşturmuştur.

Görünüşte 6224 sayılı kanun yabancı yatırımcılara karşı çok olumlu bir tavır sergilemekteydi. Ancak, özellikle yabancı yatırımların onaylanması ile ilgili ön şartlar konusunda kanun koyucusunun çok genel bir ifade kullanmış olması pratikte başvuruları yoruma açık hale getirmekteydi. Bunun sonucu olarak yabancı yatırımcıların birçok başvurusu ya çok uzun süren ve karmaşık bir onaylama sürecinde terk edilmiş ya da reddedilmişti.<sup>98</sup>

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’ye özellikle 1950-1954 yılları arasında olmak üzere önemli sayılabilecek miktarda yabancı sermaye getirilmiştir. Başta Marshall yardımıyla Amerika’dan gelen yabancı sermaye 1954’ten sonra da artarak devam etmiştir. Bu dönemde Batının hemen bütün iktisadi, siyasi ve askeri

---

<sup>97</sup> Şener, a.g.e, s.98.

<sup>98</sup> Türkyılmaz, a.g.e, [http://www.turkhukuksitesi.com/makale\\_142.htm](http://www.turkhukuksitesi.com/makale_142.htm), (01.04.2009).

örgütlerine katılmış olan Türkiye önemli miktarda yabancı kaynaklardan fonlar almıştır. Fakat alınan bu fonlar rasyonel bir şekilde kullanılmadığından sanayileşmenin gelişmesinde yeterince verimli olamamıştır. 1954 yılından sonra yapılan yasal düzenlemelerin de etkisiyle, 1962 yılına kadar yabancı sermaye girişlerinde bazı yıllar dalgalanmalar olmuş ancak, önemli artışlar yaşanmıştır. Bu artışlar, dönemin olumsuz şartlarını değiştirmeye yeterli olamamıştır.

### 2.3.3. 1963-1980 Dönemi

1950-1960 döneminde izlenen iktisat politikalarının bir ölçüde yeterli görülmesi, 1950'li yılların sonunda yaşanan ekonomik ve siyasi bunalımla birlikte hoşnutsuzlukların iyice artması, bu tarihten sonra planlama anlayışının ortaya çıkmasına öncülük etmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı 30 Eylül 1960'da kurulmuş ve ilk kez planlama fikri yasal olarak 1961 Anayasasının 129. maddesinde hükme bağlanmıştır. Bunun üzerine Temmuz 1961'de İktisadi Kalkınma Planının hedef ve stratejileri belirlenmiştir. İlk olarak on beş yıllık bir dönem için, her yıl gözden geçirilmek üzere, makro ekonomik hedeflerin belirlendiği 5'er yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur.<sup>99</sup> Hazırlanan kalkınma planları kamu kesimi için "emredici", özel sektör için "yol gösterici" nitelik taşımaktadır.<sup>100</sup> Kalkınma planlarının yabancı sermaye yatırımlarını en fazla etkileyen özelliği, ekonominin dış kaynaklara bağımlılığının azaltılmasını amaçlayan ithal ikameci politikaların ön plana çıkarılması olmuştur. Ödemeler dengesizlikleri içinde başlayan planlı dönemde, bu tür dış kaynak gereksinimlerinin azaltılmasına yönelik politikaların uygulanması gayet doğal karşılanmıştır.

Planlı dönemdeki kalkınmanın finansmanında yabancı sermayeye olan ihtiyaç planlarda yer alarak, uygulanacak yabancı sermaye politikasında yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ve Türkiye ekonomisine katkısını artırmak amacı gözetilmiştir. Böylece yabancı sermayenin çalışma ve işleme şartları ile sınırları daha

<sup>99</sup> Şener, a.g.e, s.104-107.

<sup>100</sup> Adil Temel, Ercan Boyar ve Şeref Saygılı, "Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)", Planlama Dergisi, DPT, 42. Yıl Özel Sayısı, Ankara 2002, s.53, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/temela.pdf>, (15.05.2009).

belli, daha etkin bir hale getirilmiştir. Yabancı sermayenin ihracata ve turizm sektörüne kaydırılmasına ağırlık verilmiştir. Aynı dönemde izin alındığı halde faaliyete geçmeyen, faaliyetini durduran, gerçekleştirme sürecini aşanların izinleri geri alınmıştır. İthal edilen değerlerin tescil edilmesi sağlanmıştır. İzin verilen yatırımların gümrük muaflığından ve yatırım indiriminden faydalanması, transfer edilen teknolojiyi ülke şartlarına uydurmaları, araştırma laboratuvarları kurmaları, öncelikle makine, imalat, kimya, elektronik sektörlerin ara malı ve yatırım malı niteliğinde olanlara öncelik verilmesi ile “Türk ekonomisinin iktisadi gelişmesine yararlı olma” prensibi ortaya konulmuştur.<sup>101</sup>

İlk üç planın uygulaması gerçekleşmiş (1963-1977), dördüncü planın (1979-1983) daha ilk uygulama aşamasında 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır. Planlı dönemde Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımlarda önemli artışlar olmuştur. Bu artış, ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde imalat sanayi, hizmetler sektörü (turizm, bankacılık, mühendislik) tarım ve madencilik yabancı yatırımcılar için ilgi çekmiştir. 1970’lerin sonuna kadar özel yabancı sermaye Türkiye’de bazı istisnalar hariç kimya, makine imalatı, ilaç, karayolu taşıt ve lastiği, elektronik gibi nispeten ileri teknoloji gerektiren imalat sanayi kollarına yönelmiştir. Bu açıdan özel yabancı sermayenin özellikle teknoloji transferi ve ileri teknoloji gerektiren sanayi kollarının gelişmesi anlamında önem arz ettiği söylenebilir. Ancak, özel yabancı sermayenin net giriş olarak ödemeler dengesi veya döviz geliri sağlayıcı etkisi, iç tasarruf yanında ek bir dış tasarruf kaynağı olması bakımından sınırlı kalmıştır.

---

<sup>101</sup> Türkyılmaz, a.g.e, [http://www.turkhukuksitesi.com/makale\\_142.htm](http://www.turkhukuksitesi.com/makale_142.htm), (01.04.2009).

**Tablo 15. Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye Miktarı (1923-1979)**  
**(Milyon Dolar)**

<b>Yıllar</b>	<b>Yabancı Sermaye Yatırımları</b>	<b>Birikimli Toplam</b>	<b>Yıllar</b>	<b>Yabancı Sermaye Yatırımları</b>	<b>Birikimli Toplam</b>
1923-62	22.7	22.7	1971	11.7	117.2
1963	4.5	27.2	1972	12.8	130
1964	11.9	39.1	1973	67.3	197.3
1965	11.6	50.7	1974	-7.7	189.6
1966	9.7	60.4	1975	15.1	204.7
1967	9	69.4	1976	8.9	213.6
1968	13.9	83.3	1977	9.2	222.8
1969	13.2	96.5	1978	11.7	234.5
1970	9	105.5	1979	-6.4	228.1

Kaynak: Sefer Şener, "Yabancı Sermaye", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2008, s.118.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) (1963-1967) döneminde ülkemize gelen yabancı sermayenin toplamı 46.7 milyon dolar olmuştur. Bu dönemde yabancı sermayenin en fazla geldiği yıl 1964 yılı olmuştur (11.9 milyon dolar). İkinci BYKP (1968-1972) döneminde ülkemize gelen yabancı sermaye miktarı bir önceki plan dönemindeki yabancı sermayeden %42.8 bir artışla 60.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu plan döneminde en fazla yabancı sermaye girişi 13.9 milyon dolarla 1968 yılı olmuştur. Üçüncü BYKP (1973-1977) dönemi içerisinde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları bir önceki plan dönemine göre yaklaşık % 53'lük bir artışla toplam 92.8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu plan dönemi içerisinde en fazla yatırım 67.3 milyon dolarla 1973'te gerçekleşmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemine dahil olmayan 1978'de ülkemize gelen yabancı sermaye miktarı, 11.7 milyon dolar, dördüncü BYKP dönemine dahil olan 1979 yılında (-)6.4 milyon dolar olmak üzere iki yıllık dönemde toplam yabancı sermaye miktarı 5.3 milyon dolar gibi çok düşük bir seviyede kalmıştır.

Tablo 15'ten de görüldüğü gibi, Cumhuriyetin kuruluşundan planlı dönemin başına kadar çok büyük boyutlu yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmemiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yaklaşık kırk yıllık bir süreçte toplam 22 milyon doları aşan bir yabancı sermaye yatırımı Türkiye'ye gelmiştir. Bu yatırımların çoğu da 1950'li yıllardan sonra yapılan düzenlemelerle gelen yatırımlardır. Planlı dönemle birlikte yabancı sermaye yatırımları sürekli olarak devam etmiş, ancak 1970'lerde yaşanan Petrol Krizi ve Kıbrıs Harekati'nin da etkisiyle 1974'te eksi seviyelere düşmüştür. Yine 1973 tarih ve 1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu ile getirilen sınırlamalar Türkiye'ye yabancı sermaye akımını durdurmuştur. 1973'te çıkarılan kanun ile özel sektör ve kamu sektörü eşitliği terk edilerek, öncelik kamu sektörüne verilmiştir. Bu kanunla birlikte özel yabancı sermayeli petrol şirketleri Türkiye'deki yatırımlarını kısmışlardır. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkla birlikte 1979'da tekrar eksi rakamlara dönmüştür. 1979 yılına gelindiğinde Türkiye'deki toplam yabancı sermaye yatırımları 228 milyon doları aşmıştır.

Özellikle ilk üç kalkınma planı döneminde yabancı sermaye ve yabancı sermaye işletmelerinin Türkiye'de düşük seviyelerde kalmasının değişik nedenleri bulunmaktadır. Genellikle bürokrasi, yabancı sermayeye çok sıcak bakmamıştır. Bu durum yabancı sermaye ve teşebbüsleri açısından frenleyici bir unsur olmuştur. Diğer taraftan mevzuat yapısının oldukça karışık ve anlaşılmaz olması da yabancı sermayeyi engellemiştir. Bu karmaşık yapı genelde, izin alan çoğu yabancı kuruluşun da sonradan yatırımdan vazgeçmesine sebep olmuştur. Yabancı kuruluşlarda çalışacak yabancı uyruklulara sınırlamalar getirilmesi de yine yabancı sermaye için Türkiye'yi cazip olmaktan çıkarmıştır. Ayrıca, yabancı sermaye ve yatırımcılara kanunla sınırlanan kar paylarının düşük oluşu, bu karların transferinde zorluklar yaşanması diğer bir engelleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye, 1973 yılında yaşanan Petrol Krizinin yaratacağı olumsuzlukları önlemeye yönelik bir ayarlamaya gitmemiştir. Uygulanan yanlış politikalar sonucunda 1978 yılına kadar bir kriz dönemi yaşanmıştır. Dönemin sonlarına gelindiğinde Türkiye'de büyük bir durgunluğun içine girilmiştir. GSMH ve GSYİH oranlarında hissedilir derecelerde düşmeler yaşanırken, enflasyon oranlarında da önemli artışlar yaşanmaya başlanmıştır. Yaşanan finansal sorunlardan bazıları;

- Ekonomik kararların alınması ve uygulanmasında gecikme sorunu,
- Kapasite kullanım oranının düşmesi ve ihracatın durgunlaşması,



- Yurtiçi tasarrufların istenilen seviyeye ulaşamaması ve buna bağlı olarak yatırım yetersizliği sorunu,
- Kısa vadeli borç yükünün giderek artması ve bunun oluşturduğu ekonomik baskı,
- İçe dönük ithal ikamesi tipi endüstrileşmenin döviz darboğazına neden olması ve
- Gelir dağılımı ve vergi yükünde adaletsizliğin artmasıdır.

1970’li yılların sonunda bu makro dengesizliklerle karşı karşıya olan Türkiye, bu dengesizlikleri istikrara kavuşturmak amacıyla yeni ekonomi politikaları arayışı içine girmiştir.<sup>102</sup>

#### **2.3.4. 1980-2000 Dönemi**

1977-1979 döneminde en yüksek noktasına ulaşan ekonomik krizle mücadele etmek amacıyla Türk hükümeti, 1980 yılı başında yeni bir ekonomik program uygulamaya başlamıştır (24 Ocak Kararları). Bu yeni program, ihracata dayalı kalkınma stratejilerini içeren ve temel olarak Türkiye’nin dış dünya ile olan bağlantılarını arttıran, daha liberal politikalar uygulamasını içeren yeni düzenlemeleri kapsamaktadır. Yeni Türk ekonomi politikasının temel özelliği, iç pazara yönelik koruyucu ve gelişen milli endüstriyi gittikçe artan bir şekilde destekleyen eski ekonomik yaklaşımın tamamen tersi bir nitelikte olmasıdır. Bu ekonomik istikrar programının ana amacı, özellikle rekabet yoluyla pazar güçlerinin ekonomide daha fazla rol oynamasını sağlamaktır. Orta vadede ise amaç, ekonomik krize ve yapısal büyüme sorunlarına kalıcı bir çözüm bulmaktır.

Türkiye’nin diğer sanayileşmiş Avrupa ülkelerine yetişebilmesi için sermaye, teknoloji ve know-how gereksinimi bulunmaktaydı. Bu döneme kadar çok düşük seviyelerde kalan yabancı sermaye yatırımları, bu açığın daha çabuk kapatılmasına yardımcı olarak görülmekteydi. 1980 yılından itibaren iç politikada istikrarın sağlanması ve ekonomik krizin atlatılmasında gösterilen ilerleme ile ekonomik reformları devam ettirmedeki kararlı tutum, yabancı yatırımların Türk ekonomisine

---

<sup>102</sup> Şener, a.g.e, s.117-121.

olan güvenini arttırmıştır.<sup>103</sup> Türkiye mali serbestleşme politikalarıyla beraber gerek ticaret gerekse sermayenin her türlü hareketine serbesti getirmiş, daha önce var olan kredi, döviz vb. sınırlamalar kaldırılmıştır.<sup>104</sup> Yabancı sermaye yatırımları hızla artmıştır. 1989 yılında yürürlüğe konulan Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 sayılı Kararla beraber bu artış daha çok portföy yatırımları ve kısa vadeli yatırımlarda görülmüş ve bu yatırımlar doğrudan yatırımlara göre çok daha yüksek seviyelere çıkmıştır.<sup>105</sup>

---

<sup>103</sup> Yased, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımı, Yeni Ekonomik Program Çerçevesinde Değişen Koşullar”, İstanbul 1983, s.3-5.

<sup>104</sup> Yavuz Akbulak, “Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılması İçin Çözüm Önerileri”, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, Ekonomik ve Mali Araştırmalar Yarışması, Yayın No: 15, Ankara 2003, s.37.

<sup>105</sup> Muhsin Kar ve Arif Kara, “Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 29, 2003, s.4, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=550&icerikID=656&dil=TR>, (26.05.2009).

**Tablo 16. Türkiye’de Yabancı Sermaye Hareketleri (1980-2000) (Milyon Dolar)**

<b>Yıllar</b>	<b>İzinler</b>	<b>Fiili Giriş</b>	<b>Çıkış</b>	<b>Net</b>	<b>Firma Sayısı</b>
1980	97	35	0	35	78
1981	337,51	141	0	141	109
1982	167	103	0	103	147
1983	102,74	87	0	87	166
1984	271,36	113	0	113	235
1985	234,49	99	0	99	408
1986	364	125	0	125	619
1987	655,24	115	0	115	836
1988	820,52	354	0	354	1.172
1989	1.511,94	663	0	663	1.525
1990	1.861,20	684	0	684	1.856
1991	1.967,26	907	97	810	2.123
1992	1.819,96	911	67	844	2.330
1993	2.063,39	746	110	636	2.554
1994	1.477,61	636	28	608	2.830
1995	2.938,32	934	49	885	3.161
1996	3.835,97	914	192	722	3.582
1997	1.678,21	852	47	805	4.068
1998	1.646,44	953	13	940	.4.533
1999	1.699,57	813	30	783	4.950
2000	3.477,42	1.707	725	982	5.328
<b>Toplam</b>	<b>29.027,15</b>	<b>11.892</b>	<b>1.358</b>	<b>10.534</b>	<b>41.438</b>

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, “Yabancı Sermaye Raporu 2002”, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara 2003, s.45, 49.

Ülkemizde 1980-2000 dönemine ilişkin DYSY incelendiğinde (Tablo 16), Türkiye’ye yönelik yabancı sermaye hareketlerinin 1980 yılından sonra giderek artış gösterdiği görülmektedir. 1988 sonrası yabancı sermaye girişlerinde artış yaşanmasında 4 Şubat 1988 İstikrar Kararlarının etkisi de bulunmaktadır. Hükümet

bu tarihte almış olduğu kararlarla mevduat faizlerini serbest bırakmıştır. Dövizden Türk Lirasına dönüşüm başlamış ve döviz girişı hızlanmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarındaki canlanma, özellikle 1989 yılından sonra finansal serbestlikle daha da artmıştır. 1994'te yaşanan düşüşe ise o yıl patlak veren kriz neden olmuştur. 1980'den 2000 yılına kadar Türkiye'ye yabancı sermaye girişı 12 milyar dolar düzeyine yaklaşmıştır.

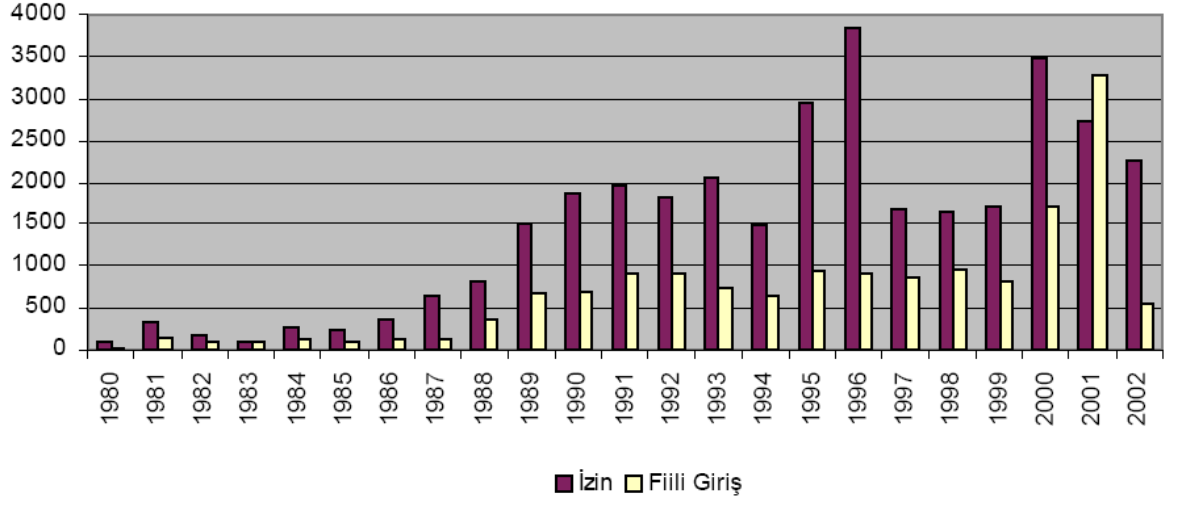
Özellikle 1980'den önceki yıllarda Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarı çok azdır. 1954 yılında yürürlüğe giren ve oldukça liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı yasaya rağmen, 1990 yılına kadar Türkiye'ye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmemiş olması, sadece yasal düzenlemeler ile ülkelerin yabancı sermayeyi çekemeyeceklerini göstermesi bakımından ilginçtir. 1980 yılından sonra görülen yabancı sermaye girişlerinin artışında temel faktör, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan Ekonomik İstikrar Kararlarıyla Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ile yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesidir.

Türkiye'ye, AB ile Gümrük Birliği'ni gerçekleştirdiği 1 Ocak 1996'dan sonra önemli ölçüde yabancı sermaye girişinin olacağı beklentisi maalesef gerçekleşmemiştir. 1997 yılında 1.6 milyar dolarlık izin verilen sermayeden ancak 852 milyon dolarlık kısmı fiilen gerçekleşmiştir. 1998 yılında, bu rakam daha da azalmıştır. İzin verilen 1.6 milyar doların ancak 953 milyon doları ülkeye gelmiştir. 1999 yılında izinler 1.7 milyar, fiili giriş ise ancak 813 milyon dolar olmuştur (Tablo 16). Türkiye 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile dışa açılma stratejisi çerçevesinde ithal ikameci sanayileşme stratejisini terk edince, yabancı sabit sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye'ye bu dönemde ancak izin verilenin yarısından daha az fiili yabancı sermaye girişı olmuştur (Grafik 6).<sup>106</sup>

---

<sup>106</sup> Karluk, a.g.e, 2001, s.105, 110.

**Grafik 6. Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Girişler (1980-2002) (Milyon Dolar)**



Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, “Yabancı Sermaye Raporu 2002”, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara 2003, s.45.

Genel olarak bakıldığında, 1980’den 2000 yılına kadar geçen sürede oluşan çeşitli kriz dönemlerinin (1991 Körfez Krizi, 1994 Krizi gibi) ardından ülkeden DYS çıkışı yaşanmış, buna karşılık yabancı sermaye girişleri istenilen seviyeye çekilememiştir.

### 2.3.5. 2000’den Günümüze Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

1999’da yaşanan Marmara Depremi, Türkiye’nin en önemli sanayi bölgesini vurmuş ve DYSY daha da gerilemiştir. 1999 yılı sonunda IMF ile Stand-By anlaşmasının imzalanması ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının hayata geçirilmeye başlanması, enflasyon ve faiz oranlarını düşürmede izlenen politikaların başarılı sonuçlarının alınması, 2000 yılındaki GSM ihalesinin başarılı bir biçimde sonuçlandırılması 2001’de Cumhuriyet tarihinin en büyük yabancı sermaye girişinin yaşanmasına neden olmuştur. Ancak 2001 Krizi, 2002 yılındaki girişleri azaltmıştır. 2002’de iktidara gelen hükümetin Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde göstermiş olduğu performans ve almış olduğu yol yabancı yatırımcıların dikkatini bir kez daha Türkiye üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. 2003 ve izleyen yıllarda Türkiye’ye giren DYSY miktarı kısa sürede büyük rakamlara ulaşmıştır. Dünya finans piyasalarında kredi imkanının genişlemesi ile bollaşan kredilerin de DYSY’ndaki

artışta önemli etkisi olmuştur.

Günümüze kadar Yabancı Sermaye Kanununda yabancı sermaye girişlerini özendirmek için birçok değişiklik ve iyileştirme yapılmıştır. Günümüzde ise tüm yatırım ve ihracat teşviklerinden yerli şirketlerle aynı haklara sahip olan yabancı şirketler de yararlanmaktadır. Yabancı sermaye ile ilgili mevzuat 1986, 1992 ve 1995'te değiştirilmiş, 2003'de ise günümüzde geçerli olan son şeklini almıştır. 17 Haziran 2003'de 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununu yürürlüğe girmiş, 18 Ocak 1954 tarihli ve 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun yerini almıştır. 4875 Sayılı kanun, dünyanın en liberal mevzuatlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu kanun ile yabancı yatırımcı için Türkiye'de yatırım sürecinin basitleştirilmesi ve cazip hale getirilmesi amacıyla önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Yerli ve yabancı yatırımcılara eşitlikçi bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli şirket sayısında büyük artış görülmüştür. (2002 yılında yabancı sermayeli şirket sayısı 495 iken, önce 2003 yılında 1.105'e, 2004 yılında ise 2.095'e yükselmiştir.<sup>107</sup>)

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu dönemin ihtiyaçlarını karşılayan oldukça liberal bir mevzuat olmasına rağmen, 1954'den 2003'e kadar, bu süreçte ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını gidermedeki ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun çıkarılmasını zorunlu kılmıştır. Yeni kanunla, ekonomik hayatta meydana gelen gelişmelere bağlı ortaya çıkan yatırıma ilişkin temel kavramlar uluslararası standartlar çerçevesinde tanımlanmış, yabancı sermayeli olarak kurulacak şirketlerin şirket kuruluşu için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmıştır. Eski kanundaki gibi ülkemizde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklerle tabi olmalarının esas olduğu bu ilke uygulamasından ancak aksine bir kanun hükmünün bulunması halinde ve söz konusu hükümde yer alan esaslar çerçevesinde ayrılacağı hususu belirtilmiştir. Kamulaştırmaya ilişkin olarak Anayasaya ve Kamulaştırma Kanunu'nda yer alan ilkelerin, ikili yatırım anlaşmalarımız ve diğer uluslararası anlaşma metinlerinde yer aldığı şekliyle düzenlenmesi sağlanmış ve kamulaştırmanın

---

<sup>107</sup> T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Temmuz 2007, s.17.

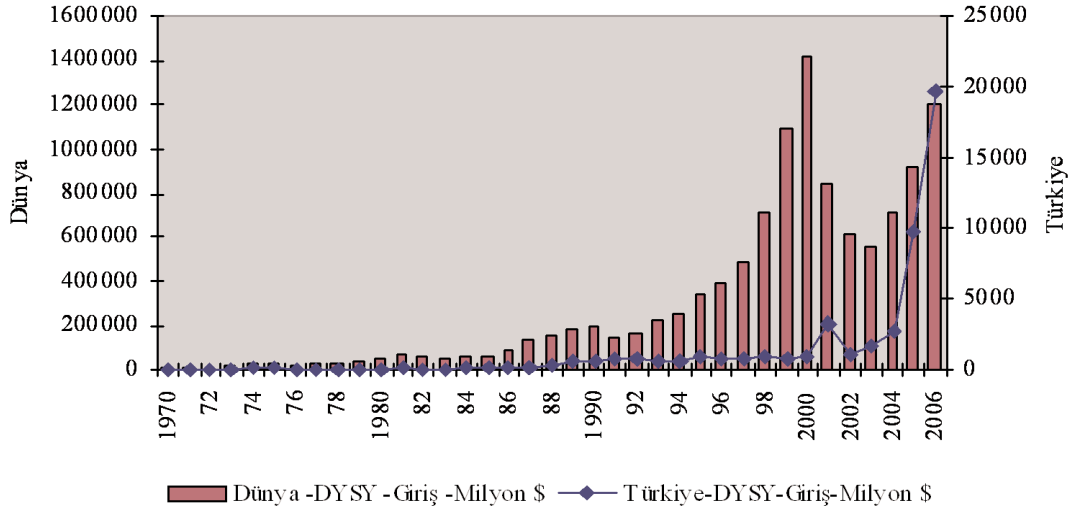
bahsi geçen mevzuatlarda belirtilen koşullar yerine getirilmeksizin gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir. Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin, lisans, yönetim vb. anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebileceği açıkça ifade edilmiştir. Yabancı yatırımcıların Türkiye'de gayrimenkul edinimi serbestisinin kanunda yer alması amaçlanmıştır. Yabancılaşma unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurunun usul ve esasları 4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Yabancı yatırımcılar açısından önemi dikkate alınarak, çalışma izni bakımından çalışma mevzuatına tabi olan yabancı personelin istihdamı konusuna yer verilmiştir.

DYSY'yi ülkeye çekmek için makro ölçekte atılan adımların yanı sıra, Türkiye'de yatırım ortamını hem yerli hem de yabancı yatırımcılar açısından daha cazip kılmak için 2004'de Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) oluşturulmuştur. YOİKK, yatırım ortamının iyileştirilmesi, yerli yatırımcıların daha kolay yatırım yapma isteği taşıması ve yabancı yatırımcıların Türkiye'ye gelmesi için 32 yasal düzenleme öngörmüştür. Bu yasal düzenlemeler uzun süre sürüncemede kalmıştır. Çıkarıldıktan sonra da işlerlik kazanmaları, istenilen düzeyde sağlanamamıştır. Yatırım yapacak şirketlerin kuruluş aşamaları tek başvuru ile mümkün hale getirilmiştir. Ancak, bu kuruluşların üretime geçebilmeleri için yine yoğun bürokrasi 27 ayrı başvuru zorunluluğu ortadan kaldırılamamıştır. Doğal olarak sadece yatırım ortamının bürokratik olarak iyileştirilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda üretim aşamasında rekabet edilebilir bir ortamın yaratılması da zorunludur. Türkiye girdi maliyetleri açısından uluslararası rekabete yatkın bir ortam yaratamamıştır. Hem enerji maliyetleri, hem kamunun elindeki hammadde fiyatlarının, aşırı istihdam ve verimsizlik nedeniyle yüksek olması, hem faiz oranları, hem de işçi maliyetleri üzerindeki kamu yükü gibi girdi maliyetleri rekabete elverişli değildir.<sup>108</sup>

---

<sup>108</sup> Yılmaz Güven, "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 3, No: 1, Nisan 2008, Eskişehir, s.79-81.

**Grafik 7. Dünyada ve Türkiye’de DYSY Girişleri (Milyon Dolar)**



Kaynak: Yılmaz Güven, “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 3, No: 1, Nisan 2008, Eskişehir, s.76.

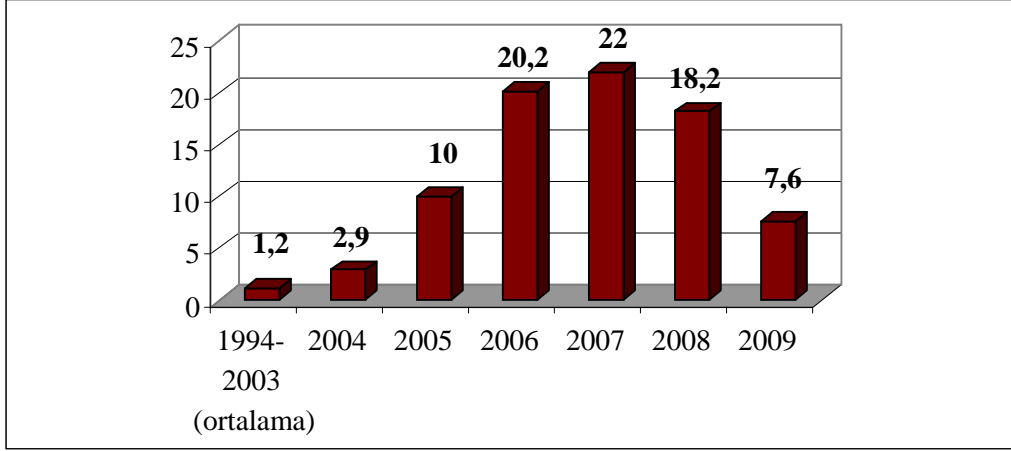
Yapılan bütün iyileştirmelere rağmen, Grafik 7’de de görüldüğü gibi Türkiye’nin aldığı DYSY dünya toplamının oldukça altında kalmıştır. 1980’li yıllardan itibaren aradaki fark giderek açılmıştır.

#### **2.4. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI**

Türkiye’de uluslararası doğrudan yatırımlar; önce 2006 yılında 10 milyar dolardan 20.2 milyar dolar düzeyine yükselmiş, daha sonra 2007 yılında 22 milyar dolar ile rekor seviyeye ulaşmıştır. 2008 yılında ise dünya genelinde yaşanan düşüşe paralel olarak, bir önceki yıla göre %18 düşüşle 18.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılsonu itibarıyla ise UDY girişleri 7.6 milyar dolar olmuştur. UDY girişleri 2009 yılında, 2008 yılına göre %58 oranında düşüş göstermiştir. 2008 yılında krizin etkilerinin yılsonuna doğru hissedilmeye başlanması nedeni ile düşüş %18 ile sınırlı kalmış, 2009 yılı ise krizin etkilerinin daha derinden yansıdığı bir yıl olmuştur (Grafik 8).



**Grafik 8. Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (1970-2009)**  
**(Milyar Dolar) \***



\*: yabancıların gayrimenkul alımları dahil.  
Kaynak: Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.1.

2008 yılında Türkiye’nin dünya genelindeki uluslararası doğrudan yatırımlardan aldığı pay %1,1 olurken, 153 gelişmekte olan ülke toplamında ise payı %2,9 olmuştur (Tablo 17). 2008 yılı itibari ile Türkiye’de UDY stoku GSYİH’nın %9,6’sı kadardır. UDY’ların toplam sabit sermaye yatırımlarındaki payı ise %12,3 olmuştur.<sup>109</sup>

<sup>109</sup> Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.20-21.

**Tablo 17. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldığı Pay**

Yıl	Giriş (Milyar \$)	Dünya Toplamındaki Pay (%)	Gelişmekte Olan Ülkeler Toplamındaki Pay (%)	Sıralama
2008	18.2	1,1	2,9	20
2007	22	1,1	4,2	25
2006	20.2	1,4	4,7	17
2005	10	1	3,2	23
2004	2.8	0,4	1	38
2003	1,7	0,3	1	53
2002	1.1	0,2	0,7	53
2001	3.4	0,4	1,6	38
2000	1	0,1	0,4	53
1990'lar*	0.8	0,2	0,7	-
1980'ler*	0.2	0,2	0,8	-
1970'ler*	0.1	0,2	0,9	-

\*: yıllık ortalamalar

Kaynak: Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.20.

Türkiye; dünyada en fazla UDY çeken ilk 20 ülke arasında ilk kez 2006 yılında 17. sırada yer almış, ancak 2007 yılında bu sıralamada 25. sıraya gerilemiştir (Tablo 17). 2008 yılında ise 18.2 milyar dolarlık UDY girişi ile 20. sıraya yükselmiştir. Türkiye 2006 yılında gelişmekte olan ülkeler arasında 5. sırada yer alırken, 2007 ve 2008 yıllarında bu kategoride 9. sırada yer almıştır.

2008 yılında Türkiye'ye 18.2 milyar dolarlık UDY girişinin, 14.7 milyar dolarını net doğrudan yabancı sermaye girişleri, 2.9 milyar dolarlık kısmını ise yurtdışında yerleşik kişilerin gayrimenkul alımları oluşturmuştur. 2009 yılına bakıldığında ise 7.6 milyar dolarlık UDY girişinin, 5.7 milyar dolarını net doğrudan yabancı sermaye girişleri, 1.8 milyar dolarlık kısmını ise yurtdışında yerleşik kişilerin gayrimenkul alımları oluşturmuştur (bkz. EK IV).

2007 sonu itibari ile 150 milyar doların üzerine çıkan Türkiye'deki UDY stokunun 2008 yılı sonu itibari ile değeri 70 milyar dolar olmuştur. Türkiye'deki

UDY stok değeri gösterge niteliğindeki geçici verilere göre 2009 sonu itibari ile 132,2 milyar dolardır.

2008 yılında uluslararası sermayeli şirketlerce gerçekleştirilmesi planlanan yatırım projeleri için 211 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu projelerde öngörülen yatırım tutarı 5.4 milyar dolardır. 2009 yılında ise 183 adet teşvik belgesi düzenlenmiş ve yatırım tutarı olarak 10.8 milyar dolar öngörülmüştür (Bkz. EK V).

Türkiye'deki toplam uluslararası sermayeli şirket sayısı ise, 2008 yılında 21.079 iken 2009 sonu itibari ile 24.066'ya ulaşmıştır. 2008'de 21.079 şirketin 2.759 adedi uluslararası sermayeli şirket ve şube kuruluşu, 638 adedi ise yerli sermayeli şirketlere yapılan uluslararası sermaye iştirakidir. 2009'da ise 2.402 şirket ve şube kurulmuş ve 585 uluslararası sermaye iştiraki yapılmıştır (Bkz. EK VI). 2009 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de faaliyette bulunan toplam 24.066 adet uluslararası sermayeli şirketin, toptan ve perakende ticaret (7.143 adet), imalat sanayi (4.141 adet), gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri (3.884 adet) sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. İmalat sanayinde uluslararası sermayeli şirket sayısı bakımından tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, kimyasal madde ve ürünler imalatı ile gıda ürünleri içecek imalatı takip eden alt sektörler konumundadır (Bkz. EK VII).<sup>110</sup>

2008 yılında UDY girişlerinin %66'sı hizmetler sektörüne olurken; sanayi sektörler girişlerden %34 pay almıştır. Sanayi sektörlerine girişler hemen hemen aynı düzeyde kalırken, hizmet sektörlerine girişlerde %30 düşüş gözlenmektedir. 2009 yılında toplam girişlerin %61'ini sanayi sektörlerine girişler, %38'ini ise hizmet sektörlerine girişler oluşturmuştur. 2009 yılında, enerji ve imalat sektörleri her biri %29 pay ile girişlerden en fazla payı alan alanlar olmuştur. Sanayi alanındaki UDY girişleri 2007 ve 2008 yıllarındaki 5,1 milyar dolar değerlerinden 2009 yılında 3,5 milyar dolara gerilemiştir. Kimyasal ürünler imalatı alanındaki girişler imalat sanayi

---

<sup>110</sup> T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Haziran 2009, s.13, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mart 2009, s.16 ve Mayıs 2010, s.13,16-17,19, Yased, a.g.e, Eylül 2009, s.11 ve Şubat 2010, s.1.

genelinde %19 payla birinci sırada yer alırken, metalik olmayan mineral ürünler imalatı %16 pay ile takip eden diğer başlıca imalat sanayi alanı olmuştur.<sup>111</sup>

**Tablo 18. Türkiye'ye UDY Girişlerinin Sektörel Dağılımı (2004-2009)**  
(Milyon Dolar)

Sektörler	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<b>2004- 2009 Toplam</b>	<b>Toplam Girişlerde Pay (%)</b>
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık	6	7	6	8	41	42	110	0.01
<b>Sanayi</b>	<b>329</b>	<b>829</b>	<b>2.100</b>	<b>5.116</b>	<b>5.151</b>	<b>3.485</b>	<b>17.010</b>	<b>25</b>
Madencilik	73	40	122	337	152	194	918	1
İmalat	190	785	1.866	4.211	3.931	1.645	12.628	19
Elektrik, Gaz, Su	66	4	112	568	1.068	1.646	3.464	5
<b>Hizmetler</b>	<b>855</b>	<b>7.699</b>	<b>15.533</b>	<b>14.012</b>	<b>9.541</b>	<b>2.167</b>	<b>49.807</b>	<b>75</b>
Finans	69	4.018	6.957	11.662	6.069	432	29.207	44
Ulaştırma, Depolama, Haberleşme	639	3.285	6.696	1.117	170	308	12.215	18
Toptan ve Perakende Ticaret	72	68	1.166	165	2.084	366	3.921	6
İnşaat	3	80	222	285	331	460	1.381	2
Gayrimenkul Kiralama, İş Faal.	3	29	99	560	656	486	1.833	3
Diğer Hizmetler	69	219	393	223	231	115	1.250	2
<b>Toplam Giriş</b>	<b>1.190</b>	<b>8.535</b>	<b>17.639</b>	<b>19.137</b>	<b>14.733</b>	5.494	66.728	100

Kaynak: Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.2.

Son 6 yıldaki girişlere toplu olarak bakıldığında ise (Tablo 18), girişlerin %75'inin hizmetler sektöründe gerçekleştiği görülürken, %25 paya sahip sanayi

<sup>111</sup> Yased, a.g.e, Mart 2009, s.3 ve Şubat 2010 s.1-2.

sektörünün alt dallarında ise en fazla giriş alan imalatı sanayi (%19) olmuştur. Hizmet sektörünün alt sektörlerden en büyük payı alan ise %44 ile finans sektörüdür.

2008 yılında UDY girişlerinin ülkelere dağılımına bakıldığında, Tablo 19’da görülebileceği gibi, 2004’ten bu yana AB ülkelerinin yatırımları 11 kat artarak 11.1 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

**Tablo 19. Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (2004-2009) (Milyon Dolar)**

Ülke	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<b>AB Ülkeleri</b>	<b>1.027</b>	<b>5.006</b>	<b>14.489</b>	<b>12.601</b>	<b>11.051</b>	<b>4.560</b>
<i>Almanya</i>	73	391	357	954	1.211	387
<i>Fransa</i>	34	2.107	439	367	679	593
<i>Hollanda</i>	568	383	5.069	5.443	1.343	845
<i>İngiltere</i>	126	166	628	703	1.336	333
<i>İtalya</i>	14	692	189	74	249	282
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	212	1.267	7.807	5.061	6.233	2.120
<b>Diğer Avrupa Ülkeleri</b>	<b>6</b>	<b>1.646</b>	<b>85</b>	<b>373</b>	<b>291</b>	<b>296</b>
<b>Afrika Ülkeleri</b>	<b>--</b>	<b>3</b>	<b>21</b>	<b>5</b>	<b>82</b>	<b>0</b>
<b>ABD</b>	<b>36</b>	<b>88</b>	<b>848</b>	<b>4.212</b>	<b>863</b>	<b>236</b>
<b>Kanada</b>	<b>61</b>	<b>26</b>	<b>121</b>	<b>11</b>	<b>23</b>	<b>52</b>
<b>Orta -Güney Amerika ve Karayipler</b>	<b>--</b>	<b>8</b>	<b>33</b>	<b>494</b>	<b>60</b>	<b>16</b>
<b>Asya</b>	<b>60</b>	<b>1.756</b>	<b>1.927</b>	<b>1.405</b>	<b>2.361</b>	<b>568</b>
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	54	1.678	1.910	608	2.199	270
<i>Körfez Ülkeleri</i>	43	1.675	1.783	311	1.978	146
<i>Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri</i>	11	2	3	196	96	72
Diğer Asya Ülkeleri	6	78	17	797	162	298
<b>Diğer Ülkeler</b>	<b>--</b>	<b>2</b>	<b>115</b>	<b>36</b>	<b>2</b>	<b>12</b>
<b>TOPLAM</b>	<b>1.190</b>	<b>8.535</b>	<b>17.639</b>	<b>19.137</b>	<b>14.733</b>	<b>5.740</b>

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, “Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni”, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mart 2009 ve Mayıs 2010, s.15.

2008 yılında 14.7 milyar dolarlık toplam yatırım tutarının %75’i AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Yatırımların %15’ini 2.2 milyar dolarla Asya ülkeleri, %5’ini 859 milyon dolarla ABD ve geri kalan bölümünü de diğer ülkeler

yapmışlardır. Bölgeler itibari ile bakıldığında, Türkiye’ye UDY girişlerinin başlıca kaynağı olan Avrupa ülkelerinin geçtiğimiz iki yılda bir miktar düşen payının, 2009 yılında tekrar yükselerek 4.8 milyar dolar ile %85 olduğu görülmektedir (Tablo 19).

Türkiye’ye UDY girişlerinde ilk sıralarda yer alan yatırımcı ülkelere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

**Tablo 20. Türkiye’ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinde İlk 10 Yatırımcı Ülke (2008-2009) (Milyon Dolar)**

<b>2008</b>	<b>UDY Girişi</b>	<b>Pay (%)</b>	<b>2009</b>	<b>UDY Girişi</b>	<b>Pay (%)</b>
İngiltere	2.281	15,5	Hollanda	921	16,2
Lüksemburg	2.074	14,1	Avusturya	681	12
Hollanda	1.778	12,1	Fransa	593	10,4
S. Arabistan	1.244	8,5	Lüksemburg	466	8,2
Almanya	1.050	7,1	Almanya	389	6,8
ABD	859	5,8	Çek Cum.	386	6,8
İspanya	825	5,6	İngiltere	332	5,8
Yunanistan	778	5,3	İtalya	291	5,1
Fransa	682	4,6	ABD	236	4,1
Avusturya	559	3,8	Belçika	221	3,9
<b>Diğer</b>	<b>2.579</b>	<b>17,5</b>	<b>Diğer</b>	<b>1.178</b>	<b>20,7</b>
<b>Toplam</b>	<b>14.709</b>	<b>100</b>	<b>Toplam</b>	<b>5.694</b>	<b>100</b>

Kaynak: Yased, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, Mart 2009, s.4, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/UDYRaporu-mar09-2008degerlendirme.pdf>, (19.03.2009) ve Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.3.

2008 yılı uluslararası doğrudan yatırım girişlerinde ilk 3 sırayı İngiltere (%15,5), Lüksemburg (%14,1) ve Hollanda (%12,1) almıştır. Toplam 14.7 milyar dolarlık sermaye girişinin yaklaşık 2.3 milyar doları İngiltere tarafından, 2 milyar doları Lüksemburg tarafından ve yaklaşık 1.8 milyar dolarlık kısmı ise Hollanda tarafından gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında Türkiye’ye en fazla UDY girişini sağlayan ilk üç ülke ise Hollanda (%16,2), Avusturya (%12) ve Fransa (%10,4) olmuştur. Özellikle enerji alanında daha önceki yıllarda gerçekleşen anlaşmaların devam eden ödemeleri 2009 yılındaki başlıca girişlerin kaynağı olmuştur (Tablo 20).

2008 yılında İngiltere -özellikle British American Tobacco (BAT)'nın Tekel'in tütün kolunu özelleştirme kapsamında satın alması dolayısıyla- ve Lüksemburg -Migros'u alan özel hisse fonunun getirdiği sermaye dolayısıyla- %14-15'erlik payları ile toplam girişlerin üçte birinin kaynağı olmuşlardır. ING Bank'ın sermaye artırımları ve Oyak Emeklilik hisseleri için ING tarafından transfer edilen tutarlar ise Hollanda'nın üst sıralarda yer almasında belirleyici olmuştur.

İngiltere menşeli bir girişim sermayesi şirketi olan BC Partners tarafından yönetilen fonların kontrol ettiği Lüksemburg merkezli Moonlight Capital S.A.'nın Migros'un %50,8 oranında hissesini satın almasına karşılık ödenen 1.9 milyar dolarlık tutar 2008 yılındaki en büyük uluslararası doğrudan yatırım girişi olmuştur (Tablo 21).

**Tablo 21. 2008 Yılında En Büyük Beş Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi\***

Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirket	Satın Alan Şirketin Ülkesi	Satın Alınan Hisse Oranı (%)	UDY (Milyon Dolar)
Migros	Moonlight Capital	Lüksemburg	50,8	1.918
Türkiye Finans Katılım Bankası	The National Commercial Bank	S. Arabistan	60	1.080
Ereğli Demir Çelik**	Arcelor-Mittal	Lüksemburg	11,3	959
Finansbank	National Bank of Greece	Yunanistan	9,7	697
Tekel Sigara***	British American Tobacco	İngiltere	100	611
<b>TOPLAM</b>				<b>9.456</b>

\*: 2008 yılında gerçekleşen nakit UDY girişlerine göre.

\*\* : Söz konusu tutar, Arcelor-Mittal'in Ereğli Demir Çelik'in İMKB'de işlem gören %11,3 hissesini satın alması nedeniyle Türkiye'ye İngiltere üzerinden transfer edilmiştir. Bu işlem sonucunda Arcelor-Mittal'in Ereğli Demir Çelik'teki hisse oranı %24,9'a yükselmiştir

\*\*\*: Tekel Sigara Fabrikaları ihalesini kazanan İngiliz British American Tobacco (BAT) firmasının ödediği toplam 1,8 milyar dolarlık tutarın 611 milyon dolarlık kısmı ödemeler dengesi istatistiklerine uluslararası doğrudan yatırım, 1,2 milyar dolarlık kısmı ise kredi olarak yansımıştır.

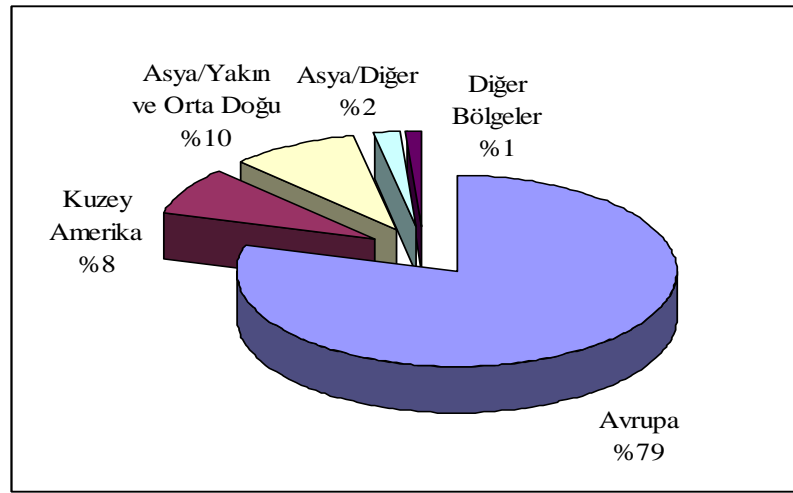
Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Haziran 2009, s.14.

Türkiye Finans Katılım Bankası ve Ereğli Demir Çelik hisselerinin satışları yaklaşık 1 milyar dolar büyüklüğe ulaşan diğer işlemler olmuştur. 697 milyon dolarla

Yunanistan kaynaklı Finansbank yatırımı dördüncü sırada ve BAT'nun 611 milyon dolarlık yatırımı ise beşinci sırada yer almaktadır.<sup>112</sup>

Türkiye'ye UDY girişlerinin dağılımına 2004-2009 döneminde toplu olarak bakıldığında ise; girişlerin %79'unun Avrupa ülkelerinden, %12'sinin Asya ülkelerinden, %8'inin Kuzey Amerika'dan ve geri kalan bölümün de diğer bölgelerin toplamından kaynaklandığı görülmektedir.<sup>113</sup>

**Grafik 9. 2004-2009 Yıllarında Türkiye'ye UDY Girişlerinin Bölgelere Göre Dağılımı (%)**



Kaynak: Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.3.

UNCTAD'ın çok uluslu şirketlerin 2008-2010 dönemine ilişkin yatırım eğilimlerini ortaya koyan anketi, en cazip 15 ülke arasında Türkiye'nin de yer aldığını göstermektedir. Geçtiğimiz yıl Türkiye bu ankette 22. sırada yer almaktaydı.<sup>114</sup> En cazip ülkeler arasında Çin, Hindistan, ABD, Rusya, Brezilya, Vietnam, Almanya, Endonezya, Avustralya, Kanada, Meksika, İngiltere, Polonya, Güney Afrika ve Fransa bulunmaktadır (Grafik 10).

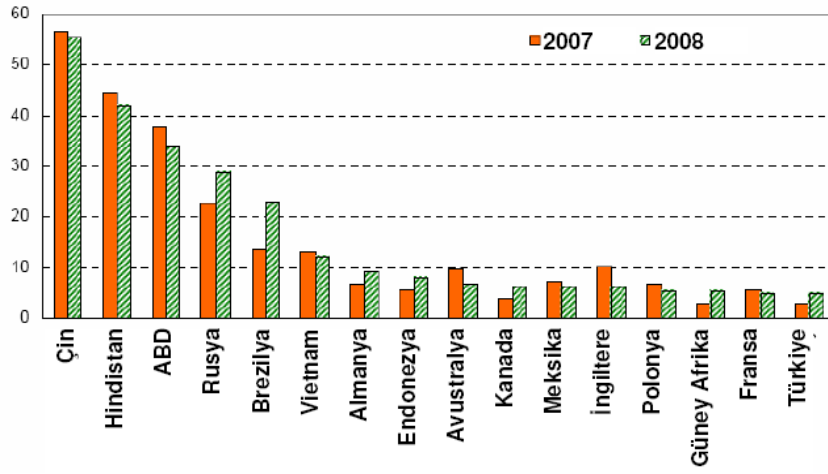
<sup>112</sup> T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, a.g.e, Haziran 2009, s.13.

<sup>113</sup> Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.3.

<sup>114</sup> Yased, "UNCTAD Dünya Yatırım Raporu", İstanbul Eylül 2008, s.21, [http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin\\_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf](http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf), (6.10.2008).



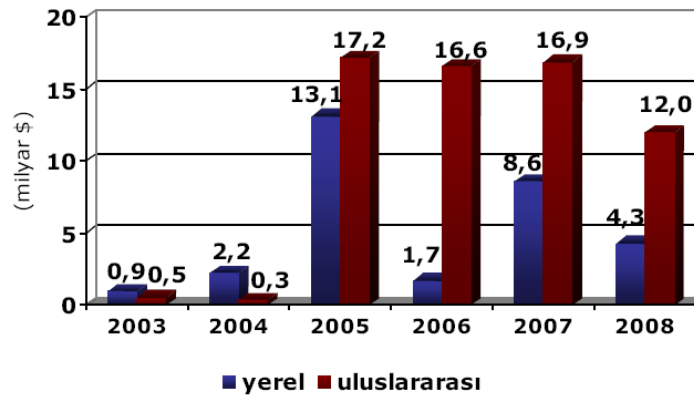
**Grafik 10. Yatırım İçin En Cazip 15 Ülke (2007-2008)**



Kaynak: Yased, "UNCTAD Dünya Yatırım Raporu", İstanbul Eylül 2008, s.21, [http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin\\_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf](http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf), (6.10.2008).

2008 yılında Türkiye’de gerçekleşen toplam 170 civarındaki B&S işleminin 100’den fazlasında uluslararası yatırımcılar taraf olmuştur. Anlaşma tutarı açıklanan B&S işlemlerinin toplamı 16.3 milyar dolar olurken, açıklanmayanlara ilişkin tahminlerle birlikte, toplam B&S işlemi değeri 18.5 milyar dolara ulaşmaktadır (Grafik 11). Uluslararası yatırımcılar bu toplam değerin %75’ini oluşturan 13.8 milyar dolarlık işlem gerçekleştirmişlerdir.

**Grafik 11. Türkiye’de Birleşme ve Satın Alma İşlemleri (2003-2008)**  
(Milyar Dolar)



Kaynak: Yased, a.g.e Mart 2009, s.5.

Türkiye’de finans sektörü, 2005 yılından bu yana önce bankacılık daha sonra da sigortacılık alanındaki işlemlerle B&S işlemlerinin gerçekleştiği başlıca alan

olmuştur. 2008 yılında da sektör, işlem sayısı olarak bakıldığında gerçekleşen 20 işlem ile birinci sırada yer almış, bununla birlikte 19 işlemle takip eden enerji sektörü toplam 5.8 milyar dolarlık hacim ile işlem tutarı açısından birinci sırada gelen alan olmuştur. Toplam işlem tutarının üçte birine yakınının gerçekleştiği enerji sektöründe, bu yıl ilk kez finans sektöründen daha fazla tutarda işlem gerçekleşmiştir. Enerji alanında gerçekleşen işlem değerinin %28'i özel sektör içinde gerçekleşirken, %72'si kamu kaynaklı ihalelerden kaynaklanmıştır. Uluslararası yatırımcılar %53'ünde yerel ortakla birlikte olmak üzere, enerji sektörü işlemlerinin değer itibari ile %82'sinde taraf olmuşlardır. Enerji sektörünü, Migros işleminin ağırlığı ile perakende sektörü ve sigorta sektörü işlemleri ağırlıkta olmak üzere finans sektörü takip etmiştir.

British American Tobacco (BAT)'nun özelleştirme kapsamında Tekel'in tütün kolunu 1.72 milyar dolar bedelle alması, Migros'un %50,8 hissesinin özel hisse fonları tarafından 1.65 milyar dolara satın alınması ile Başkent Doğalgaz Dağıtım ve Başkent Elektrik Dağıtım ihaleleri ile gerçekleşen işlemler, 2008 yılında 1 milyar doların üzerinde hacimde olan işlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bkz. EK VIII) Daha küçük ölçekli işlemlerde ise lojistik, güvenlik, temizlik gibi hizmet sektörlerindeki işlemlerdeki hareketlilik dikkati çekmektedir.

En büyük değerli işlemler arasında özelleştirme işlemleri ağırlıklıdır. Son 3 yılda olduğu gibi, 2008 yılında da özelleştirme kapsamında gerçekleşen işlem değeri, toplam işlemlerin %40'ına yakınıni oluşturmuştur.<sup>115</sup>

2009 yılı birleşme ve satın alma (B&S) işlemleri açısından global trendlere paralel olarak Türkiye'de de oldukça durgun bir yıl olmuştur. Deloitte tarafından hazırlanan 2009 Raporu'na göre (Annual Turkish M&A Review) B&S işlemlerinde 2009 yılında yaklaşık %65 oranında düşüş gözlenmiştir. Toplam değeri yaklaşık 5,8 milyar dolar olan 102 işlem gerçekleşirken, işlem hacminin yarısı yılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında toplam işlemler içinde uluslararası olanların payı ise %38'e düşmüştür. Bu rakam 2008 yılında %75 ve 2007 yılında %77 olarak gerçekleşmiştir.

---

<sup>115</sup> Yased, a.g.e, Mart 2009, s.5-6.

2009 yılında büyük hacimli anlaşmalar olmamış, değeri açıklanan işlemler arasında 500 milyon dolar üzerinde sadece bir işlem gerçekleşmiştir. Enerji ve gıda (6 şeker fabrikasının özelleştirmesi nedeni ile) sektörleri toplam işlem değerinde en fazla paya sahip sektörler olurken, işlem sayısı açısından enerjinin yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe önemli ölçüde hareketlilik görülmüştür. Ernst&Young B&S İşlemleri 2009 Raporu'na göre ise 2009 yılında toplam işlem değerinin %44'ünü kamu sektörü kaynaklı işlemler oluşturmuştur.

2010 yılında da elektrik dağıtım ve üretim tesisleri, doğal gaz dağıtım şirketleri, karayolları, şeker fabrikaları, Halkbank, Milli Piyango ile İDO (İstanbul Deniz Otobüsleri) özelleştirmelerinin UDY girişlerine kaynak olması beklenmektedir. 2010 yılında Türkiye'de B&S işlemlerinde özelleştirmelerin yanı sıra enerji işlemlerinin ağırlığının da sürmesi öngörülmektedir. 2010 yılında Türkiye'ye UDY girişinin 2009 yılına göre sınırlı bir iyileşme ile 8-10 milyar dolar aralığında olması beklenmektedir.<sup>116</sup>

---

<sup>116</sup> Yased, a.g.e, Şubat 2010, s.3-4.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 1980 SONRASI TÜRK İMALAT SANAYİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE SEKTÖREL BİR DEĞERLENDİRME

1980 öncesinde ekonominin ve sanayinin dışa kapalı olması nedeniyle Türkiye'ye yabancı sermaye girişleri çok düşük düzeyde kalmıştır. Ancak 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konan İstikrar Programı ile ihracata dönük bir strateji benimsenmiş, sanayinin dışa açılmasına önem verilmiş ve ithalatta liberalizasyona gidilmiştir. İthalatın liberalleştirilmesi yabancı sermaye girişleri üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, 1980 döneminde Türkiye ekonomisi ve sanayileşme hakkında genel bilgi verilecek, daha sonra 1980 yılında izlenmeye başlanan dışa açılım politikalarının ardından günümüze kadar en çok yabancı sermaye yatırımı almış ilk üç imalat sektörü incelenecektir.

#### 3.1. SANAYİLEŞME VE 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

*Sanayileşme* dar anlamda, milli gelir içinde sanayi sektörünün payının belli bir orana yükselmesi ve üretimde makine kullanılması olayıdır. Geniş anlamda sanayileşme ise, yeni üretim tekniklerinin üretime uygulanması, ürün kalitesinin yükseltilmesi, üretimin azalan maliyetlerle gerçekleştirilmesi ile ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal alanlarda uğradığı değişiklikleri de kapsar. Toplumda bilgi ve kültür seviyesinin yükselmesi ile bilimsel ve teknolojik gelişmelerle yakından ilgilidir.

Sanayileşmede iki önemli strateji vardır; biri *ithal ikamesi*, diğeri *ihracatı teşvik* tir. İthal ikamesi, toplam iç talebin hacmi değişmeden, ithal talebinin azalması ile sonuçlanan sanayileşmedir. Bu stratejide, iç talebi karşılamak için ithal mallarının yurt içinde üretilmesi esastır. İhracata ağırlık veren sanayileşme politikasında ise, ülkenin iç üretim için kullanabileceği kaynaklar etkili bir şekilde ihracat üretimine yönlendirilmektedir.

Bir ülke gelişmiş ise aynı zamanda sanayileşmiş demektir. Bunun tam tersi de doğrudur. Ülkelerin sanayileşme seviyesi, sanayi sektörünün ülkenin milli geliri içindeki büyüklüğüne bağlıdır.<sup>117</sup>

1980'lere kadar Türkiye'de içe dönük sanayileşme ve ithal ikamesi stratejisi uygulanmıştır. Bunun önemli göstergelerinden biri; ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminin GSMH'daki payının düşük olmasıdır. Bir diğer gösterge de, yabancı sermaye girişlerinin yetersizliğidir.

1980 öncesi sanayi ihracatının gelişmemesini açıklayan en önemli faktör, Türk Lirasının yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmesine dayalı sabit kur politikasıdır. Sabit kur politikası, malların iç piyasada satılmasını ihracata göre daha avantajlı hale getirmektedir. Yüksek gümrük duvarları, ithalat kısıtlamaları ve özellikle ithalat yasağına dayalı ithalat rejimi ve ithal ikamesi sistemi de sanayi ithalatının GSMH içindeki payının düşük düzeyde kalmasına yol açmıştır. Aslında sabit ve aşırı değerlenmiş kur politikası, ithalatı ucuzlatarak cazip hale getiren bir etki yaratmıştır. Ancak ithalat yasakları ve özellikle de sürekli olarak yaşanan döviz darboğazı ithalatı kısıtlayan temel bir faktör olmuştur. Bu durumda ithal ikamesi sistemi gereği ithalata konu olan malların iç piyasada üretilmesi de ithalatı sınırlamıştır. Böylece, yüksek koruma duvarları ve döviz darboğazı nedeniyle karlı hale gelen geniş iç pazar cazibesi hem ihracatı sınırlayarak hem de ithal ikamesini teşvik ederek sanayinin dışa açılmasını engelleyici bir etki yaratmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında ise çok düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir. Yabancı Sermaye Kanununun çıkarıldığı 1954 yılından 1980 yılına kadar toplam 663 milyon dolarlık giriş izni<sup>118</sup> verilmiş, ancak Türkiye'nin çekebildiği yabancı sermaye miktarı 200 milyon dolar<sup>119</sup> civarında kalmıştır.

Sanayinin dışa kapalı olması, rekabetçi olmayan bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur. Rekabetçi olmayan sanayi yapısının belli başlı özellikleri ve göstergeleri şunlardır; ölçek ekonomilerinden yararlanamayan küçük kapasiteli üretim *birimi*, uzmanlaşmamış üretim yapısı, geri teknoloji, düşük kaliteli

<sup>117</sup> Rıdvan Karlık, "Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim", 6. Baskı, Beta, İstanbul 1999, s.210-211.

<sup>118</sup> Erdal Türkkan, "Türkiye'de Sanayileşme (1980-2000)", Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj, Ankara 2001, s.106.

<sup>119</sup> Güven, a.g.e, s.76.

üretim, monopolcü pazar yapısı, aşırı yedek kapasite kullanımı, yanlış yer seçimi nedeniyle altyapı yetersizliği, pazarlama fonksiyonunun gelişmemiş oluşudur.

Ayrıca 1980'lere kadar Türkiye sanayinde kamu ağırlıklı bir gelişme görülmüştür. Kamu İktisadi Kuruluşları (KİT) toplam yatırımlarda önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. Ancak KİT'lerin ihracat içindeki payı düşük bir düzeyde seyretmiştir. Bununla beraber; aşırı istihdam, öz kaynak yetersizliği, aşırı bürokratik yönetim, siyasi amaçlı yer seçimi, verimli olmayan yatırım ve düşük performans gibi nedenlerle KİT'ler kamu açıkları ve artan kamu kesimi finansman ihtiyacının en önemli nedenlerinden birisini oluşturmuştur.<sup>120</sup>

### **3.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları**

Türkiye'de bilinçsiz bir şekilde izlenen ithal ikamesi politikası sonucunda, negatif ithal ikamesine yol açılmış ve bir birimlik ithal ikamesi için daha fazla ithalat yapılmıştır. Böylece ithalatta bağımlılık artmış, döviz sıkıntısına yol açılmış ve üretimde kapasite kullanım oranı %50'lerin altına düşmüştür. Yerli ara ve yatırım malı üreten sanayi dallarının kurulamaması, Türk ekonomisinin 1970'li yılların sonunda büyük bir kronik dış ödemeler açığıyla karşılaşmasına sebep olmuştur. Ekonominin döviz talebi artmış ve mevcut döviz arzıyla bu talebin karşılanamaması, ekonominin büyük bir döviz darboğazıyla karşılaşmasına yol açmıştır.<sup>121</sup>

Yaşanan darboğazın temel nedeni, 1973 yılında ortaya çıkan Petrol Krizinin ardından yaşanan olumsuz gelişmelerdir. 1974 yılında petrol fiyatlarının 4 katına çıkması Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Aynı yıl Kıbrıs Barış Harekatı ile birlikte batılı ülkelerin üstü örtülü ekonomik ambargosu başlamıştır. Petrol fiyatlarındaki artış, ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatlarını da tırmandırmıştır. Bütün dünya petrol tasarrufuna yönelirken, Türkiye petrole sübvansiyon vererek tüketimin patlamasına sebep olmuştur. Dış ticaret açığı korkunç şekilde artarak 769 milyon dolardan 2.3 milyar dolara fırlamıştır. Türkiye o yıl 303 milyon dolarla rekor bir bütçe açığı vermiş, turizm ve işçi gelirleri düşmüş, istihdam sorunu büyümüştür ve Türkiye yeni bir krizin eşiğine gelmiştir. Dönemin hükümetleri düşük faizli

<sup>120</sup> Erdal Türkan, "1980 Sonrasında Sanayileşme", Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992, s.50-51, 53.

<sup>121</sup> Karluk, a.g.e, 1999, s.235.

kredileri hiç ödenmeyecekmiş gibi alıp kullanmışlar, bu borçlar bir yandan tüketimi ve ithalatı, bir yandan da sabit yatırımları ve buna bağlı ithalatı körüklemiştir. Yanlış ithalat politikaları ve gelişigüzel devlet sübvansiyonları bu borçlarla karşılanmış, 1970 yılında 1.8 milyar dolar olan borcumuz, 1977 yılında 10 milyar dolara çıkmıştır. 1978’de yeni bir kriz doğmuştur. Petrol fiyatlarının 1979 ve 1980’de ikinci kez artmasının yarattığı şok, Türkiye’yi yoğun ekonomik kriz yaşarken yakalamış; işsizlik oranı %20’lere, enflasyon %63.9’a yükselmiştir. 1979-1980 petrol krizi, halkı 1974 petrol krizinden daha fazla etkilemiştir ve pek çok temel tüketim maddesi karaborsaya düşmüştür. Hükümet enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için yeni önlemler almaya karar vermiştir.<sup>122</sup>

Bu darboğazı genişletmek amacıyla, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomide köklü dönüşümleri amaçlayan bir İstikrar Programı yürürlüğe konulmuştur. İthal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, ihracata ağırlık ve öncelik veren bir sanayileşme modeli benimsenmiştir. 24 Ocak Kararlarının özünde, bu sanayileşme stratejisindeki değişiklik yatar.<sup>123</sup> Daha sonraki yıllarda da alınan tedbirler ile 24 Ocak Kararları, mal piyasaları başta olmak üzere finansal piyasalarda hızlı serbestleşmeye gitmenin bir başlangıcı olmuştur. Böylece Türkiye dışa açık bir sanayileşme politikası izlemeye başlamıştır.<sup>124</sup>

1980 sonrasında hazırlanan plan ve programlarda sanayileşme, ihracata dayalı kalkınmanın bir parçası olarak ele alınmış, kamu ekonomik kurumlarına dayanan sanayileşmeden vazgeçilmiştir. Sanayinin dışa açılmasına önem verilmiş ve ithalatta liberalizasyona gidilerek Türk sanayi geliştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle 1984 sonrası ithalatın serbestleştirilmesi, kaçakçılık ve karaborsayı büyük ölçüde engelleyerek haksız rekabeti ortadan kaldırmış, yabancı sermaye girişleri üzerinde de olumlu bir etki yaratmıştır. Dışa açılma politikası çerçevesinde, yabancı sermayenin yapacağı doğrudan yatırımlara büyük ölçüde teşvikler getirilmiştir.

Sanayileşmede özel girişimciliğe ağırlık verilmiş, bazı üretim alanlarında (sigara ve çay gibi) devlet tekelleri kaldırılmış, piyasa şartları ön plana çıkarılmış,

<sup>122</sup> ATO, “Krizler Tarihi Raporu”, Ankara, Nisan 2005, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1>, (01.06.2010).

<sup>123</sup> Karluk, a.g.e, 1999, s.235.

<sup>124</sup> Türkkkan, a.g.e, 2001, s.109.

verimsiz KİT'lerin özelleştirilmesi ciddi olarak gündeme gelmiş ve Türk ekonomisinin ve sanayinin dışa açılması, dünya ekonomisine entegre olması için gerekli olan uygulamalara hızla geçilmiştir. Bütün bunların oluşmasında, Türkiye'nin 1980'li yıllarda Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliğine üyeliğini gerçekleştirme konusundaki politik tercihi de önemli bir faktör olmuştur.

İhracatı teşvik eden yeni politikalar sonucunda sanayiciler, iç piyasa yerine dış piyasalara da yönelmeye başlamışlar ve iç piyasanın darlığından kurtulmuşlardır. Dışa açılma; pazar genişlemesi imkanını yaratmış, bu olumlu gelişme özellikle iç pazarın yetersiz olduğu sanayi dallarının gelişmesini teşvik etmiştir. Dış pazarlara üretim yapma; kapasite kullanım oranlarını arttırmış, tesislerin ölçeklerini genişletmelerine yol açmış ve yeni yatırımlara gitmelerine sebep olmuştur. Böylece maliyetler aşağıya çekilerek rekabet şansı artmıştır.

İhracat ile birlikte kalite yükselmiş, ambalajlar iyileşmiş, teknoloji gelişmiş, modern işletmecilik kuralları uygulanmaya başlamış, dış pazarlar yakından izlenir olmuş, uluslararası finansman kuruluşlarıyla ilişkiler artmış, yeni pazarlama yöntem ve teknikleri ülkeye getirilmiş, yönetimde profesyonelleşme başlamış, yabancı sermaye girişinin çoğalmasıyla yeni ortaklıklar yaratılmış ve yeni iş ilişkileri gelişmiştir. Bütün bunların sonucunda, sanayi ürünleri üretimi ve ihracatı hızla gelişmiş, toplam milli gelir içinde sanayi sektörünün payı artmıştır.

1980 sonrasında sanayi sektöründe imalat sanayindeki büyüme nispi olarak yavaşlamış, kamu altyapı ve konut yatırımları genişlemiş, kapasite kullanım oranının artmasına rağmen ileri teknolojiye dayanan orta ve büyük sanayi dalları yeterince gelişmemiştir. Bunda 1980'den sonra yaşanan enflasyonun sanayi sektörü dışındaki faaliyetleri çok karlı kılması, bu sebeple imalat sektöründe alternatif maliyetlerin artması ile enflasyonun büyük sanayi yatırımlarının yapılmasını kısıtlamasının büyük etkisi vardır.

24 Ocak 1980 Kararlarının en önemli sonuçlarından biri, sanayi ürünleri ihracatındaki olumlu gelişmedir. 1980'den sonra tarımsal mallar ihracatı azalırken, sanayi sektörü ihracatı sürekli artmış ve GSMH içinde sektör payı da giderek büyümüştür. Bunun sebebi, ihracat artış hızının büyüme hızından daha yüksek



olmasıdır. Sanayi malları ihracat gelirlerinin toplam içindeki payının artması, ülkenin sanayileştiğinin bir göstergesidir.<sup>125</sup>

### 3.1.2. 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi

Türk sanayi bir bütün olarak değerlendirildiğinde; 1990'ların başında, 1980'lerin başına göre her konuda daha yüksek bir rekabet gücüne ulaşmış, piyasa sinyallerine ve koşullarına daha duyarlı ve daha uyumlu hale gelmiştir. Ayrıca, devletin yönlendirici ve destekleyici müdahalelerine daha az bağımlı, yeni açılımlara ve değişmelere uyum gösterme konusunda daha donanımlı ve daha tecrübeli bir konuma gelmiştir. Bu konum, 1990 sonrasındaki sanayileşme politikaları ve performansının temel altyapısını oluşturmuştur denilebilir.

1990'lara kadar Türkiye'de sanayileşme performansı ve sanayinin yapısı, önemli ölçüde devletin izlediği sanayileşme politikalarının başarısına bağlı kalmıştır. Devlet sahip olduğu KİT'lerin yanında, oluşturduğu döviz kuru politikası, faiz politikası, vergi politikası, koruma ve dış ticaret politikası, yabancı sermaye politikası, teşvik sistemi ve daha pek çok enstrüman ile sanayileşme sürecini çok yönlü olarak etkilemiştir. 1990 sonrasında ise sanayileşme politikalarının en belirleyici özelliği genel olarak Avrupa Birliği (AB)'ne, özel olarak da Gümrük Birliği'ne uyum ekseninde yönlendirilmiş ve şekillendirilmiş olmasıdır.

1990'ların ortalarından itibaren Türkiye, o zamana kadar izlediği dışa açık sanayileşme politikasından *dış dünya ile entegrasyona yönelik* bir sanayileşme politikasına yönelmiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin sanayileşme konusunda izleyebileceği politika seçeneklerini önemli ölçüde daraltmış ve liberal bir sanayileşme anlayışını ön plana çıkarmıştır.

1970 ve 1980'li yıllarda kendisini hissettirmeye başlayan küreselleşme süreci, 1990'lı yıllarda tüm ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamı ve tercihleri üzerinde inkar edilemez bir etki yaratmaya başlamıştır. Küreselleşme, iktisadi hayatın tüm boyutlarını etkilemekle birlikte en çok uluslararası ticarete ve her türlü işbirliğine kolayca konu olabilen sanayi sektörünü etkilemiştir.

---

<sup>125</sup> Karluk, a.g.e, 1999, s.235-236, 239.

Küreselleşme süreci, sanayi firmalarının davranış ve stratejilerini de çok yönlü olarak etkilemiştir. Uluslararası ve çok uluslu firmalar, uluslararası pazarlar gibi kavramlar ortaya çıkarken, firmalar da uluslararası standart ve kurallara uygun hareket etme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaya başlamışlardır.

Önce ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde görülen bu eğilimler, giderek Türkiye'nin de içinde yer aldığı yeni sanayileşen ülkelerde de gözlenmeye başlanmıştır. Türkiye'nin 1980'lerden itibaren başlattığı dışa açılma süreci, bu eğilimlerin altyapısının hazırlanmasında büyük rol oynamıştır. Ancak Türkiye'de sanayileşmenin küreselleşme sürecinin getirdiği yeni imkan ve kısıtlamalarla tanışması, devletin ekonomideki yönlendirici rolünün önemli ölçüde azalmaya başladığı 1990'lı yıllarda hız kazanmıştır.

1990'larda Türkiye'nin sanayileşme sürecini en çok etkileyen faktörlerden birisi şüphesiz AB ile Gümrük Birliği kararının alınmasıdır. Bu kararlar; gümrüklerin ve eş etkili vergilerin sıfırlanması ve AB'nin ortak gümrük tarifelerinin kabul edilmesinin dışında, Türkiye'de sanayileşme sürecini büyük ölçüde etkileyecek çok sayıda ön düzenlemenin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu ön düzenlemelerin temel amacı; Türkiye'de rekabet ortamını tesis etmek, iç ve dış piyasalarda eksik ve haksız rekabeti engellemek, Türkiye ile AB ülkeleri arasında daha hızlı ve ayrıcalıklı bir entegrasyonun gerçekleşmesi için gerekli kurumsal altyapıyı hazırlamaktır.

1995 yılında Gümrük Birliği kararından sonra, AB'nin genişleme sürecinde Türkiye'ye yer verip vermeyeceği konusundaki belirsizlikler ve bu alanda yaşanan hayal kırıklıkları Türk sanayinin uzun vadeli strateji belirlemesini ve bu strateji çerçevesinde bazı dış dinamikleri harekete geçirmesini önemli ölçüde zorlaştırmış ve geciktirmiştir.<sup>126</sup>

Ayrıca Türkiye sık aralıklarla, ekonomik ve sosyal yapısında ciddi tahribatlara yol açan ekonomik krizler yaşamıştır. Türkiye ekonomisinde özellikle 1989'dan sonra kamu kesimi gelir-gider dengesi ciddi biçimde bozulmuş durumdaydı. Kamu kesimi açıkları konjonktürel değil, yapısal ve kurumsal nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Biriken kamu kesimi iç borçlarının sürdürülemezliği 1994 Kriziyle açık biçimde ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine

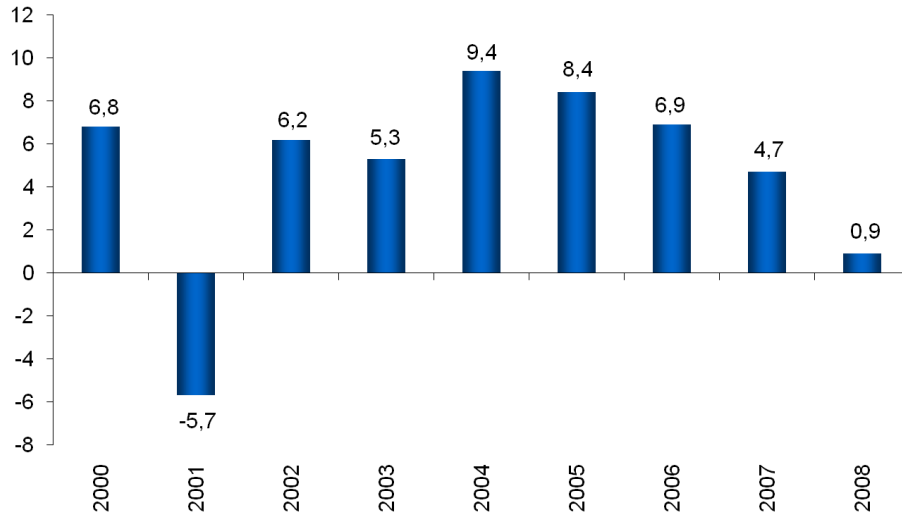
---

<sup>126</sup> Türkkan, a.g.e, 2001, s.110-114.

ekonomiye yeniden istikrar kazandırmak, enflasyonu düşürmek, Türk Lirası'na istikrar kazandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, yapısal reformları ve özelleştirmeyi gerçekleştirmek ve kamu kesimi borçlanma gereğini azaltarak para piyasasında istikrarı geri kazanmak gibi amaçları olan 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları açıklanmıştır.<sup>127</sup> Fakat beklenen sonuçlar elde edilememiştir.

Krizlere karşı çözüm Uluslararası Para Fonu (IMF) destekli istikrar programlarında aranmıştır. Bu düzenlemelerle uygulamaya konulan politikaların çoğu başarısız olmuştur. Türkiye yıllarca kriz-istikrar kısır döngüsü içinde, enerjisini arzulan ölçüde kullanamamıştır.<sup>128</sup> Bu süreçte, son krizler 2000 Kasım ve 2001 Şubat'ında üç ay arayla ortaya çıkmıştır. Şiddetli bir bankacılık ve döviz kuru krizi ile karşı karşıya kalınmış ve bu süreçte, politik gerginlikler de oldukça ön plana çıkmıştır.<sup>129</sup> Türkiye ekonomisi Cumhuriyet tarihinin en büyük küçülmelerinden birini yaşamıştır. Grafik 12'de görüldüğü gibi bu küçülme %5,7 oranında olmuştur.

**Grafik 12. Yıllar İtibariyle Türkiye'de GSYİH Büyüme Oranları (%)**



Kaynak: Mehmet ŞİMŞEK, “2010 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması”, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, Ankara Ekim 2009, s.24, [http://www.maliye.gov.tr/basin\\_aciklama/PBK\\_Bakan%20sunumu-Birle%C5%9Ftirilimis\\_25.10.2009.ppt](http://www.maliye.gov.tr/basin_aciklama/PBK_Bakan%20sunumu-Birle%C5%9Ftirilimis_25.10.2009.ppt), (19.01.2010).

Bunun üzerine üç yıllık dönemi kapsayan yeni bir ekonomik program uygulamaya konulmuştur. Zaman zaman yaşanan tereddütler dışında orta vadeli

<sup>127</sup> Koray Başol, “Türkiye Ekonomisi”, 7. Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir 2001, s.56.

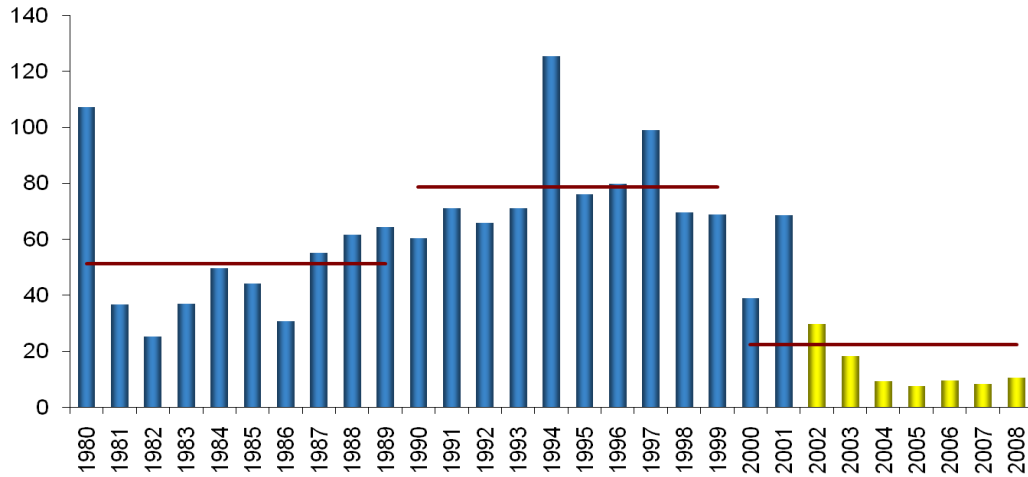
<sup>128</sup> TOBB, “Ekonomik Rapor 2004”. Aydoğdu Ofset, Ankara 2005, s.1.

<sup>129</sup> Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, Ankara 2001, s.4, <http://econpapers.repec.org/paper/wpawuwpm/0401008.htm>, (06.01.2010).

ekonomik program kararlılıkla uygulanmış, ekonomi hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Türk Lirası'nın diğer ulusal paralar karşısında değer kazanmasına rağmen ihracatta ciddi artışlar yaşanmıştır. Üç yıl üst üste enflasyon oranları hedeflenen düzeyin altında kalırken, büyüme oranı da hedeflenen düzeyin üstünde gerçekleşmiştir. 2001 yılında gerçekleşen % 5,7'lik küçülmenin ardından büyüme hızı; 2002 yılında % 6,2'ye, 2003 yılında % 5,3'e ve 2004 yılında % 9,4'e yükselmiştir (Grafik 12). Ancak dış ticaret ve cari işlemler açığındaki artış ve işsizliğin çözülememesi olumsuz gelişmeler olarak öne çıkmıştır. İstikrar programının üçüncü ve son yılında yaklaşık otuz yıl sonra tek haneli enflasyon (Grafik 13) rakamlarına ulaşılırken, büyümede de son 38 yılın rekoru kırılmıştır (%9,4). Kişi başına gelir Cumhuriyet tarihinin en yüksek düzeyine çıkmıştır (4.172 dolar). Ancak, ekonomide kaydedilen olumlu gelişmeler istihdama tam olarak yansıtılmamıştır.<sup>130</sup>

2004 yılında enflasyon, 1970 yılının (%3.49) ardından ilk kez tek haneli rakamlara gerilemiştir. Grafik 13'de 1980'den 2008'e enflasyon gelişmeleri görülmektedir.

**Grafik 13. Türkiye'de Enflasyon Gelişmeleri (1980-2008) (%)**



Kaynak: Şimşek, a.g.e, s.31.

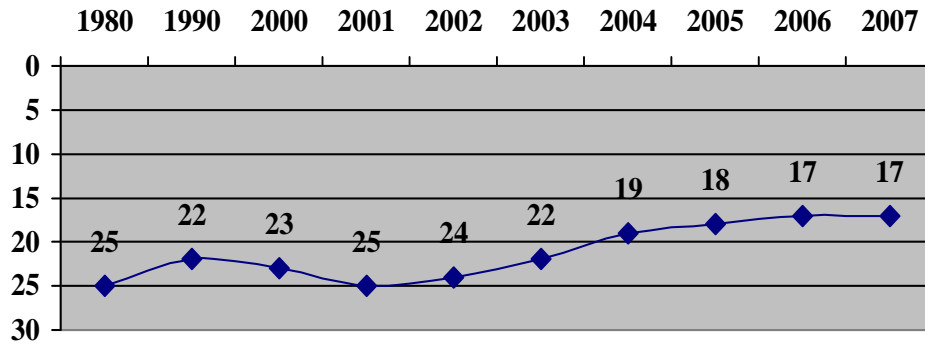
Türkiye'de 1980 yılında %116,6 düzeyindeki yüksek enflasyon oranı, 1994 yılında oluşan %125,5'lik düzeyle rekor seviyeye ulaşmıştır. Grafik 13'de TÜFE

<sup>130</sup> TOBB, a.g.e, 2004, s.3-4.

yılsonu rakamlarıyla 2001 yılında enflasyonun %68,5 düzeyindeyken, önce 2004'te %9,32'ye ve 2005'te %7,72<sup>131</sup> seviyesine düştüğü görülmektedir.

2004 yaşanan rekor büyümenin ardından; büyüme hızı 2005 yılında % 8,4'e, 2006 yılında % 6,9 düzeyine gerilemiştir (Grafik 12). 2007 yılında ise büyüme hızı % 4,7 ile son 6 yılın en düşük seviyesine gerilerken, aynı zamanda 2002 yılından itibaren ilk defa hedeflenen değerin altında kalmıştır. Böylece 2002-2006 döneminde yılda ortalama % 7,2 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2007 yılında nispeten zayıf bir performans sergilemiştir. Buna rağmen, aşağıdaki grafikte 2007 yılında Türkiye ekonomisinin dünya ekonomileri içindeki 17. sırasını koruduğu görülmektedir.

**Grafik 14. Türkiye Ekonomisinin Dünya Ekonomileri İçindeki Sırası**



Kaynak: TOBB Genç Girişimciler Kurulu, "Türkiye Ekonomisi-Dünü, Bugünü ve Yarını", Ankara, Aralık 2009, s.26, [http://www.tobb.org.tr/haber\\_arsiv2.php?haberid=2686](http://www.tobb.org.tr/haber_arsiv2.php?haberid=2686), (04.01.2010).

1980 yılında dünya ekonomileri içinde Türkiye 25. sıradayken, 1990 döneminde 22. sıraya yükselmiştir. 2001 yılında tekrar 25. sıraya gerilemiş ancak, yaşanan toparlanma ve büyüme süreci sonucunda beş yıl içinde 8 sıra yükselmeyi başarmıştır. GSMH büyüklüğüne göre Türkiye 2006, 2007 ve 2008 yılları itibariyle dünyanın en büyük 17. ekonomisi durumundadır (Grafik 14).

IMF'in Nisan ayında açıkladığı GSYİH satın alma gücü paritesine göre; Türkiye 2008 yılında 913 milyar dolarlık GSYİH ile 15. sırada yer alırken; yaşanan ekonomik krizin etkisiyle GSYİH 33 milyar dolar azalmış ve Türkiye 880.1 milyar dolarla sıralamada 16. sıraya inmiştir.<sup>132</sup>

<sup>131</sup> TCMB, "Yıllık Rapor 2004", Ankara 2005, s.64 ve "Yıllık Rapor 2005", Ankara 2006, s.59.

<sup>132</sup> IMF, "World Economic Outlook Database", April 2010, <http://www.imf.org/external/index.htm>, (08.06.2010).

1980 ve 2008 yıllarına genel olarak bakıldığında Türkiye ekonomisi büyük mesafeler kaydetmiş, kriz yılları dışında (1994 ve 2001) gelişme sürecine devam etmiştir.

**Tablo 22. 1980-2008 Dönemi Türkiye Ekonomisi**

	<u>1980</u>	<u>2008</u>
Kayıtlı Şirket Sayısı	90.000	640.000
GSMH (milyar \$)	70	740
Kişi Başı Gelir (\$)	1.500	10.000
İhracat (milyar \$)	3	132
İhracatta Sanayinin Payı	% 10	% 94 (%55'i AB ve ABD'ye)
İhracatçı Sayısı	1.000	47.000
Turizm Geliri (milyar \$)	0,3	21
Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Yeri (GSMH büyüklüğüne göre)	25. sırada	17.sırada

Kaynak: TOBB, a.g.e, 2009, s.34.

Tablo 22'de; 1980 yılında 70 milyar dolar olan GSMH'nın, 2008 yılında 10,6 kat artarak 740 milyar dolar seviyesine yükseldiği görülmektedir. Bu 28 yıllık dönemde, kayıtlı şirket sayısı 640.000'e ulaşmış, kişi başına gelir ve turizm gelirleri kat kat artmıştır. 1980 sonrası izlenen ihracata dönük stratejinin de etkisiyle, Türkiye'nin ihracatı 1980 yılında 3 milyar dolarken, 2008 yılına bakıldığında bu rakam 132 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatta sanayinin payının giderek artması ise, Türkiye'de yaşanan sanayileşmenin en büyük göstergesidir.

2008 yılı hem dünya ekonomisi hem de Türkiye ekonomisi açısından dönüm yılı olmuştur. ABD mali piyasalarında 2007 ortasında ortaya çıkan mali kriz derinleşerek bir yıl içinde Avrupa'ya ulaşmıştır. Arkasından daha da kısa bir sürede tüm dünyaya yayılmıştır. 2009 yılında küresel ekonomi İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez %0,6 oranında küçülmüştür. Kısacası dünya, Büyük Buhran sonrasında ilk defa böyle ağır bir krizle karşı karşıya bulunmaktadır. Krizin etkilerinin ne kadar süreceği ise belirsizdir. Bu kriz, gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde durgunluğa sebep olurken, gelişen piyasalarda da etkisini göstermiştir. Ülkeler bu krizi aşmak ve

etkisini azaltmak amacıyla ekonomiye olan güveni artırmak için; likidite ihtiyaçlarının karşılanması, garantiler ve sorunlu varlıkların satın alınması gibi birçok önlemler almaya başlamışlardır.

Türkiye ekonomisinde ise 2001 krizinden bu yana devam eden büyüme süreci son bulmuştur. 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen yapısal reformlarla sağlanan istikrarın yanı sıra, küresel eğilimlerin çıkış yönünde olması, dış talebin genişlemesi ile ihracatın yükselmesi, fiyat istikrarı gibi etkenler de Türkiye ekonomisinin 2008 yılına kadar olan sürede yüksek büyüme oranları yakalamasına neden olmuştur. Özellikle bankacılık sektöründe yapılan reformlar ile Türkiye finans sektörünün etkinliği ve gücü artırılmıştır. Türkiye'nin güçlü ekonomik performansını, yabancı sermaye girişleri de büyük ölçüde desteklemiştir. 2008 yılında büyüme hızı %0,9 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 12). Bu süre zarfında enflasyon tek haneli rakamlara çekilerek kontrol altına alınmış ve kamu net borcu sürdürülebilir düzeye indirilmiştir. Ancak 2004 yılından itibaren tek haneli olarak gerçekleşen enflasyon oranları 2008 yılında %10,06'ya kadar çıkmıştır (Grafik 13). Türkiye ekonomisinde yaklaşık yedi yıl süren büyüme süreci, küresel krizin etkisiyle yerini 2009 yılında %4,7'lik küçülmeye bırakmıştır. 2008 yılında %10,06 olan TÜFE enflasyonu ise, 2009 yılında 3,53 puanlık düşüşle %6,53'e gerilemiştir.

Küresel kriz, Türkiye ekonomisinin iç dinamiklerinden kaynaklı olmamasına rağmen 2008'in son çeyreğinden itibaren ülkemizi yakından etkilemiştir. Dış piyasalarda yaşanan talep daralması nedeniyle özellikle ihracat yapan sektörlerimiz krizden çok etkilenmişlerdir. Küresel kriz, neredeyse her sanayiye ve coğrafi bölgeyi etkisi altına almıştır. Talep daralması özellikle imalat sanayi, inşaat ve ticaret sektörlerinde üretim düşüşleri meydana getirmiştir. 2009 yılına bakıldığında ise finans sektörü hariç diğer tüm sektörlerde küçülme gerçekleşmiştir. Özel sektör, üretim kaybı yanında finansman sıkıntısı da yaşamıştır. Bankaların risk algılamasındaki artış ve yurtdışı kredilerin daralması, yurtiçi kredi hacmini olumsuz etkilemiştir. Reel sektöre yönelik kredi akışının yavaşlaması, finansman sıkıntısına yol açmıştır.

Küresel krizin etkisiyle özellikle son çeyrekte oluşan olumsuz talep ve arz koşulları, ihracat performansını olumsuz etkilemesine rağmen 2008 sonu itibariyle

132 milyar dolarlık rekor bir ihracat seviyesine ulaşılmış, dünya ihracatı içerisindeki payımız da %1,1'e yükselmiştir. 2009'da ise özellikle ihracatımızın %50'sine yakın bölümünü oluşturan AB bölgesinde küresel krizin yoğun olarak hissedilmesi ihracatımızı önemli ölçüde geriletmiştir. İhracat 2009 yılında 2008 yılına göre %22,6'lık düşüşle 132 milyar dolardan 102.1 milyar dolara gerilemiştir.

Ayrıca iç piyasada ve yatırımlardaki daralma, 2008 yılında işsizlik problemini büyütmüş ve işsiz sayısının 3,3 milyona ulaşmasına neden olmuştur. Küresel kriz nedeniyle artan belirsizlik ortamı piyasalardaki güveni azaltarak ekonomik birimlerin ileriye dönük beklentilerini olumsuz yönde etkilemiş, bu da yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine, ekonomik aktivitenin ciddi biçimde yavaşlamasına yol açmıştır. İstihdam, ihracat ve üretim gibi temel makroekonomik göstergelerde büyük ölçüde düşüşler yaşanmıştır. İstihdam piyasasındaki mevcut yapısal sorunlara ilaveten kriz ortamının getirdiği belirsizlikler, 2009 yılında yeni iş olanaklarının yaratılmasını engellemiş, zaten en önemli sorunlardan birisi olan işsizlik daha da ağırlaşmıştır. İç piyasada ve yatırımlardaki daralma, işsiz sayısının 3,5 milyona ulaşmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak ülkemizin ekonomik anlamda güçlenmesi ve dolayısıyla uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artması için, üretici sektörlerin yeniden canlandırılarak üretim düzeyinin güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak istihdamın artırılması gerekmektedir. Sürdürülebilir bir büyüme sağlamak için ise; üretken bir kapasitenin yanında kurumsal, hukuksal, kültürel gelişim ve teknolojik ilerlemenin de sağlam temellere oturtulması gerekmektedir. Ekonomik ve yapısal reformların hayata geçirilmesinin, yavaşlamaya giren ekonomimizin tekrar canlanmasına ve ülkemizin küresel ekonomide rekabet gücünün artırılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.<sup>133</sup>

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde, 1980 Kararları ve 1980 sonrası yaşanan ekonomik gelişmelerin önemli noktalarına yer verilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki kısımda; imalat sanayi hakkında genel bilgi verilecek, daha sonra imalat sektöründe yabancı sermaye konusuna değinilecektir.

---

<sup>133</sup> TOBB, "Ekonomik Rapor 2008", İmpress Baskı Tesisleri, Ankara 2008, s.1-3 ve TOBB, "Ekonomik Rapor 2009", Özyurt Matbaacılık, Ankara 2010, s.4-5.



### 3.2. İMALAT SANAYİ VE YABANCI SRMAYE YATIRIMLARI

Türkiye ekonomisi içinde imalat sanayi sektörü, gerek yaratılan katma değer gerekse istihdam ve ihracata katkıları nedeniyle en önemli sektör konumundadır. Sektör, yaklaşık olarak 4.5 milyon çalışanı ve toplam ihracat içerisindeki % 95'lik<sup>134</sup> payıyla ekonomimizin temel taşı niteliğindedir.

İmalat sanayinin ekonomi içindeki yeri, bir ülkenin gelişme sürecinde en temel göstergedir. Ülkeler geliştikçe sektörlerin ekonomi içindeki payları da değişime uğrar. Önceleri tarım gibi doğal kaynaklara dayalı sektörler ekonomi içinde önemli bir paya sahipken, ülke geliştikçe bu pay yerini imalat sektörüne bırakır ve hizmet sektörünün payı da artmaya başlar. Kalkınma literatüründe bu değişim, yapısal bir dönüşüm olarak adlandırılmaktadır. Bu temel dönüşüm dışında, gelişme sürecinde sanayinin kompozisyonu da değişmektedir; gelir arttıkça imalat sanayinin kompozisyonu, “hafif sanayiden ağır sanayiye” doğru kaymaktadır. Günümüzde ise, imalat sanayinin kompozisyonundaki değişimi ifade etmek için sektörlerin kullandıkları teknoloji, işgücü kalitesi ve bilgi düzeylerini dikkate alan sınıflamalar kullanılmaya başlanmıştır.<sup>135</sup>

İmalat sanayi, sanayi sektörü içinde en önemli ve dinamik alt sektördür. Türkiye’de imalat sanayinin üretimi zaman içinde artış göstermiştir. İlk defa 1973 yılında sanayi sektörünün GSMH içindeki payı, tarım sektörünün payını aşmış ve zaman içinde tarımın payı düşerken sanayinin payı yükselmiştir. Bu durum, Türkiye’nin sanayileşme yolunda önemli bir mesafe aldığının göstergesidir.<sup>136</sup>

1980’li yıllarda liberal bir ithalat rejimi uygulanması, ihracatın ve yatırımların teşvik edilmesi ekonomide, özellikle imalat sanayinde önemli etkiler yapmıştır. İthalatın liberalizasyonu, imalat sanayi üzerinde bir ölçüde düzenleyici etkiler doğurmuştur. Sanayiciler kalite, maliyet ve fiyat açısından rekabet gücüne ulaşma çabası içine çekilmişlerdir. İç piyasada tekel veya oligopol gücüne sahip firmalar, bu

---

<sup>134</sup> Uğur Çiçek ve Selim Adem Hatırlı, “Küresel Ekonomik Krizin Türkiye İmalat Sanayi Sektörüne Etkilerinin Analizi”, Uluslararası Davraz Kongresi-Küresel Diyalog, Isparta, Eylül 2009, s.1, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma35.pdf>, (18.03.2010).

<sup>135</sup> TÜSİAD, “Türkiye Sanayine Sektörel Bakış”, Graphis Matbaa Sanayi ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul 2008, s.37-38.

<sup>136</sup> Karluk, a.g.e, 1999, s.237.

ayrıcalıklarını yitirdiklerini görerek dış rekabete hazırlanmaya başlamışlardır. Kapasite kullanımını artırma ve verimliliği yükseltme gayreti içine girmişlerdir.

1980 sonrasında serbestleşme ve dışa açılma stratejisi takip eden Türkiye’de kredi faizlerinin yükselmesi, ithalatın serbestleşmesi vb. gibi bir dizi uygulama ve politikalar, imalat sanayini dışarıya açılmaya zorlamıştır. Bu dönemde uygulanan döviz kuru, ihracat teşvikleri, ulaştırma ve haberleşme altyapısının iyileştirilmesi politikaları ve başta cep telefonu ve internet olmak üzere iletişim teknolojisi kullanımındaki gelişmeler, sanayinin küreselleşmeye uyumunu kolaylaştırıcı etkiler yaratmıştır. Ancak ekonomideki istikrarsızlık dolayısıyla, imalat sanayinin tümüyle bu stratejiye uygun bir üretim ve yatırım performansı sergilediği söylenemez. İhracata dönük sanayi dallarında kaynakların bir bölümünün yatırıma yöneldiği anlaşılmaktadır. Ancak üretim kapasitesini genişletici yeni yatırımların yapılmaması, sanayinin verimlilik artışlarına dayalı büyüme sürecini de olumsuz şekilde etkilemiştir.

1980 sonrasında sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında, öncelikle imalat sanayine yapılan yatırımların oran olarak azaldığı görülmektedir. 1980 öncesi dönemde toplam sabit sermaye yatırımlarının ortalama %30’u imalat sanayine yönelikken, bu oran 1989 yılında %13,5’e kadar düşmüştür. 1990-1998 döneminde imalat sanayinin sabit sermaye yatırımlarındaki payı ortalama %18 düzeyinde olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarındaki reel gerilemeye rağmen imalat sanayinde gözlenen üretim artışı, büyük ölçüde kapasite kullanım oranının yükselmesi sayesinde mümkün olmuştur. Dış ticaretin, özellikle ithalatın liberalizasyonu ile kapasite kullanımını artmaya başlamıştır. İç piyasaya göre karlılığı daha yüksek olan ihracata yönelik sanayiler bu gelişmeden daha fazla olumlu yönde etkilenmiştir.

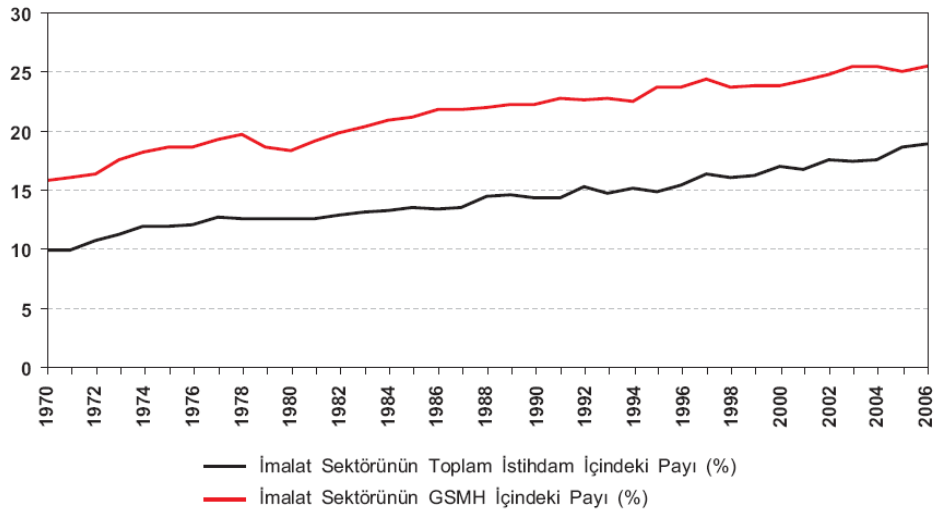
Ancak, sanayinin gelişmesi ve ihracatın artması, kapasite kullanımının artması ile bir noktaya kadar mümkün olmaktadır. Sanayide arzulanan ölçüde bir gelişmenin olabilmesi ve bunun sürebilmesi için, öncelikle ekonomik istikrarın sağlanması şarttır. Sınai üretimin artması, üretim kapasitesinin genişlemesi halinde devam edebilir. Dinamik bir sanayileşme; teknolojik gelişme, üretim çeşitlemesi ve

ihracata dönük üretim ile mümkün olabilir. Bunun için sanai üretimin, yatırımdan başlayarak desteklenmesi gerekmektedir.<sup>137</sup>

Son otuz yıllık döneme bakıldığında, oldukça çalkantılı bir ekonomik gelişme gerçekleşmiş ve derin krizler ortaya çıkmıştır. Ekonominin genişlediği yıllarda imalat sektörünün büyüme oranları, GSMH büyüme oranlarından daha yüksek olmuştur. Kriz yıllarında imalat sektörünün ekonomideki daralmaya tepkisi zaman içinde değişmiştir.

1970'den bu yana geçen dönemde imalat sektörünün toplam istihdam içindeki payı yaklaşık iki kat artarak %9,7'den %18,8'e yükselmiştir. GSMH içindeki payı da %15,7'den %25,3'e çıkmıştır. 1970-2006 döneminde, 1979 ve 1980 yıllarında GSMH içindeki payda gözlenen belirgin düşme dışında, bu değerler oldukça düzenli bir yükselen trend sergilemektedir. Grafik 15'te imalat sektörünün toplam istihdam ve GSMH içindeki payının değişimi 1970-2006 dönemi için gösterilmektedir.

**Grafik 15. İmalat Sektörün Ekonomi İçindeki Yeri (1970-2006) (%)**



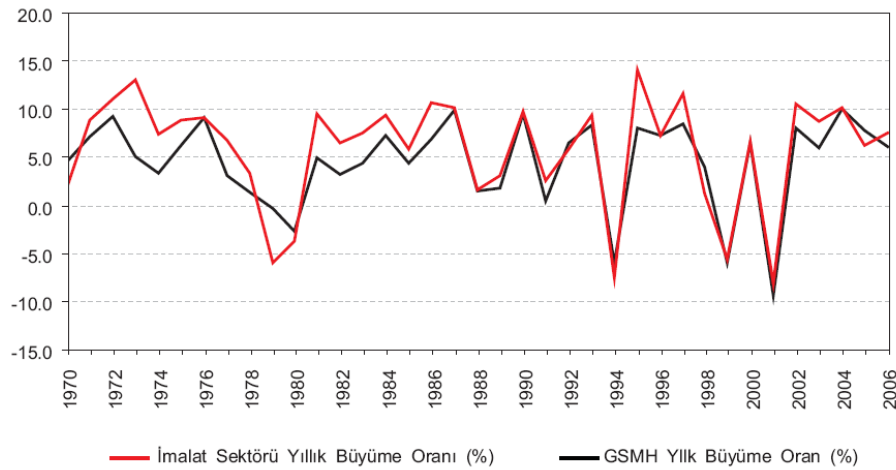
Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Sanayine Sektörel Bakış", Graphis Matbaa Sanayi ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul 2008, s.65.

1970-2006 dönemi, çok sayıda ekonomik krizin yaşandığı, önemli yapısal dönüşümlerin gerçekleştiği ve birbirinden oldukça farklılaşan değişik iktisat politikalarının uygulandığı bir döneme karşılık gelmektedir. Bu çalkantılı dönem

<sup>137</sup> Hüseyin Şahin, "Türkiye Ekonomisi", 7. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2002, s.360-361.

imalat sektörüne de yansımış, ekonomide gerilemelerin yaşandığı kriz yıllarında imalat sektörünün de büyümesi eksi değerler almıştır. Ancak, burada dikkati çeken bir nokta 1979-1980 ile 1994 krizlerinde imalat sektöründeki gerileme, ekonominin genelindeki gerilemeden daha fazla olurken, 1999 ve 2001 krizlerinde imalat sektöründeki gerileme daha düşük oranda kalmasıdır. Bu bir ölçüde imalat sektörünün zaman içinde güçlendiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ekonominin genişlediği dönemlerde ise imalat sektöründeki büyüme oranları GSMH büyüme oranlarının üstünde değerler almıştır. Bu göstergelere dayanarak, imalat sektörünün kriz yılları dışında ekonominin genel itici gücü olma konumunu sürekli olarak koruduğu sonucuna varılabilir (bkz. Grafik 16).

**Grafik 16. İmalat Sektörü ve GSMH Yıllık Büyüme Oranları (1970-2006) (%)**



Kaynak: TÜSİAD, a.g.e, s.65.

İmalat sanayi özellikle kriz yılları dışında, ekonominin güçlü yanını temsil etmektedir. 1990 sonrası Türkiye açısından hem küresel entegrasyonun hem de 1996'da imzalanan Gümrük Birliği nedeniyle bölgesel entegrasyonun önem kazandığı bir dönemdir.<sup>138</sup> Dünya imalat sanayi üretiminde 1990-1998 yılları arasında yıllık ortalama %3,3 büyüme gözlenirken, Türkiye'de ise %5,9 büyüme gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, dünya imalat sanayi katma değeri 1980 yılında dünya hasılasının %25'ini oluştururken, 1998 yılında %21'e gerilemiştir.

<sup>138</sup> TÜSİAD, a.g.e, s.39, 63-64.

1994 yılında ülkemizde yaşanan ekonomik krizin ardından imalat sanayi üretiminde gözlenen hızlı artış eğilimi, 1998 yılının ikinci çeyreğinde kadar devam etmiştir. 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde ve 1998 yılında Rusya’da ortaya çıkan krizler sonucu imalat sanayi üretim artış hızı yavaşlamıştır. 1999 yılında küresel krizin etkilerinin ve finansman sorunlarının devam etmesinin yanı sıra, sanayi kuruluşlarının büyük bölümünün bulunduğu Marmara Bölgesindeki depremin neden olduğu hasar, imalat sanayini olumsuz etkilemiştir. Depremin imalat sanayi iş yerlerinde bina, makine-teçhizat, mamul ve yarı mamul stok kaybı, iş gücü eksilmesi gibi etkileri ortaya çıkarken, üretime ara verilen tesislerden kaynaklanan üretim kaybı ve ihracat azalması şeklinde etkileri de olmuştur. 2000 yılında ise Marmara depreminin ekonomik etkilerinin giderilmeye başlanması ve genelde sağlanan istikrar ortamı nedeniyle üretimin tekrar artış eğilimine girdiği gözlenmektedir.<sup>139</sup>

2000 ve 2001 yılları itibariyle imalat sanayinin gelişim hızı incelendiğinde, bu yıllarda yaşanan ekonomik darboğazlar nedeniyle imalat sanayi gelişimi eksilerde gerçekleşmiştir. 2001 krizinin ardından başlayan iyileşme ile birlikte, 2002 yılından itibaren imalat sanayi yatırımında, üretiminde ve ihracatında önemli artışlar yaşanmıştır. 2002 yılında toparlanmaya başlayan imalat sanayi, 2004 yılının ilk üç aylık döneminde 2002 yılının tamamından daha yüksek düzeyde gelişme göstermiştir. 2001 yılının ilk çeyreğinde Şubat Krizinin etkisiyle kapasite kullanım oranında düşüş yaşanmış, 2002 yılı itibariyle yükselmeye başlayan kapasite kullanım oranı 2003 yılında ciddi bir gelişme göstermiştir.<sup>140</sup>

Çin ve Hindistan gibi ucuz emek gücüne sahip ülkelerin, dünya ticaret sistemine entegrasyonu temel ürünlerde maliyetlere dayalı rekabetin sürdürülmesi güçleşmiştir. Bunun sonucunda; ülkemizde tekstil, giyim, deri gibi geleneksel sektörlerde 2002-2005 döneminde üretim gerilemiştir. Buna karşılık; otomotiv, makine ve elektronik sanayilerinde 2002-2005 döneminde ihracat ve üretimdeki yüksek artışlar nedeniyle orta ve ileri teknoloji sektörlerinin imalat sanayindeki payı önemli oranda yükselmiştir. Ancak AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında bu sektörlerin payı hala düşük kalmaktadır. Bu sektörlerde aynı zamanda yüksek oranda ithal

---

<sup>139</sup> T.C. Başbakanlık DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)”, Ankara 2000, s.119.

<sup>140</sup> Bahar Kantaşlı, “Gümrük Birliği ve Türk İmalat Sanayinin Yapısal Değişimi (1990-2005)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.36.

girdiye bağımlılık nedeniyle katma değer artışı beklenen düzeyde gerçekleşmemektedir.<sup>141</sup>

Son döneme bakıldığında ise, küresel krizin Türkiye ekonomisine olumsuz etkileri son derece belirginleşmiştir. Ekonomik göstergelerin neredeyse tamamı, ekonomide önemli bir yavaşlama ve daralma sürecinin yaşanmakta olduğuna işaret etmektedir. Türkiye’de küresel kriz, finansal olmaktan çok üretim ile ilgili olarak kendini göstermiştir. Krizin etkilerinin tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de reel alana kaymasıyla birlikte, küresel bir durgunluk ve işsizlik sorunu giderek derinleşmeye başlamıştır. İç ve dış talep daralmış, sanayi üretiminde büyük düşüşler gerçekleşmiştir.

İmalat sanayi sektörünün ekonomik krizden etkilenme derecesi de, ülke ekonomisine doğrudan ve dolaylı etkilerde bulunmaktadır. İmalat sanayi, Türkiye’de büyüme hızını sürükleyen temel üretim kesimi olarak kabul edilir. Bunun nedeni, tek başına GSYİH’da en büyük payı aldığı gibi (%23-25) diğer kesimleri de (başta genel sanayi içindeki kesimler ile ulaştırma, ticaret, finans gibi hizmetler, hatta tarımı) peşinden sürüklüyor olmasıdır.<sup>142</sup>

**Tablo 23. Türkiye’de 2003-2009 Yıllarında GSYİH ve İmalat Sanayi Büyüme Hızı (%)**

Yıllar	İmalat Sanayi	GSYİH
2003	8,4	5,3
2004	11,9	9,4
2005	8,2	8,4
2006	8,4	6,9
2007	5,6	4,7
2008	-0,1	0,7
2009	-7,2	-4,7

Kaynak: TÜİK, “İstatistik Göstergeler (1923-2008)”, Ankara, Aralık 2009, s.737 ve 2009 yılı TÜİK verileri.

<sup>141</sup> T.C. Başbakanlık DPT, “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)”, Ankara 2006, s.32, 34.

<sup>142</sup> Türkiye Ekonomi Kurumu, “2008 Küresel Krizi ve Türkiye”, Çalıştay: Küresel Bunalım ve İktisat Eğitimi, Aralık 2009, s.2, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/calistay2009/2008.Kuresel.Krizi.ve.Turkiye.pdf>, (18.03.2010).

2007 yılında Türkiye’de reel kesimde bir duraklama başlamış, GSYİH büyüme hızı %4,7’ye düşmüştür. Tarımdaki şiddetli gerilemeyi (%-7,3), imalat sanayindeki ve inşaat sanayindeki yavaşlama (%5) tamamlayınca, GSYİH’deki artış da 2002 ile başlayan dönemin en düşük büyüme seviyesine inmiştir. Yukarıdaki Tablo 23’te imalat sanayi büyüme hızınının 2007 yılında %5,6’ya gerilediği, krizin etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği 2008 yılında -%0,1 seviyesine düştüğü ve 2009 yılında ise -%7,2’lik seviye ile krizin imalat sanayi büyüme hızını ne kadar olumsuz yönde etkilediği açıkça görülmektedir.

Öte yandan krizin başlamasından sonra, geç kalınmış olsa da, beş adet önlem ve teşvik paketinin açıklanması bazı sektörler için canlılık getirmiştir. Başta otomotiv olmak üzere, elektronik, mobilya, inşaat gibi iç talebe birebir duyarlı sektörlerin stokları üçer aylık teşviklerle eritilmiştir. Ancak bazı sektörleri canlandırmayı amaçlayan bu önlemlerin hedefine ulaşabilmesi ve ekonominin geneline yayılabilmesi için, talep cephesinin alım gücünün de canlandırılması gerekmektedir.<sup>143</sup>

### 3.2.1. İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye

Türkiye’de 1980 öncesi dönemde yabancı sermayenin girebileceği faaliyet alanları, kar ve teknoloji transferleri, yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerle ortaklığı gibi konularda, yabancı sermayenin hareket alanı daraltılmıştır. Ayrıca, bürokratik işlemler yabancı yatırımcıları caydırıcı nitelikte olmuştur. 1980 öncesi dönemde iç piyasanın yabancı yatırımcılara karşı korunmasında, söz konusu dönemde uygulanan ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin rolü büyüktür. Bu stratejide, ülke sanayini yabancı rekabetine karşı korumaya yönelik birtakım araçlar geliştirilmiştir. Aşırı değerlenmiş döviz kuru, ithalat yasakları, kotolar, yüksek gümrük vergileri, sıkı kambiyo kontrolü, bu araçlardan bazılarıdır.<sup>144</sup>

<sup>143</sup> Orkun Özbek, “Başlangıcından Bugüne Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, İZTO, Ar-Ge Bülten Mayıs 2009, İzmir 2009, s.6, [http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/12205/mayis\\_orkunozbek.pdf](http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/12205/mayis_orkunozbek.pdf), (18.03.2010).

<sup>144</sup> Nejla Adanur Aklan, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 6, Temmuz 1997, s.3, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/2sa6.doc>, (28.01.2009).

Yabancı sermaye girişlerinin 1980 yılından sonra artışında temel faktör; 24 Ocak Kararlarıyla Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ile yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesidir.

24 Ocak 1980 tarihli Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi gibi düzenlemeler ile ülkemize yabancı sermaye girişi teşvik edilmiş ve bu tarihten sonra yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar görülmüştür. Alınan bu teşvik tedbirleri arasında; yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar transferi ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili kamu yatırımlarında yap-işlet-devret modelinin kabulü ile joint-venture şeklindeki ortak yatırım girişimleri yer almaktadır.

1980 yılından sonra yeni ekonomik kurallar benimsenerek, dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna giren Türkiye pazarı, sanayileşmiş ülkelerin yatırımcıları için daha çekici hale gelmiştir. Türkiye'nin çekiciliğinin artmasında rol oynayan etkenler; dışa açık bir ekonomiye henüz tam olarak geçememiş olması ve bunu teşvik etmek amacıyla yabancı sermayeye büyük destek verilmesi, sağlanan ekonomik ve politik istikrar olmuştur. Bu nedenlerle, 1980'li yıllarda ülkemize yapılan yabancı sermaye yatırımları büyük oranda artmıştır.<sup>145</sup>

Ayrıca, Türkiye'de 1980 sonrası dönemde yoğunlaşan dış kaynak ihtiyacı, kısa vadeli sermaye ithalini gündeme getirmiştir. 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun'a dayalı olarak çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların Türkiye'deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. 32 Sayılı Kararname ile serbestleşme sürecine giren Türkiye'de, reel faiz hadlerinin yükselmesinin etkisiyle yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar olmuştur. 32 Sayılı Kararname ile sadece kısa vadeli sermaye girişi teşvik edilmemiş, aynı zamanda özel sektöre ara girdi ithalatında da kolaylıklar sağlanmıştır.

---

<sup>145</sup> Oksay, a.g.e, s.6.



Yabancı sermaye yatırımlarında 1980 sonrası dönemde dikkat çeken önemli bir diğer konu, teknoloji transferidir. Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisinin izlenmesi, gerek iç, gerekse dış piyasalarda kalite ve maliyet unsurlarını ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla hem iç piyasaya yönelik, hem de ihracata yönelik olarak çalışan şirketlerde kalite ve düşük maliyetli üretimin önemi artmıştır. Sanayide yaşanan bu gelişmeler ülkemizde ileri teknolojiye olan ihtiyacı artırmıştır. İleri teknolojilere ulaşmak ise ancak Araştırma-Geliştirme faaliyetlerine önemli miktarlarda fon ayırmak ile mümkündür. Ülkemizde Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamaların düşüklüğü dikkate alındığında, Türkiye’nin yabancı sermaye yatırımları yoluyla teknoloji ithal etmesi önem kazanmıştır. Türkiye’nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 1980 sonrası dönemde yabancı sermaye girişlerinde etkili olan bir diğer gelişme de, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi; yabancı yatırımcılara kar transferi olanaklarının sağlanması, bürokratik işlemlerin azaltılması, yerel firmalarla kuracakları ortaklıklara herhangi bir sınırlama getirilmemesi gibi düzenlemeler, yabancı sermaye girişini olumlu yönde etkilemiştir. Ancak yabancı sermaye yatırım yapacağı ülkede kendisine sağlanan teşviklere önem verdiği kadar faaliyette bulunacağı ülkedeki siyasi istikrara da önem verir. Bu anlamda ülkemizde siyasi istikrarsızlığın tırmandığı yıllarda, ülkemize giren yabancı sermaye miktarı azalmıştır.<sup>146</sup>

1980 yılından 2009 yılına kadar olan dönemde imalat sanayinin en çok yabancı yatırım çeken başlıca sektörleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Tablolardaki sektör sıralaması, Hazine Müsteşarlığı’nın istatistiksel çalışmalarındaki sınıflandırmaya göre yapılmıştır. 2002 yılına kadar hesaplanan değerler, ilgili yılın Merkez Bankası yıllık ortalama ABD Dolar satış kuruna<sup>147</sup> bölünerek bulunmuştur. 2002 yılından sonraki değerler, Hazine Müsteşarlığı istatistiklerinden aynen alınmıştır.

---

<sup>146</sup> Adanur, a.g.e, s.4-5, 7.

<sup>147</sup> Döviz kurlarına TC Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden ulaşılmıştır. <http://evds.tcmb.gov.tr/>, (14.05.2010).

Aşağıdaki tablolara bakıldığında; 1980'den sonra imalat sektöründe ve seçilen alt sektörlerin hepsinde, yabancı sermaye girişinde ciddi artışlar olduğu açıkça görülmektedir. Yaklaşık 30 yıllık dönemde, imalat sanayindeki yabancı sermaye oranı hızlı bir şekilde katlanarak artmıştır. 1980 yılında 110 milyon dolar olan bu değer, 2008 yılında yaklaşık 4 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

**Tablo 24. Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (1980-1989) (Milyon Dolar)**

	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>	<u>1988</u>	<u>1989</u>	<u>Toplam</u>
<b>İmalat Sanayi</b>	110	240	153	182	195	225	228	288	293	490	2.404
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	15	34	25	27	38	47	42	43	43	77	391
Tekstil Ürünleri İmalatı	5	37	18	19	17	15	13	13	33	31	201
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	19	37	39	42	34	39	48	70	64	168	560
Makine ve Teçhizat İmalatı	5	12	20	6	7	15	15	11	25	28	144
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	31	27	13	17	17	21	32	49	43	45	295
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	23	6	7	29	44	41	57	43	19	54	323

Kaynak: Tablo 1980-1984 yılları için TÜSİAD Türkiye Ekonomisi Raporları'ndaki ve 1985-1989 yılları için Merkez Bankası Yıllık Raporları'ndaki verilerden hesaplanarak hazırlanmıştır. Rakamlar yuvarlatılmıştır.

**Tablo 25. Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (1990-1999) (Milyon Dolar)**

	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>	<u>1993</u>	<u>1994</u>	<u>1995</u>	<u>1996</u>	<u>1997</u>	<u>1998</u>	<u>1999</u>	<u>Toplam</u>
<b>İmalat Sanayi</b>	<b>773</b>	<b>819</b>	<b>913</b>	<b>966</b>	<b>612</b>	<b>730</b>	<b>732</b>	<b>704</b>	<b>737</b>	<b>899</b>	<b>7.885</b>
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	82	77	213	234	164	150	146	160	181	180	1.587
Tekstil Ürünleri İmalatı	43	36	41	39	20	18	17	35	31	38	318
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	191	155	193	171	110	149	152	123	166	167	1.577
Makine ve Teçhizat İmalatı	31	42	41	72	41	41	50	55	31	44	448
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	94	79	69	76	53	41	29	33	25	30	529
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	174	155	155	181	129	207	198	194	163	251	1.807

Kaynak: Tablo Merkez Bankası Yıllık Raporları'ndaki verilerden hesaplanarak hazırlanmıştır. Rakamlar yuvarlatılmıştır.

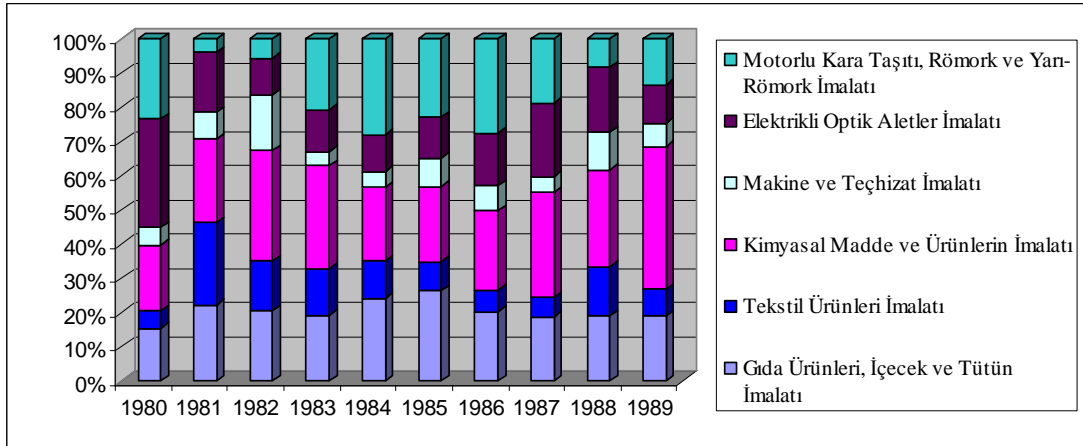
**Tablo 26. Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (2000-2009) (Milyon Dolar)**

	<u>2000</u>	<u>2001</u>	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>Toplam</u>
<b>İmalat Sanayi</b>	<b>1.101</b>	<b>1.174</b>	<b>110</b>	<b>448</b>	<b>190</b>	<b>785</b>	<b>1.866</b>	<b>4.211</b>	<b>3.931</b>	<b>1.644</b>	<b>15.460</b>
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	204	169	14	249	78	68	608	766	1.252	210	3.618
Tekstil Ürünleri İmalatı	51	60	10	8	9	180	26	232	189	76	841
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	251	296	9	9	38	174	601	1.109	200	306	2.993
Makine ve Teçhizat İmalatı	66	49	13	17	6	13	54	48	226	221	713
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	31	26	2	4	2	13	53	117	236	59	543
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	313	334	33	145	27	106	63	70	77	212	1.380

Kaynak: Tablo 2000-2001 yılları için Merkez Bankası Yıllık Raporları'ndaki verilerden hesaplanarak hazırlanmıştır. Rakamlar yuvarlatılmıştır. 2002-2009 yılları için Hazine Müsteşarlığı'nın Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı tablolarından aynen alınmıştır.

Tablo 24'e bakıldığında, 1981 yılında otomotiv ve elektronik sektörleri dışında tüm sektörlerde büyük artışlar gözlenmiştir. Otomotiv sektöründe yabancı sermaye miktarı 1980 yılında 23 milyon dolar iken, 1981 yılında 6 milyon dolara gerilemiştir. Ancak genel olarak bakıldığında, sektörler için artış grafiği her geçen yıl devam etmiştir. 1980-1989 yılları için sektörlerin aldıkları paylar Grafik 17 ile daha iyi görülebilmektedir.

**Grafik 17. 1980-1989 Döneminde İlk Altı Sektörün Aldığı Paylar**

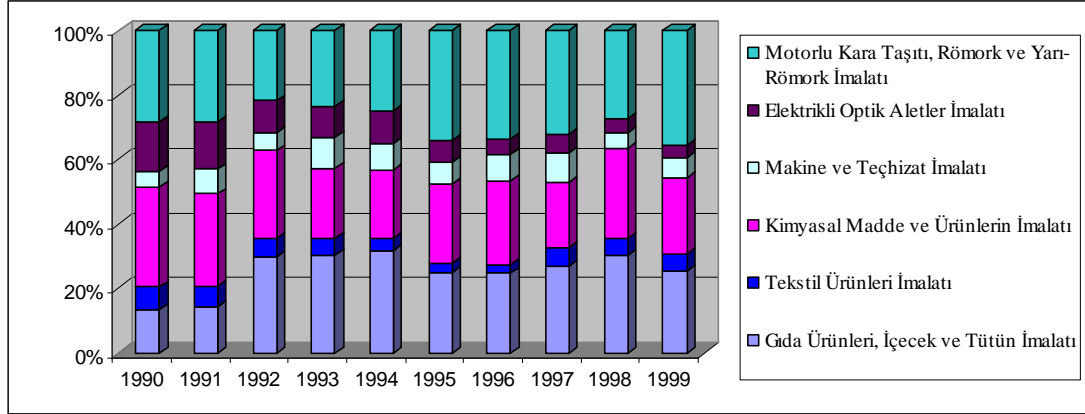


Kaynak: Tablo 24'teki verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

1980 yılında ilk sırayı 31 milyon dolar ile elektrikli optik aletler imalatı alırken, 1981-1983 yıllarında lider kimya sektörü olmuştur. 1984 yılında ise otomotiv sektörü, bir önceki yıla göre artış göstermiş ve 44 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 1985 yılının en çok yabancı sermaye alan sektörü ise 47 milyon dolar ile gıda, içecek ve tütün sektörüdür. 1986'da otomotiv sektörü tekrar ilk sıraya oturmuş, ancak 1987-1989 yılları arasında kimya sektörü ilk sırayı almıştır. 1989 yılında kimya sektörü 168 milyon dolarlık yabancı sermaye çekmişken, onu izleyen ikinci sektör (gıda, içecek ve tütün) ancak 77 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Kimya sektörünün ağırlığı Grafik 17'den de net bir şekilde görülebilmektedir. 1989 yılında tüm sektörlerde büyük oranlarda artış yaşanmıştır. Bunun nedeni, 1989 yılında döviz girişini teşvik etmek amacıyla alınan önlemlerin (32 Sayılı Kararla birlikte TL'nin konvertibilitesinin kabul edilerek, uluslararası sermaye hareketlerinde tam serbestleşmenin gerçekleştirilmesi) yabancı sermaye girişini olumlu yönde etkilemesidir.

Tablo 25’te 1990’lı yıllara bakıldığında, 1989 yaşanan serbestleşmenin ardından, yabancı sermaye miktarındaki artış altı sektörde devam etmiştir. 1990-1991 yıllarında en çok yabancı sermaye çeken sektör yine kimya sektörü olmuştur. Kimya sektörü 1987 yılından beri süre gelen liderliğini, 1992 yılında gıda, içecek ve tütün sektörüne bırakmıştır.

**Grafik 18. 1990-1999 Döneminde İlk Altı Sektörün Aldığı Paylar**



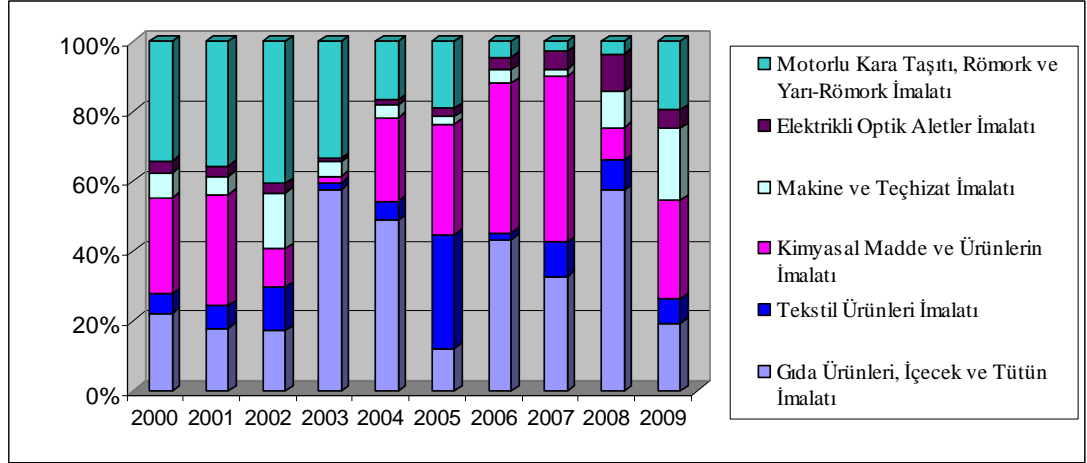
Kaynak: Tablo 25’teki verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Gıda, içecek ve tütün sektörü üç yıl boyunca ilk sırada yer almış ve çektiği yabancı sermaye miktarı 1993 yılında 234 milyon dolar düzeyine kadar yükselmiştir. 1995 yılı ve sonraki iki yılda ise otomotiv sektörü ilk sıraya yerleşmiştir. Grafik 18’de görüldüğü gibi 1995 yılında otomotiv sektörü en büyük payı almıştır (207 milyon dolar) ve ikinci sıradaki sektörle arasında 57 milyon dolar fark bulunmaktadır. Otomotiv sektörünün 207 milyon dolar olan payı, 1996’da 198 milyon dolar seviyesine, daha sonraki yıl ise 194 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Altı sektör içinde tekstilin, 1995-1996 yılları arasında toplam tutardan aldığı payın azlığı dikkat çekmektedir (Grafik 18). 1998 yılında 181 milyon dolar ile gıda, içecek ve tütün sektörü, 1999 yılında ise 251 milyon dolar ile otomotiv sektörü en çok yabancı sermaye çeken sektörler olmuşlardır.

Tablo 26’da ise yabancı sermayenin 2000-2009 yılları arasındaki sektörel dağılımı görülmektedir. 2000 yılında ilk sırada 313 milyon dolar ile otomotiv, ikinci sırada 251 milyon dolar ile kimya ve üçüncü sırada 204 milyon dolar ile gıda, içecek ve tütün sektörü bulunmaktadır. 2001’de de durum değişmemiş, ilk üç sektör sıralaması aynı kalmıştır. Otomotiv sektörü, 334 milyon dolar ile yabancı sermaye konusunda en yüksek değerine ulaşmıştır. 2001 yılında yaşanan kriz, 2002 yılındaki

yabancı sermaye girişlerini olumsuz yönde etkilemiş, belirgin düşüşler yaşanmıştır. Bu durum tablodan da açıkça görülebilmektedir. Altı sektördeki yabancı sermaye miktarı, 2002 yılında bir önceki yıla göre ortalama %91 oranında azalmıştır. En çok azalış; %97 ile kimya sektöründe, %92 ile elektronik ve gıda, içecek ve tütün sektörlerinde meydana gelmiş, en az etkilenen ise %73 ile makine sanayi olmuştur.

**Grafik 19. 2000-2009 Döneminde İlk Altı Sektörün Aldığı Paylar**



Kaynak: Tablo 26'daki verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

2003 yılına bakıldığında, gıda, içecek ve tütün sektörü ile otomotiv sektörü hızlı bir toparlanma göstermiştir. İlk sektörün yabancı sermaye miktarı 14 milyon dolardan 249 milyon dolara, otomotivin ise 33 milyon dolar düzeyinden 145 milyon dolar seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir. Bu iki sektördeki büyük değişim Grafik 19'dan gözlenebilmektedir. Ancak 2004'te otomotiv sektöründeki yabancı sermayede bir önceki yıla göre ani bir düşüş görülmektedir (27 milyon dolar). Tekstil ve kimya sektörleri dışındaki diğer sektörlerde de bir düşüş meydana gelmiştir. 2005 yılında ise bu iki sektördeki yabancı sermaye miktarı hızlı bir büyüme kaydetmiş, 170 milyon dolar seviyesini aşmıştır. Kimya sektörü bu artışı 2006 yılında da korurken, tekstil sektörü ise 26 milyon dolar düzeyine gerilemiştir. Otomotivde tekrar ani azalışlar görülmektedir. 2006'da ilk sırayı 608 milyon dolar ile gıda, içecek ve tütün sektörü almıştır. 2007'de ise bu tablo değişmiş, 1.1 milyar dolar ile en yüksek seviyesine ulaşan kimya sektörü en çok yabancı sermaye alan sektör olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde ilk sırada, imalat sanayindeki toplam yabancı sermayenin (3.9 milyar dolar) üçte birinden fazlasını (1.2 milyar dolar) alan gıda, içecek ve tütün sektörü bulunmaktadır. Sektör, böylelikle en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İkinci sırada 236 milyon dolar ile elektronik sektörü, üçüncü sırada ise



226 milyon dolar ile makine sektörü yer almaktadır. 2009 yılında ekonomik krizin etkilerinin derinleşmesiyle azalan yabancı sermaye yatırımı girişleri, ilk altı sektörün dördünde kendisini olumsuz yönde göstermiştir. Kimya ve otomotiv sektörleri dışında -özellikle gıda, içecek ve tütün sektörü (-%85) ile elektronik sektöründe (-%75)- büyük düşüşler gözlemlenmiştir (Grafik 19). 2009 yılında en çok yatırımı 306 milyon dolar ile kimya sektörü almıştır.

1980 yılından 2009 yılına kadar geçen dönemde, ilk altı imalat sektörünün yabancı sermayeden aldığı payların çoğunlukla artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 1980-2009 yıllarında yabancı sermayenin imalat sektörleri içinde dağılımına yer verilmiştir.

**Tablo 27. 1980-2009 Yılları Arasında Yabancı Sermayenin İmalat Sektörleri İçinde Dağılımı (Milyon Dolar)**

	<b><u>1980-1989</u></b>	<b><u>1990-1999</u></b>	<b><u>2000-2009</u></b>	<b><u>Toplam</u></b> <b><u>(1980-2009)</u></b>	<b><u>Sıralama</u></b>
<b><u>İMALAT</u></b> <b><u>SANAYİ</u></b>	<b>2.404</b>	<b>7.885</b>	<b>15.460</b>	<b>25.749</b>	-
Gıda, İçecek ve Tütün	391	1.587	3.618	5.596	<b>1</b>
Tekstil	201	318	841	1.360	5
Kimya	560	1.577	2.993	5.130	2
Makine	144	448	713	1.305	6
Elektronik	295	529	543	1.367	4
Otomotiv	323	1.807	1.380	3.510	3

Kaynak: Tablo 24, 25 ve 26'daki verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

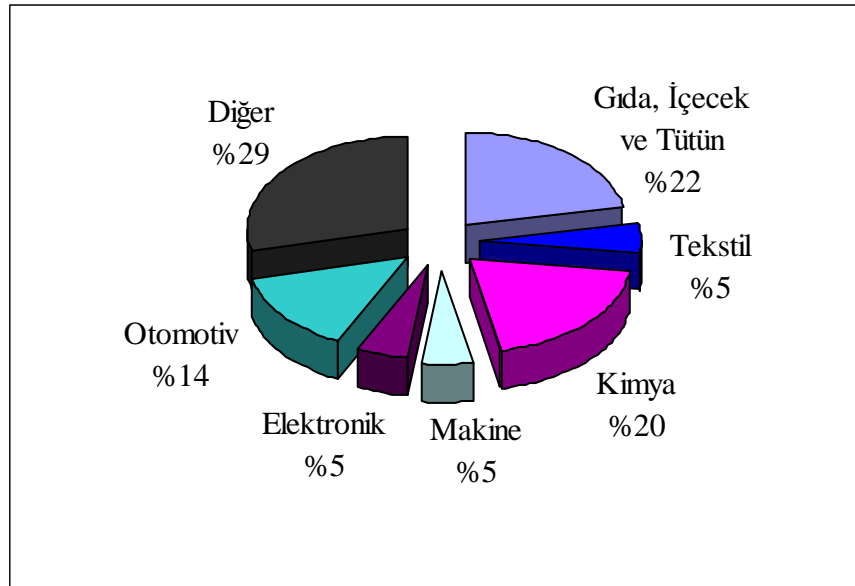
1980'den 2009 yılına kadar imalat sanayindeki toplam yabancı sermaye miktarı; ilk on yıllık dönemde 2.4 milyar dolar iken, ikinci on yıllık dönemde toplam 7.8 milyar dolar seviyesini aşmış ve 2000-2009 yılları arasında 15.4 milyar dolara ulaşmıştır.

1980-2009 yılları arasında imalat sanayinin çekebildiği toplam yabancı sermaye miktarı 25.7 milyar dolardır. Bu miktarı yaklaşık 5.6 milyar dolar ile gıda, içecek ve tütün sektörü, 5.1 milyar dolar ile kimya sektörü, 3.5 milyar dolar ile otomotiv sektörü, yaklaşık 1.4 milyar dolar ile elektronik ve tekstil sektörü, 1.3 milyar dolar ile makine sektörü ve geri kalan kısmını da diğer imalat sanayi kollarının toplamı (7.5 milyar dolar) oluşturmaktadır (Tablo 27).

### 3.2.2. En Çok Yabancı Sermaye Alan Sektörler

1980-2009 döneminde imalat sanayindeki toplam yabancı sermayenin yüzde dağılımına aşağıdaki grafikte yer verilmiştir. Grafikte görüldüğü gibi; 30 yıllık dönemde gıda, içecek ve tütün sektörü, imalat sanayindeki toplam yabancı sermayeden %22'lik pay alarak en çok yabancı sermaye çeken sektör olmuştur. İkinci sıradaki kimya sektörü %20'lik pay almış, bunu %14 pay ile üçüncü sırada otomotiv sektörü izlemiştir.

**Grafik 20. 1980-2009 Yılları Arasında İmalat Sanayindeki Toplam Yabancı Sermayenin Yüzde Dağılımı**



Kaynak: Tablo 27'deki verilerin derlenmesiyle oluşturulmuştur.

Tekstil sektörü, elektronik sektörü ve makine sektörü %5'er pay almışlardır. Bu ilk altı sektör dışında, geri kalan imalat sanayilerinin toplamı ise %29'luk bir paya denk gelmektedir.

Sonuç olarak yapılan hesaplamalara göre, 1980 yılından 2009 yılına kadar en çok yabancı sermaye alan imalat sektörü; *gıda, içecek ve tütün* sektörü olduğu görülmektedir. Aşağıda söz konusu sektörün SWOT analizine yer verilecektir.

### **3.3. 1980'DEN 2009'A EN ÇOK YABANCI SERMAYE ALAN SEKTÖRÜN (GIDA-İÇEÇEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜ) SWOT ANALİZİ**

*SWOT analizi*; incelenen sektörün, tekniğin, sürecin veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir tekniktir. Amaç; iç ve dış etkenleri dikkate alarak, var olan güçlü yönler ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanacak, tehditlerin ve zayıf yanların etkisini en aza indirecek plan ve stratejiler geliştirmektir. SWOT analizi, güçlü olunan ve büyük fırsatların yattığı alanlara odaklanmayı sağlamaktadır.<sup>148</sup> Gıda, içecek ve tütün sektörlerinin SWOT analizi yapılırken aşağıdaki dipnotta verilen kaynaklardan faydalanılmıştır.<sup>149</sup>

SWOT analizinden önce gıda, içecek ve tütün sektörünün mevcut durumuna bakacak olursak; Türk gıda sanayi toplam üretim kapasitesi 2008 yılında 2007 yılına göre %47,1'lik artışla 186.4 milyon tona yükselmiştir. 2009 yılında ise 2008 yılına göre önemli bir değişim görülmemiş, üretim kapasitesi 186.4 milyon ton düzeyinde kalmıştır. Gıda sanayinin aksine, içecek sanayinde 2008 yılında %1'lik üretim azalışı olmuştur. 2007 yılında 13.3 milyar litre olan içecek sanayi üretim kapasitesi, 2008 yılında 13.2 milyar litreye gerilemiştir. Bu rakam 2009 yılında da değişmemiştir. Gıda ve içecek sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin sayısı; 2007 yılında 23.276 iken, önce 2008 yılında %5,1 azalarak 22.092'ye gerilemiş, 2009 yılında ise %21,3 azalarak 17.391 adede inmiştir. Gıda ve içecek sanayinde 2007 yılında 639.148 kişi istihdam ederken, 2008 yılında %26,3'lük bir istihdam kaybıyla 471.076 kişiye

<sup>148</sup> T. Bilgehan Gürlek, "SWOT Analizi", TÜBİTAK, Gebze 2002,

<http://www.scribd.com/doc/6569733/SWOT-Analizi>, (28.04.2010).

<sup>149</sup> EĞİAD, "Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi", Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu"; Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, "Gıda Sektörü"; İktisadi Kalkınma Vakfı, "Avrupa Birliği Müktesebatı ve Sektör Raporları"; Erdoğan Güneş ve diğerleri, "Türkiye'de Gıda Sanayi"; İdris Özkul ve Yaşar Sarı, "Türkiye'de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri"; DPT, "Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu"; DPT, "Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) İçki, Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu" kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

düşmüştür. 168.072 kişi, kriz nedeniyle kapanan ya da küçülmeye giden işletmelerin ardından işsizlik ordusuna katılmıştır. TOBB sanayi veri tabanı verilerine göre 2009 yılında 2008 yılına göre %107,4'lük istihdam artışı olmuştur. 2009 yılında istihdam edilen kişi sayısı 977.194 kişidir. Ekonomik durgunluğa rağmen çalışan sayısındaki bu artışın, kayıt dışı istihdamın kayıt altına girmesinden kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir.

Tütün üretimi ise 2007 yılında 74.584 tonken, 2008 yılında %25 artarak 93.403 ton olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında 2008 yılına göre %9 oranında bir azalışla tütün üretimi 85.000 tona gerilemiştir. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) verilerine göre, halen 180.735 üretici ailesi 140.000 hektar alanda tütün üreterek geçimlerini temin etmekte, on binlerce sektör çalışanı da tütün sayesinde istihdam edilmektedir. Filtreli sigara üretimi 2007'de 126.120 milyon adetten 2008 yılında 134.948 milyon adete yükselmiştir. 2009 yılında ise filtreli sigara üretimi 132.907 milyon adet olmuştur.

2007 yılında 5.1 milyar dolar olan gıda ve içecek sektörü ihracatı 2008 yılında 6.5 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılı ihracatı ise %8,4 azalarak 5.9 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Sektörün 2007 yılında 2.6 milyar dolar olan toplam ithalatı 2008 yılında 3.7 milyar dolara yükselmiştir. 2009 yılında ise ithalat %22,8 oranında azalarak 2.9 milyar dolara gerilemiştir. Tütün ihracatı ise 2007 yılında 643.8 milyon dolarken, 2008 yılında 704.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında tütün ihracatı 757 milyon dolar düzeyindedir. Tütün ithalatı da 2007 yılında 302.1 milyon dolardan 2008 yılında 391.7 milyon dolara yükselmiştir. 2009'da ise tütün ithalatı 399.8 milyon dolara yükselmiştir.

2007 yılında 766 milyon dolar ile %18,2 olan gıda ve içecek sanayindeki uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin imalat sanayi içindeki payı, 2008 yılında 1.2 milyar dolar ile %32'ye yükselmiştir. 2009 yılında ise 210 milyon dolarla bu pay %18'e gerilemiştir.

2007 yılında imalat sanayindeki toplam 3.298 adet yabancı sermayeli firmanın 336 tanesi gıda ürünleri ve içecek imalatı firmasıdır. 2008 yılı sonu itibariyle Türkiye'de imalat sanayinde 3.757 adet yabancı sermayeli firma faaliyette bulunmakta olup, bunun 369 adedi gıda ürünleri ve içecek imalatına aittir. Sektörde

faaliyette bulunan 369 adet yabancı sermayeli firmanın 99 adedinin kayıtlı sermayesi 500.000 doların üzerindedir. 2009 yılı sonu itibariyle ise Türkiye’de imalat sanayinde 4.141 adet yabancı sermayeli firma faaliyette bulunmakta ve bunun 418 adedi gıda ürünleri ve içecek imalatına aittir. Bu firmaların 44 adedi 2009 yılında faaliyete başlamıştır.<sup>150</sup> (Bkz. EK VII)

Tekel alkollü içkiler birimi 2004 yılında özelleştirilmiş ve 292 milyon dolar bedelle Mey AŞ’ye satılmıştır. 2006’da bu şirketin hisselerinin %90’ı, Amerikan yatırım şirketi olan Texas Pasific’e 810 milyon dolar bedelle satılmıştır. Gıda, içecek ve tütün sektöründe 2006 yılında yaşanan hızlı artışın (bkz. Tablo 26) nedeni budur. 2007 yılında en çok yabancı sermaye yatırımı alan imalat sektörleri arasında ikinci sıraya düşse de, 2008 yılında Tekel sigara biriminin hisselerinin tamamını İngiliz orijinli BAT firması 1,7 milyar dolar karşılığında almıştır. Sektördeki bu en büyük birleşme ve satın alma işlemini, İsrail orijinli Central Bottling Company’nin Türk Tuborg’un hisselerinin %95,7’sini 44,5 milyon dolara satın alması izlemiştir. Böylece gıda, içecek ve tütün sektörü; hem 2008 yılını birinci bitirmiş hem de 1980-2009 yılları arasında en çok yabancı sermaye çeken imalat sektörü olmuştur. 2009 yılında ise küresel krizin de etkisiyle, diğer sektörlerde olduğu gibi yabancı sermaye yatırımlarında düşüş görülmüş, sektör 210 milyon dolar yatırım almıştır.

### 3.3.1. Sektörün Güçlü Yönleri

#### ✓ Gıda Sektörü:

➤ Türkiye’nin bulunduğu bölgede stratejik bir konuma sahip olması ve yakın pazarlara ürün satabilme olanağının bulunması (özellikle AB, Ortadoğu ve Rusya pazarlarına coğrafi yakınlık) (bkz. Şekil 4)

➤ Türk gıda sanayinin tarımsal hammadde varlığı ve çeşitliliği bakımından yüksek bir potansiyele sahip olması ve dışa bağımlılığının düşük olması, uygun iklim ve ekolojik ortam

---

<sup>150</sup> Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu, “Gıda ve İçecek Sektörü Envanteri 2009”, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/2009envanter/envantersunumu.pdf>, (01.06.2010), Hazine Müsteşarlığı, a.g.e, Haziran 2009 ve TÜİK verileri.

➤ İç pazarın büyük ve ölçek ekonomisi için uygun olması (2008 yılı itibariyle Türkiye nüfusu 71.517.100 kişiye ulaşmıştır ve hanehalkı tüketim harcamalarının ortalama %25'i gıda ve alkolsüz içeceklerden oluşmaktadır. Bu oran, konut ve kira harcamalarının -%28-30- ardından en büyük ikinci kalemdir<sup>151</sup>)

➤ Gıda sanayinin Türkiye'nin en hareketli sektörlerinden biri olması özelliği ile yabancı sermayenin dikkatini çekmesi ve birçok yabancı yatırımcıya da ev sahipliği yapması (2009 yılsonu itibariyle Türkiye'de imalat sanayinde faaliyette bulunan 4.141 adet yabancı sermayeli firmanın 418 adedi gıda ürünleri ve içecek imalatına aittir.<sup>152</sup>)

➤ Gıda ürünlerinin insan tüketimine yönelik oluşu ve vazgeçilmez nitelik taşımaları nedeniyle sanayide yapılan yatırımları arttırması, özellikle de son yıllarda yabancı sermayeli yatırım girişini arttırması

➤ Uluslararası işbirliğine açık girişimci yapısı ve son yıllarda işletme yönetiminde yaşanan gelişmeler

➤ Uluslararası rekabet deneyimi

➤ Yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik çabaları (Örneğin 2003 yılında yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile sağlanan kolaylıklar)

➤ AB ile ekonomik entegrasyonun önemli bir aşamaya gelmesi

➤ Türkiye'nin yeniliklere kolayca adapte olabilen genç nüfusu sayesinde, gıda sektörünün elindeki fırsatları değerlendirebilme üstünlüğüne sahip olması

➤ Türk gıda sanayinin dinamik bir yapıya sahip olması, işgücü temininin kolaylığı ve yetişmiş genç nüfus varlığı (Türkiye'de 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun %66,9'unu oluşturmaktadır.<sup>153</sup>)

➤ Perakende satış yerlerince sunulan seçeneklerin çeşitliliği nedeniyle, talepte artış meydana gelmesi ve Türk gıda sektörünün son yıllarda istikrarlı bir büyüme kaydetmesi (2008 yılında GSYİH büyümesi %0,7 oranında kalmasına

---

<sup>151</sup> TÜİK verileri.

<sup>152</sup> Hazine Müsteşarlığı, a.g.e, Mayıs 2010, s.17.

<sup>153</sup> TÜİK verileri.

*rağmen, gıda ve içecek sanayi büyümesi %2,2 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında da GSYİH'nin %4,7 oranında küçülmesine rağmen, gıda ve içecek sanayi %0,1 oranında artarak yerini korumuştur.<sup>154</sup>)*

- Tüketim eğilimlerinin değişmesi ile hazır yemek ve donmuş gıda gibi ambalajlı ve işlenmiş ürünlere olan ilginin artması
- Gelişen alt yapının yanı sıra, teknoloji ve yenilikleri yakından takip eden ve ileri ülkelerdeki gelişmelere uyum sağlamak isteyen bir yapının olması
- Sanayinin üretim potansiyeli ve ürün çeşitliliğinde izlenen teknolojik gelişmeler nedeniyle yaşanan ilerlemeler
- Sanayinin -özellikle bazı gıda alt dallarında- yükseltilebilir bir dış satım potansiyeli bulunması ve bu yönüyle AB ülkeleri ile rekabet edilebilir bir düzey yakalanmış olması
- Katma değeri yüksek ürünler üreten gıda sanayinin, tüketim ve satın alma davranışlarındaki değişimlere hızlı olarak yanıt vererek dinamik yapısını koruması
- Gıda mevzuatı alanında teknik anlamda uyum sağlanmasının, sanayi için rekabette avantajlar yaratacak olması
- Türkiye'nin bölgesinde önemli bir yiyecek ve içecek ihracatçısı olması ve geçmiş uzun yıllara dayanan güçlü bir konumda yer alması
- AB, Türkiye'nin en önemli tarım ürünleri ihracat pazarıdır. Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının büyük bölümünü hazır gıda ürünleri ve içeceklerin oluşturması (bkz. Tablo 28)

---

<sup>154</sup> Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu, a.g.e, s.37.

**Tablo 28. Türkiye'nin Gıda ve İçecek Sanayi İhracatında İlk On Ülke (2008-2009) (Milyon Dolar)**

<b>2008</b>			<b>2009</b>		
<b>Ülkeler</b>	<b>Tutar</b>	<b>Pay (%)</b>	<b>Ülkeler</b>	<b>Tutar</b>	<b>Pay (%)</b>
Irak	998,3	15,4	Irak	1.011,4	17,1
Almanya	693,2	10,7	Almanya	633	10,7
Hollanda	277,4	4,3	İngiltere	263,8	4,4
İngiltere	270,3	4,2	Hollanda	256	4,3
Fransa	244	3,8	ABD	226,3	3,8
ABD	221,5	3,4	Fransa	209,3	3,5
Suriye	179,8	2,8	İtalya	157,3	2,7
İtalya	178,5	2,8	S. Arabistan	153,5	2,6
Rusya Fed.	152,8	2,4	Suriye	131,6	2,2
Libya	145,4	2,2	Endonezya	125,6	2,1
<b>TOPLAM</b>	<b>3.361,5</b>	<b>51,9</b>	<b>TOPLAM</b>	<b>3.167,8</b>	<b>53,4</b>

Kaynak: Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu, "Gıda ve İçecek Sektörü Envanteri 2009", s.67, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/2009envanter/envantersunumu.pdf>, (01.06.2010).

➤ Dünyada sulanabilir alanlar son sınırına gelmişken, ülkemizde bu açıdan hala kullanılmayan arazi varlığı mevcuttur. Önemli bir yatırım olan GAP'ın tamamlanmasıyla sulanabilir arazi varlığı büyük ölçüde artacak olması

✓ İçecek Sektörü:

➤ Geleneksel ürün çeşitliliği, hammadde zenginliği ve Türkiye'nin üzüm ve anason üretimi için uygun ekolojik yapıya sahip olması

➤ Ucuz işgücü temininin kolay olması

➤ Ülkenin artan genç nüfusuna bağlı pazar büyüklüğü, yükselen gelir miktarı, dinamik özel sektör ekonomisi, yüksek turizm potansiyeli ve elverişli iklim koşulları gibi güçlü yanlarının içecek sektöründeki büyümeye önemli ölçüde katkıda bulunması

➤ Ülkemizin geleneksel kültür yapısı nedeniyle alkolizm riskinden uzak olması, bunun sonucu olarak sektörün sağlıklı gelişmeye açık olması



➤ Distile alkollü içecek (*Alkol miktarı +20°C’de hacim olarak %18’den fazla olan, bazen saf bazen de diğer alkollü içkilerle karıştırılmış şekilde bulunan doğal fermantasyon ürünlerin ya da aroma katılmış ürünlerle birlikte bitkisel maddelerin ilavesi ile üretilen; Kanyak, Brendi, Viski, Rom, Cin, Votka, Likörler, Rakı gibi ikilerdir.*) sektöründe faaliyet gösteren firmaların yeni teknoloji kullanmaları

➤ şarap sektörü açısından ülkemizin zengin bir asma gen potansiyeline sahip olması ve dünyanın 4. büyük bağ alanına sahip olması (bkz. Tablo 29)

**Tablo 29. Dünyanın En Büyük Bağ Alanları (2007-2009) (Bin Hektar)**

<b>Ülkeler</b>	<b><u>2007</u></b>	<b><u>2008*</u></b>	<b><u>2009**</u></b>
İspanya	1.169	1.165	1.113
Fransa	867	852	840
İtalya	847	834	818
Türkiye	521	517	515
Çin	462	470	475

\*: Geçici veriler, \*\*:Tahmin

Kaynak: International Organisation of Vine and Wine, “Note On The World Situation March 2010”, s.9, [http://news.reseau-concept.net/images/oiv\\_uk/Client/2010\\_note\\_conj\\_mars\\_tableaux\\_EN.pdf](http://news.reseau-concept.net/images/oiv_uk/Client/2010_note_conj_mars_tableaux_EN.pdf), (03.06.2010).

➤ Ülkemizin bağcılık iklim kuşağında yer alması, iklim ve toprak koşullarının uygun olması

➤ Bira sektöründe kullanan teknolojik seviyenin ve bilgi düzeyinin yüksek olması

➤ şarap ve distile alkollü içecekler sektörüne göre bira sektöründe kayıt dışılığın olmaması

➤ Ürün çeşitliliği ve kalitesi bakımından uluslararası standartların yakalanmış olması

➤ Bira sektörünün genelde şeffaf bir yapıya sahip olması ve doğru istatistiksel bilgilere ulaşılabilmesi

➤ Su sanayi için çevresel kirlenmenin, AB ülkelerindeki kaynaklara göre çok daha az olması

- Türkiye'nin su kaynaklarının zenginliği bakımından dünyanın sayılı ülkelerinden biri olması
- AB direktif ve yasalarına uyumlu yeni Sağlık Bakanlığı yönetmeliğinin uygulamaya konması
- ✓ Tütün Sektörü:
  - Uluslararası sigara üreticisi firmaların Türkiye'de yatırım yapması ve yabancı sigaraların yurt içinde üretilmeye başlanması (bkz. Tablo 30)

**Tablo 30. Türkiye'deki Yabancı Sigara Firmaları**

Firmalar	Pazar Payı (%)
Philip Morris Sabancı (Philsa)	41
British American Tobacco (BAT)	38
Japan Tobacco International (JTI)	10
European Tobacco	7
Imperial Tobacco	3
KT&G (Kore)	1

Kaynak: Milliyet Gazetesi, "Türk Sigara Pazarı Beş Yabancı Elinde" 19 Temmuz 2009 tarihli haberi, <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1119347>, (05.06.2009).

- Tütün, Türkiye'nin ekolojik koşullarına ve sosyal yapısına uygun nitelikte bir üründür. Yüzyıllardır çeşitli bölgelerde, yaygın bir biçimde aile tarımı çerçevesinde yetiştirilmekte olan tütünün; başta dışsattım olmak üzere istihdam, devlet gelirleri ve tarımsal gelir açısından Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olması
- Şark Tipi (Oriental) tütün üretimi ve ihracatında Türkiye'nin dünyada ilk sırada olması (*Örneğin Türkiye, 2004 yılı itibariyle dünya Şark Tipi tütün üretiminin %45'ini, tütün ihracatının %4,86'sını, tütün ithalatının %2,3'ünü ve tütün tüketiminin %1,84'ünü gerçekleştirmiştir.*<sup>155</sup> *Şark Tipi tütün üreten ve ihraç eden başlıca diğer ülkeler ise; Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya'dır.*<sup>156</sup>)

<sup>155</sup> T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, "TAPDK 2003, 2004, 2005 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesi Raporu", Ankara 2006, s.3, <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk23.pdf>, (04.06.2010).

<sup>156</sup> Ege Tütün İhracatçıları Birliği, "2008-2009 Dönemi Çalışma Raporu", İzmir Nisan 2009, s.4.

- Türkiye'nin tütün üretme geleneği ve bilgi birikimi önemli avantajdır. Bu anlamda karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne sahip olması
- Türkiye'de Şark Tipinin yanında Virginia ve Burley tütün üretimi için gerekli toprak ve iklim şartları mevcut olup, yeterli üretici sayısı ile bu ürünleri yetiştirme kültür ve birikiminin olması
- Teknoloji ve kapasite olarak ileri seviyedeki tütün işleme tesisleri ile deneyimli işgücü
- Tütün ve tütün mamulleri ithalatından mülga "Tütün Fonu"<sup>♦</sup> (4629 sayılı Kanunun geçici birinci maddesi kapsamında yaprak tütün ve tütün mamullerinin ithalatında alınan 3.000 ABD Dolar/ton ve paket başına 0,40 dolarlık ödeme ile alınan gümrük vergisidir) adı altında yapılan kesintilerin devam etmesi ve ürün ithalatındaki kısıtlamalar (Örneğin, Türkiye'de mülga tütün fonundan bütçeye aktarılan gelir 2004 yılında 150 milyon ABD Doları civarındadır.)
- Türkiye'deki mevzuat, fabrika kuruluşu için "tam ve yeni teknoloji, kullanılmamış makine ve ekipman" olması şartını öngörmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye yeni teknoloji ve kullanılmamış makine gelmesi, aynı zamanda ikinci el makine gelişiminin engellenerek Türkiye'nin bir yatırım çöplüğü olmasının önüne geçilmesi
- Tütün ekiminden sigaranın tüketiciye ulaşmasına kadar tütün ve tütün mamulleri ile ilgili düzenleme ve denetim, idari ve mali özerkliğe sahip bir kurum

---

♦ Tütün fonu, Virginia, Burley ve vasıflı Şark Tipi tütün ekiminin iyileştirilmesi, geliştirilmesi, tütün ekicilerinin desteklenmesi ve eğitilmesi, tütün borsasının kurulması, tütün üretici kooperatiflerinin finansmanı, sektörece kurulacak hangar ve kurutma tesisi gibi yatırımların finansmanı, ülke dışında Türk tütününden mamul fabrikalarının kurulması, TEKEL'in modernizasyonu ve özelleştirilmesi, Türkiye'de üretilen sigara ve diğer tütün mamullerinin ihracatının desteklenmesi amacıyla uygulamaya konulmuştur. 1986 yılında yürürlüğe giren 3291 sayılı Kanun ve diğer hukuki düzenlemelerle tütündeki Devlet tekeli kaldırılmış, 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu çerçevesinde, kurulan Tütün Üretimi Geliştirme Fonu'nun adı, 1991 yılında yapılan fon yönetmeliği tadilatıyla "Tütün Fonu" olarak değiştirilmiştir. 03.03.2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan ve 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4629 sayılı Bazı Fonların Tasfiyesi Hakkında Kanunun ile Tütün Fonu, 31.12.2001 tarihi itibarıyla tasfiye edilmiştir. Tasfiye edilmiş olan Tütün Fonu; 4629 sayılı Kanunun geçici 1. maddesinin (A) fıkrasının (a/I) bendi uyarınca, yeni bir düzenleme yapıncaya kadar, yabancı tütün ve sigaralardan ithalat sırasında mülga Tütün Fonu adına alınan paraların, bu Kanunla yürürlükten kaldırılan hükümler çerçevesinde tahsil edilmeye devam edilmekte ve doğrudan bütçeye gelir yazılmaktadır.

Daha fazla bilgi için bkz. [http://www.tisk.org.tr/isveren\\_sayfa.asp?yazi\\_id=1931&id=94](http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1931&id=94).

olması (TAPDK: *Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu*)

### 3.3.2. Sektörün Zayıf Yönleri

#### ✓ Gıda Sektörü:

➤ Sanayide teknoloji üretimi ve uygulama için gerekli ara elemanın ve ileri teknoloji alanlarında araştırmacı insan kaynaklarının yetersizliği, eğitim ve uzmanlaşma açısından olumlu yapının olmaması

➤ Ülkemizdeki gıda işletmelerinin genel olarak küçük ve orta ölçekli olması nedeniyle, bu işletmelerin birçoğunun yeterli sermaye yapısına erişiminin, Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmasının ve modern teknik ve teknolojileri kullanma imkanlarının kısıtlı olması

➤ Vergi oranlarının yüksek ve orantısız olması

➤ Sermayenin ve temel girdilerin maliyetlerinin yüksekliği (*Türkiye en pahalı sanayi elektriği kullanan ülkelerden biridir. Örneğin, Türkiye’de 2008 yılının ikinci çeyreğinde sanayide elektrik satış fiyatı 12,6 cent/kwh iken ABD’de 6,6 cent/kwh, Kore’de 5,9 cent/kwh ve İsviçre’de 9,7 cent/kwh olmuştur.*<sup>157</sup>)

➤ Yatırım ortamında belirsizlik

➤ Marka yaratmada yetersizlik

➤ Kalite ve çevre bilincindeki eksikler

➤ Gıda sektörünün en büyük sorunu, kayıt dışılık ve güvenilir olmayan tarım istatistikleridir. Yetersiz denetim ve kayıt dışılığın; bir taraftan üretimin kalite ve güvenilirliğini azaltırken, gıda güvenliği gereklerini yerine getiren ve bu doğrultuda yaptıkları yatırımlar ile ek maliyetler üstlenen işletmeler ile getirmeyenler arasında haksız rekabete neden olması ve fiyat istikrarını bozması

➤ Bürokrasi ve mevzuatın modern bir yapıda olmaması

➤ Profesyonel sayısı ve anlayışındaki yetersizlikler

<sup>157</sup> Oğuz Türkyılmaz, “Türkiye’nin Enerji Durumu”, s.3, [http://www.mmo.org.tr/resimler/ekler/8e4b957fb560a53\\_ek.pdf](http://www.mmo.org.tr/resimler/ekler/8e4b957fb560a53_ek.pdf), (01.06.2010).

- Makro ekonomik istikrarsızlık
- Sektörel sanayi politikası ve strateji eksikliği
- Teknolojide dışa bağıllık
- Üniversite-sanayi işbirliğinin zayıflığı ve araştırma sonuçlarının ticarileştirilememesi, gıda sanayi ile bilimsel araştırma kurumları arasında sorun çözümü, yeni teknolojiler ve ürün geliştirmeye yönelik yeterli işbirliğinin bulunmaması ve yetersiz Ar-Ge kültürü
- Altyapı yetersizlikleri, çeşitli izinlerin verilmesinde ve denetimdeki yetki karmaşası nedeniyle sektörde etkili ve yeterli sıklıkta denetim gerçekleştirilememesi
- Uluslararası ölçekte de denetim yetersizliğinin olması
- Gıda sektöründe faaliyet gösteren işyeri ve çalışan sayısı, çeşitli kayıt ve kaynaklara göre değişmektedir. Buna, sınıflandırmadaki farklılıkların ve sektördeki kayıt dışı oranının yüksekliğinin neden olması
- AB gıda güvenliği gerekliliklerinin yeterli ölçüde yerine getirilmemesi nedeniyle, Türkiye'nin en önemli ticari ortağı olan AB'ye ihracatta halihazırda önemli sorunlar yaşanması ve işletmelerin büyük engellerle karşılaşması
- Türkiye'nin gıda güvenliği koşullarına uyum sağlaması durumunda bile, yapısal sorunlar sonucunda ortaya çıkan düşük verimlilik ve yüksek üretim maliyetleri nedeniyle, AB ürünleri ile rekabet etme şansının düşük olacağının öngörülmesi
- Gıda sanayinin temel hammaddesini tarımsal ürünler oluşturduğu için, gıda sektörü ile tarım sektörü sıkı bir ilişki içerisindedir. Tarım sektöründe uygulanan politikalar ve yaşanan problemlerin gıda sektörünü doğrudan etkilemesi
- Tarım ve hayvancılığın yapısal sorunlarından dolayı sanayiye uluslararası fiyatlar ve kalite standartlarında, yeterli düzeyde ve sürdürülebilir bir şekilde bitkisel ve hayvansal hammadde temininin gerçekleşmemesi ve bu durumun, sanayinin kapasite altında çalışmasına sebep olması, sektöre yapılacak yeni yatırımları engellemesi ve sektörün rekabet gücünü olumsuz etkilemesi

- Tarım işletmelerinin küçük ve dağınık yapıda bulunması, üreticilerin hala geleneksel yöntemlerle üretim yapması ve modern yöntemler konusunda yeterli bilgi sahibi olmamasının; yeni teknolojileri uygulamak için yeterli sermayeye sahip olmamasının verimin düşmesine, üretim maliyetlerinin yükselmesine ve tarım ürünleri fiyatlarının artmasına neden olması
- Örgütlenmenin ve sanayi ile entegrasyonun zayıf olması nedeniyle üreticilerin yeniden yapılanma ve ürünlerini pazarlamada güçlüklerle karşılaşması, yeterli güç birlikteliği sağlayamamanın düşük kapasite kullanımına yol açması ve ürün maliyetini yükseltmesi
  - Piyasaların düzensiz işleyişinin fiyatlarda dalgalanmalara sebep olması
  - AB ile Türkiye pazarlama standartları arasındaki farklılıkların yarattığı gıda güvenliği endişeleri
  - Gıda sektöründe uluslararası standartlarda modern teknik ve teknolojilerle güvenilir ve kaliteli üretim yapan işletmelerin sayısı artmış olsa da, Türkiye'nin ve Türk gıda sektörünün bu alandaki AB müktesebatına uyum düzeyi ile uygulama ve denetim kapasitesinin hala sınırlı düzeyde kalması
  - Yüksek üretim maliyeti ile özellikle uluslararası rekabette sorunlar yaşanması
  - Tüketici bilincinin tam olarak oluşmaması ve tüketici gelir düzeyindeki dağılım dengesizliğinin, gıda ürünlerine talebin niteliğini ve niceliğini etkileyerek, üretim kapasitesini olumsuz etkilemesi
  - Dünya Ticaret Örgütü ve AB uygulamaları ve uyum sürecinde sektörün uyması gereken kotalar ve üretim azalmalarının sanayi için sorun oluşturması
  - Gıda üretiminde asgari teknik ve hijyen koşullarına uyumda sorunların devam etmesi
  - İşletmelerde genel olarak gıda güvenliği ve kalite yönetim sistemi uygulamalarının tatmin edici düzeyde olmaması

✓ İçecek Sektörü:

- Genel promosyon ve bazı tüketici kampanyalarının yapılamaması, reklamlarda çeşitli sınırlamaların olması
- Uzun dönemde sanayinin rutin analizlerini hızla yapabilecek tesislerin olmaması
- Ülkemizde satış ruhsatı alabilmenin Avrupa ülkelerine göre daha zor olmasının, ürün pazarlamasında zorluklar ortaya çıkarması
- Alkollü içecek alanında kayıt dışılık, piyasada fiyat farkının artmasına neden olmakta, haksız rekabeti artırmaktadır. Bu yönüyle, sektörde ciddi ve sürekli kontrollerin yapılması gerekmesi
- 60 yıllık devlet monopolünün (1942-2003) ardından sektörün liberalize olması nedeniyle hala yaşanmakta olan geçiş süreci
  - Mevcut alkol kanununun yetersizliği ve yeni bir alkol kanunu ihtiyacı
  - Maliyetler içinde özellikle şişe masraflarının yüksekliği
  - Piyasa gözetim ve denetim mekanizmalarının tam olarak kurulamamış olması
  - Sektöre ilişkin kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon eksikliği
  - Ülkemiz ürünlerinin uluslararası düzeyde yeterli tanıtımın yapılamaması
  - Yerel yönetimlerin farklı uygulamalarından kaynaklanan Alkollü İçki Satış Belgesi alınması ve yenilenmesinde yaşanan sorunlar
  - Hammadde üreticilerinin desteklenmemesi
  - Ülkeye girişte gümrük hattı dışı eşya satış mağazalarının olmasının kaçakçılık riskini arttırması
  - Şarapçılık sektöründe önemli sorunların başında, yeterli kalite ve miktarda şaraplık üzüm bulunmamasının gelmesi
  - Şarap kültürü gelişmemiş üretici kitlesi, sanayinin reklam ve tanıtım olanağından yeterince yararlanamayışı, uygulanan yüksek vergiler
  - Şarapçılıkla ilgili mevzuat eksikliği

- Ülkemiz bağ alanlarının henüz kayıt altına alınmamış olması
- Ülke genelinde şaraplık bağ alanlarındaki genişlemenin plansız olması ve yeni kurulan bağ alanlarının modern yetiştirme tekniğinden uzak bir şekilde kurulması
- Bağ sahiplerinin genelde şarap üreticilerinden farklı olması ve bağ sahiplerinin şaraplık üzüm üretimi konusunda yeterli derecede eğitilmiş olmaması
- Yetişmiş ara eleman eksikliğini gidermeye yönelik bir eğitim sisteminin bulunmaması
- Sektördeki üreticilerin küçük işletmeler olması ve üreticiler arasında kooperatifleşmenin sağlanamaması
- Şarap sektöründe, gerekli olan yan sanayinin önemli ölçüde Türkiye’de olmayıp, dışarıya bağımlı olmasına bağlı olarak maliyetlerin artması
- Dış pazarlarda rekabet gücünün olmaması
- Ülkemiz şarapçılığına ilişkin yeterli tanıtımın yapılamaması
- Bağcılığın ve şarapçılığın geliştirilmesine yönelik Ar-Ge çalışmalarının çok yetersiz olması
- Üretici firmaların küçük yerleşim birimlerinde olmasından kaynaklanan uzman işgücü bulunmaması
- Tüketicilerin şarap ile ilgili bilgilerin sınırlı olması
- Kayıt dışılığı engellemeye yönelik idari yapılanmadaki yetersizlikler
- Düzenleme ve denetim işlevlerinin ayrı kurumlar tarafından yürütülmemesi
- Şaraplık üzüm üreticilerinin desteklenmemesi
- Sektörde faaliyet gösteren firmaların çoğunluğunda, kullanılan teknolojik seviyenin ve bilgi düzeyinin yüksek olmaması
- Sektörün genelde şeffaf bir yapıya sahip olmaması ve doğru istatistiksel bilgilere ulaşamaması



- Toplam kalite yönetim sistemlerine yönelik uygulamaların fazla sayıda işletme tarafından uygulanmaması
- Biralık arpa temininde güçlükler bulunması, Türkiye'nin bira ve malt sektöründe kullanılan arpayı AB'den ithal etmesi (*Ülkemizde daha çok yemlik olarak arpanın kullanımı yaygındır.*)
- Türkiye'de biracılık alanında değişik adlarla vergiler (mera fonu, eğitime katkı, ek vergi vb) alınmakta, alınan vergilerin üretimle ilgisi olmamaktadır. (*Oysa tüketimin yaygın olduğu Avrupa'da vergi uygulamalarına parametre oluşturan değerler; üretimin çeşit, cins ve miktarı ile orantılıdır.*) Bu yönüyle sektörde vergi düzenlemelerine gereksinim duyulması
- Kişi başı bira tüketimin diğer ülkelere göre düşük olması (*Çek Cumhuriyeti'nde kişi başına bira tüketimi yıllık 162 litre, İrlanda'da 157 litre, Almanya'da 132 litreyken, Türkiye'de 12 litre kadardır.*<sup>158</sup>)
- Halk sağlığının yakından ilgilendiren ve büyük miktarda vergi geliri sağlayan su sanayinde kontrollerin sıkılaştırılması gerekmesi
- Kara Nakliyesi dışındaki nakliye ağı ve donanımının ülkemizde gelişmemiş olması, Demiryolu ve Denizyolu taşımasının henüz istenilen düzeyde olmaması
- Ambalajlı su tüketiminin mevsimsel olması nedeniyle, kapasitelerin en yüksek tüketim olan yaz ayları tüketimine göre yüksek seçilmesi ve bunun sonucunda ortalama kapasite kullanımının düşük olması
- Pet ambalaj tüketiminin henüz AB ortalamasının yaklaşık %20'si dolayında olması (*AB ülkelerinde pet tüketimi ağırlıklı iken bizde pc tüketimi –poli carbon damacana- ağırlıklıdır.*)
- Bütün girdi fiyatlarının petrol ve petrol ürünleri ile yurt dışı firmalara, uluslararası hammadde borsasına bağlı olması nedeniyle hammadde maliyetlerinin ve navlun maliyetlerinin sürekli dalgalanması, buna karşılık su satış fiyatlarının 4-5 yıl sabit kalabilmesi (kar marjının düşüklüğü)

---

<sup>158</sup> <http://bira.uzerine.com/>, (31.05.2010).

➤ Ağır vergi yükü (*İl Özel İdaresi kaynak kirası, KDV -katma değer vergisi- Belediye Harç Uygulaması gibi*)

➤ Girdilerin %18 KDV ile, çıktılarının ise %8 KDV ile vergilendirilmeleri dolayısıyla oluşan KDV alacağının tahsil edilememesi

➤ Temel Gıda Maddesi olan ve ilaç kadar önemli bir konumda olan Ambalajlı Su ürününde KDV oranının yüksekliği (%8)

➤ Geçmişten günümüze taşınan atıl kapasitelerin varlığı

➤ Haksız Şişe Rekabeti; Şişe yatırımı yapmayarak, piyasadan farklı markalı suların damacanelerini toplayarak dolum yapan firmaların varlığı ve denetimsizliği, haksız rekabet ortamı yaratılması ve tüketici sağlığının tehdit edilmesi

➤ Bazı gayri-ciddi firmaların sektör hakkında toplumda ve medyada yarattığı kötü imaj

➤ Sağlıklı ve ambalajlanmış suyun çeşmelerden akan sudan farklılığının bazı kesimlerce tam bilinmemesi veya yaratılan katma değer ve yatırımların boyutunun hesaba katılmaması

➤ Pet suların yaygınlaşması ile tüketicinin paketlenmiş su ile hemen her noktada karşılaşması ve bu sektörü gözünde olduğundan çok daha fazla büyük ve karlı görmesi

✓ Tütün Sektörü:

➤ Yabancı marka sigaralara gösterilen talep artışının, tütün ithalatını arttırması

➤ Dünyada Oriental (Şark Tipi) tütüne talebin son yıllarda azalması nedeniyle ihracat miktarının azalış göstermesi

➤ Sektörün üretim politikası, fiyat politikası ve pazarlama politikası gibi sorunlarının olması

➤ Tütün yerine alternatif ürünlerin yetiştirilmesi konusunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin, örneğin Ege bölgesi kadar şanslı olmaması ve Alternatif Ürün Projesi (*Bu proje ile üretim fazlalığı olan ve destekleme alımları nedeniyle bütçeye büyük yük getiren tütün üretim alanlarının azaltılması ve azaltılma*

nedeniyle kazanılan bu tarım alanlarında, üretim açığımız olan ürünlerin yaygınlaştırılarak üretim planlanması hedeflenmiştir.) kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi tütüncülüğünün sorunlarında herhangi bir çözüm sağlanamaması

➤ Ülkemizde son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle, sigara üretim ve pazarlama faaliyetinin özel sektör yatırımlarına açılmasına rağmen, yerli sermayenin bu alana ilgi göstermemesi ve yalnızca çok uluslu sigara tröstlerinin ilgi göstermesi

➤ Sektörde Tütün Eksperliği Yüksek Okulu veya dengi okul mezunu tütün eksperleri çalıştırılması 4733 Sayılı Kanun gereği olduğu halde, konunun tamamen çözüme kavuşturulamaması

➤ Reklamlar sayesinde ve çok uluslu şirketlerin pazarlama taktikleri ve dağıtımdaki becerileri ile blend (harman) sigaraların bütün dünyada büyük bir hızla yayılmış olması ve yerli sigaraların yerini alması

➤ Ülkemizde yabancı tütün yetiştiriciliği oldukça yeni bir konudur. Bu tütünlerin üretimi ve kurutulması yerli tütünlere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Özellikle kurutulması pahalı ve özel bir teknoloji ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle yabancı tütünlerin ülkemizdeki adaptasyon çalışmaları (kurutma, fırın ve hangar gibi tesislerin yapımı) hızlandırılmalı

➤ Tütün ve tütün mamullerinin ithalatından mülga “Tütün Fonu” adı altında yapılmakta olan ödemenin ne kadar süre ile devam edeceği konusunda belirsizlik (29/12/2009 tarihli ve 27447 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Bazı Mallara Uygulanacak Tütün Fonu Tutarlarının Belirlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı”nın 1. maddesi ile 01 Ocak 2010 tarihinden itibaren 22 tütün ürününden fon kaldırılmıştır.<sup>159</sup>)

➤ Son yıllarda üretici tütünleri nevi fiyatlarındaki (tütünlerin cins ve kalitelerine göre fiyatlandırılması) artış oranının, üretimde kullanılan girdi fiyatlarının artış oranının gerisinde kalması

---

<sup>159</sup> Tütün Eksperleri Derneği, “Basın Açıklaması\_31 Aralık 2009”, İzmir, <http://www.karasaban.net/tutun-fonu-kalkti-ekonomi-ve-saglik-tehlikede/>, (09.06.2010).

- Üreticinin temsilcisi konumundaki sivil toplum örgütlerinin mali güç, fiziki yapı ve kalifiye personel gibi yetersizliklerinden dolayı aktif olamaması ve üreticilerin sözleşmeli üretim konusundaki tereddütleri nedeniyle sistemin tam olarak yerleşmemesi
- Tütün sektörünün, hem alıcı hem de satıcı yönüyle diğer ülkelerle rekabet edebilecek alt yapıya kavuşturulamaması
- Tarımsal destekleme politikaları çerçevesinde üreticiye verilen teşvik ve yardımların, tütün üretiminin yapısı ile örtüşmemesi nedeniyle, tütün üretiminin geliştirilmesi ve iyileştirmesinde yetersiz kalınması
- Tütün ticareti yapan özel sektör kuruluşlarının sayısının az olması ve daha da önemlisi ticari faaliyetleri gereği sipariş üzerine çalışmaları nedeniyle üretici tütünlerinin alım-satımda tam rekabet sağlanamaması
- 4733 Sayılı Kanunun (2002 ürün yılından itibaren 4733 Sayılı Kanun ile tütün ürünü için Devlet nam ve hesabına yapılan destekleme alımı kaldırılmış, bunun yerine yazılı sözleşme esas ve açık artırma yöntemi olmak üzere iki farklı alım-satım yöntemi öngörülmüştür.); yazılı sözleşme esasına göre alım-satım yönteminde üretim miktarının belirlenmesi, anlaşmazlıkların çözümü gibi üreticiyi koruyan hükümler yönüyle zayıf kalması
- Sözleşmeli üretimde nevi fiyatlarının belirlenmesi hususunun 4733 Sayılı Kanunun öngördüğü anlamda gerçekleşmemesi
- Tütün ürünlerine uygulanan ÖTV (özel tüketim vergisi) sisteminde sıkça değişiklikler yapılması (Ülkemizde son dönemde tütün ürünlerinden alınan nispi verginin %58'den %63'e ve asgari maktu vergi oranının da paket başına 2,05'ten 2,65'e çıkarılmasının ardından yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'de, 'vergi ödemeyen' (kaçak ve sahte) sigara kullanımının artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Yüksek vergi artışı, sigara üreticilerinin fiyatlarını %19 ila 30 arasında artırmasına neden olmuştur<sup>160</sup>.)

---

<sup>160</sup> İş Bankası, "Haftalık Sektör Haberleri", İktisadi Araştırmalar Bölümü, 15 Mart 2010, s.2, <http://www.isbank.com.tr/PDF/EkonomikRaporlar/haftaliksektor15032010.pdf>, (01.06.2010).

- Türkiye’de yetiştirilen Şark Tipi tütünlerde menşe standardizasyonu ve sertifika bulunmadığından, bu tütünlerin ihracatında problemler yaşanması
- Sahte ve kaçak tütünün, ulaştığı boyut itibariyle ciddi vergi kaybına yol açması, rekabeti ve yatırım ortamını bozucu etki yaratması
- Yasadışı tütün mamulü ticareti ile mücadelede kamu ve özel sektör arasında etkin işbirliğinin olmaması
- Kaçak ve sahte tütün mamulü ticareti sorununun boyutları ve kaynaklarının tam olarak bilinmemesi
- Tüketicilerin kaçak ve sahte tütün mamulleri hakkında yeteri kadar bilgili ve bilinçli olmaması
- Kaçak ve sahte tütün mamullerinin kanun uygulayıcıları tarafından kolaylıkla teşhis edilememesi
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde üretilerek yasadışı yollarla yapılan sarmalık kıyılmış tütün satışı

### 3.3.3. Sektör İçin Fırsatlar

#### ✓ Gıda Sektörü:

- AB’ye tam üyelik aşamasında birçok proje ve programa katılım
- Doğu Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Doğu pazarlarına coğrafi yakınlık (bkz. Şekil 4)
- Türkiye’nin genç ve dinamik bir nüfusa sahip olması (*Türkiye nüfusunun ortalama yaşı 28.5’tur.*<sup>161</sup>)
- Başta ihracata yönelik ürünlerde olmak üzere, AB standartlarının yerine getirilmesi ve kalitesinin artırılması için tedbirler alınmaya başlanması (üreticilerin eğitilmesi, Ar-Ge yatırımlarının ve teknoloji kullanımının teşvik edilmesi vs)
- Gıda sanayinin TÜBİTAK, üniversiteler ve araştırma enstitüleri ile işbirliğinin özendirilmesi

---

<sup>161</sup> TÜİK verileri.

- Tüketicilerin gıda güvenliği konusunda bilinçlendirilmeye başlanması
- AB'ye uyum amacı ile çıkartılan kanun ve buna bağlı uygulamalar bulunması
- Sözleşmeli tarımsal üretim uygulamaları ile sanayi-tarım ilişkilerinin artırılması
- Türkiye'de yetiştirilen organik ya da ekolojik ürünlerin yaygınlığı ile sanayide değerlendirilme olanaklarının varlığı
- Yabancı sermaye ilgisi ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi yoluyla sanayinin dünya gıda piyasalarına entegrasyon şansının artması
- Gelişmiş kalite yönetim sistemlerine yönelim (ISO, HACCP, iyi tarım uygulamaları vb.)
- Ürün geliştirme ve teknolojik yenileme faaliyetlerinin gıda sanayini geliştirmesi
- Firma birleşmeleri ve çeşitli alanlarda sektörel örgütlenme eğiliminin olması
- Gelişen promosyon teknikleri ve iyileşen piyasa koşullarına bağlı olarak artan tüketici talebi
- Yeni pazarlama teknikleri (e-ticaret gibi) ve müşteri odaklı pazar stratejileri ile ürünlere yeni ve hızlı pazar alanları yaratılması
- Bilgiye erişim kolaylığı ve iletişim olanaklarının, sanayinin gelişimini artıracak olması
- Ar-Ge, yurt dışı pazarlarda tutundurma ve markalaşma için destek ve teşvikler hakkında gıda ihracatçılarına bilgilendirmeye yönelik çalışmaların artırılması
- ✓ İçecek Sektörü:
- Toplumda tüketicinin kalite bilincinin artması
- AB ile üyelik müzakerelerinin başlamış olması dolayısıyla yapılan iyileştirmeler

➤ Kentsel nüfusun artması (*Nüfusumuzun %75'i il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. 2007 yılında 49.747.859 kişi il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, bu sayı 2008 yılında 53.611.723'e çıkmıştır.*<sup>162</sup>)

➤ Turizm sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler (Örneğin, bkz. Tablo 31)

**Tablo 31. 2007-2009 Yıllarında Türkiye'ye Gelen Yabancı Turist Sayısı**

Yıllar	Turist Sayısı
2007	23.340.911
2008	26.336.677
2009	27.077.114

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Nisan 2010 verileri, [www.kultur.gov.tr](http://www.kultur.gov.tr), (04.06.2010).

- İhracat potansiyelinin mevcut olması
- Distile alkollü içecek açısından ülkemizin hammadde zenginliğine sahip olması
- Diğer ürünlerden farklı bir pazarlama konusu olarak ele alınarak oluşturulabilecek distile alkollü içecek pazarlama stratejisi
  - Kaliteli, şaraplığa elverişli yerli ve yabancı üzüm çeşitlerinin çoğaltılması
  - Organik şarapçılık
  - Tarımsal teknoparklar
  - İş gücü ucuzluğu
- Türkiye'nin Irak'a komşu olmasının, hem Irak vatandaşlarına hem ABD askerlerine satışta bir avantaj yaratması
- Ülkemizde çevre kirlenmesi ile paralel, tüketicilerde sağlıklı ambalajlı su tüketim kültürünün oluşması
- Mevcut ekipman ve üretim araçlarının teknolojik olanlarla yenilenmesinin, dağıtımda teknolojinin aktif olarak kullanılmasının, verimliliği, dolayısıyla rekabet gücünü artırması

<sup>162</sup> TÜİK verileri.

✓ Tütün Sektörü:

➤ Tekel sigara fabrikalarının özelleştirme sürecinde, çok uluslu sigara şirketlerine satışının ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarını artırması (2008 yılında Tekel sigara biriminin hisselerinin tamamını İngiliz orijinli BAT firması 1,7 milyar dolar karşılığında almıştır.)

➤ Şark Tipi (Oriental) tütün üretimi ve ihracatında Türkiye'nin dünyada ilk sırada olması, üreticinin eğitimi ve AB ülkelerinde olduğu gibi prim ve diğer teşviklerle desteklenmesi halinde ihracat miktarını daha da artırma imkanı olması

➤ Türkiye'nin hızla artan nüfusu ve bu nüfus içerisinde sigara kullanma oranının yüksekliğinin sigara üreticileri açısından büyük bir pazar alanı yaratması (2008 yılı itibariyle ülkemiz nüfusunun %31,3'ü sigara kullanmaktadır.<sup>163</sup> Ancak 4207 Sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber sigara tüketiminde az da olsa bir düşüş yaşanmıştır.) (bkz. Tablo 32)

**Tablo 32. Sigara Satış Rakamları (2000-2008)**

Yıllar	Nüfus	Tüketim Miktarı (milyon adet)	Kişi Başına Sigara Tüketimi (adet)
2000	67.844.903	111.710	1.646
2007	70.586.256	107.455	1.522
2008	71.517.100	107.859	1.508

Kaynak: Hüseyin İler, "Türkiye'de Tütün ve Tütün Ürünleri İle Mücadele", s.24, [http://www.havanikoru.org.tr/Sunumlar/Tutun\\_ve\\_Tutun\\_Urunleri\\_ile\\_Mucadele.ppt](http://www.havanikoru.org.tr/Sunumlar/Tutun_ve_Tutun_Urunleri_ile_Mucadele.ppt), (27.05.2010).

➤ Türkiye'nin rakibi durumunda olan Yunanistan, Makedonya, Sırbistan-Karadağ, Bulgaristan gibi Balkan ülkelerinde, son yıllarda tütün üretimini olumsuz yönde etkileyen bazı değişiklikler oluşmuştur. Bu değişikliklerin Türkiye'nin üretim ve ihracatındaki liderlik konumunu güçlendirmesi

➤ Türkiye'de Virginia ve Burley tipi tütün üretiminin kontrollü bir şekilde teşvik edilmesi gerekmektedir. Aksi durumda, harmanların ihtiyacı olan Virginia ve

<sup>163</sup> Hüseyin İler, "Türkiye'de Tütün ve Tütün Ürünleri İle Mücadele", s.24, [http://www.havanikoru.org.tr/Sunumlar/Tutun\\_ve\\_Tutun\\_Urunleri\\_ile\\_Mucadele.ppt](http://www.havanikoru.org.tr/Sunumlar/Tutun_ve_Tutun_Urunleri_ile_Mucadele.ppt), (27.05.2010).



Burley tipi tütünlerde dışa bağımlılığımız artarak devam edecektir. Türkiye’de ticari anlamda üretilecek Virginia ve Burley tipi tütünler, üreticilere gelir kaynağı yaratacak, ayrıca ithal ikamesi olanağını da sağlayacaktır. Dünya genelinde tüketicilerin blended tarzı (*harmanlanmış sigaralardır; içinde yaklaşık olarak %60-65 Virginia, % 30-35 Burley ve % 10-20 oranında da Türk tütünleri bulunmaktadır.*) sigara tüketimine yönelmesi göz önüne alınırsa, Virginia ve Burley üretiminin, sadece Türkiye’nin ihtiyacını karşılamak amacıyla değil daha fazla üretim ihracat yapabilme olanağı yaratması

➤ Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi’ne<sup>♦</sup> (*Sözleşme kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından bir Ulusal Tütün Kontrol Programı hazırlanarak yürürlüğe konulacak, Türkiye tütün kullanımından doğan zararların azaltılması için Sözleşme ile önerilmiş olan tedbirleri ulusal mevzuata yansıtacaktır.*) uyum doğrultusunda “Tütün Mamullerinin Zararlarından Korumaya Yönelik Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” kapsamında tütün mamullerinin üretimi, paketlenmesi ve piyasaya arzına yeni düzenlemeler getirilmesi (Anılan Yönetmelik gereği tütün mamullerinin paketlerine sağlık uyarıları ve azami zifir, nikotin ve karbon monoksit bırakım miktarları yazılmak durumundadır.)

➤ AB’de ve diğer ülkelerde tütün mamullerine uygulanan vergi sisteminin incelenmesi ve AB müktesebatına uyum için gerekli düzenlemelerin yapılması

➤ Tütün mamullerine ait test yöntemleri, akredite laboratuvar hizmetlerinin sunulması

➤ Tütün fonu ile gümrük vergisinin yerli üreticiyi koruması ve bütçeye katkıları

---

<sup>♦</sup> Sözleşmenin amacı; Dünya Sağlık Örgütü üyesi ülkelerin tütün kullanımı ve tütün dumanına maruz kalmanın yaygınlığını sürekli ve özli bir şekilde azaltmak için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde uygulayacakları bir tütün kontrol önlemleri çerçevesi sağlamak suretiyle, mevcut ve gelecek nesilleri, tütün tüketimi ve tütün dumanına maruz kalmanın yıkıcı sağlık, sosyal, çevresel ve ekonomik sonuçlarından korumaktır. 2005 yılı itibariyle 168 ülke anlaşmayı imzalamış ve aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 113 ülke onaylamış bulunmaktadır.

### 3.3.4. Sektör İçin Tehdit ve Tehlikeler

#### ✓ Gıda Sektörü:

- Genç nüfusun yeterince eğitilememesi,
- Makro ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, kriz senaryolarının sektör için önemli bir tehdit oluşturması
- Türkiye'nin bulunduğu bölgede yaşanan istikrarsızlıklar
- AB'ye tam üyelik sürecinin yaratacağı gerginlikler
- Uluslararası ticaretin giderek serbestleşmesi ve rekabetin artması
- Küresel rekabet ve uluslararası anlaşmaların sektörün dış ticaret politikalarını etkilemesi
- Bilim ve teknolojik gelişmeye uyum sağlayamama
- Rakip ülkelerin daha hızlı gelişmesi
- Gıda sektörünün faaliyet alanından dolayı bir yandan tarım sektöründeki gelişmelerden etkilenirken, öte yandan değişen sosyo-ekonomik koşulların şekillendirdiği tüketici talebine de hızla uyum sağlamak durumunda kalması
- Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile birlikte; AB'ye uyum sürecinde rekabet edemeyen, AB standartlarını yerine getirmeyen işletmelerin kapatılacak olması ve bu nedenle yaşanacak işsizlik
- Gıda sanayi işletmelerinde ara eleman eksikliğinin devam etmesi
- Sürekli değişen ve istikrarsız tarım politikaları ile gıda sanayinin geleceğe güvenli bakamaması
- Gelecekte iç pazar yetersizliği ve dış satım belirsizliğinin sanayi üretimini tehdit etmesi

#### ✓ İçecek Sektörü:

- Tarım sektöründeki kayıt dışılık
- Vergi oranlarının yüksek olması ve sıklıkla değiştirilmesi

- Yerel yönetimlerin açık içki satışını belirli alanlarla sınırlandırarak, yasaklamaya yönelik uygulamaları ile ruhsat belgesi yenilenmesindeki farklı uygulamaları nedeniyle zorluklar yaşanması
- Alkollü içecek piyasasının liberalleşmesinin ardından, çeşit ve miktarları gün geçtikçe artan, ekonomik anlamda her kesime hitap edebilecek farklı fiyatlarda ürün ithali karşısında, piyasaya yeni giren üretici firmaların rekabet gücünün zayıf olması
- Turizmde “her şey dahil” sisteminden dolayı kalitesiz ürünlerin ithal edilmesi ve kayıt dışı faaliyet riskini arttırması
- Alkollü içecek ithalatı izin prosedürlerinde TAPDK ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı arasında gereken koordinasyonun sağlanamamış olması
- Alkollü içeceklerin ve şarapların internetten ve telefon siparişi ile satışının yapılmasına yönelik yasal engellerin bulunması
- Distile alkollü içecek sektöründe ve özellikle şarap sektöründe yaşanan kayıt dışılık
- Bağcılık ile şarap sektörünün ilişkisinin kurulduğu bir mevzuatın olmaması
- Çok düşük fiyatla şarap üreten komşu ülkelerin varlığı
- Bira ve şarap sektörlerinde reklam ve tanıtım yasağının distile alkollü içeceklerle aynı kategoride düzenlenmesi
- Su sektörünün ana girdisi olan preform (*plastik şişenin ısıtılıp kalıpta şişirilmeden önceki ilk halidir.*), kapak ve damacana imalatının Türkiye’de mevcut 3-4 firmanın tekelinde oluşu
- Ağır vergi yükü nedeniyle merdiven altı firmaların artmasının; ciddi üreticilerin kar baskısı altında olmasına ve tüketici sağlığının tehdit edilmesine, şirketler arası rekabet eşitsizliğine neden olması
- Küresel ısınma (*Akdeniz havzası küresel ısınmadan en çok etkilenen bölgedir.*)

➤ Meşrubat ve Su üreten firmaların ambalajlı suyu ticari bir emtia olmaktan çıkarıp diğer ürünlerinin marka bağımlılığı gücünü kullanarak suyu bu ürünlerin yanında promosyon olarak dağıtıyor olması nedeniyle haksız rekabet ortamı oluşması

➤ Pet ambalajlı suların (tek kullanımlık) mahallinde tüketici tarafından tüketildikten sonra tekrar farklı sular (şehir şebeke suyu dahil) doldurularak satışa sunulması

✓ Tütün Sektörü:

➤ Tekel'in özelleştirilmesiyle, çok uluslu sigara şirketlerinin yalnız sigara pazarına hakim olmakla kalmayarak, ekici tütün piyasalarında ve ihracatta koşulları ve fiyatları kendi çıkarlarına göre belirleyecek tek güç konumuna gelecek olmaları

➤ Tekel'in ekici tütün piyasalarındaki düzenleyici ve belirleyici rolünün ortadan kalkması; en çok, istediği koşullarda, kalite ve miktarda üretimi kendi denetiminde gerçekleştirebilecek uluslararası tütün ihracatçısı firmaları memnun etmesi

➤ Tütün mamullerinin piyasaya kaçak ve sahte olarak sürülmesiyle halk sağlığının ciddi şekilde tehdit edilmesi ve kamu gelirlerinin (vergi kaybı) önemli ölçüde kayıplara uğraması

➤ Gümrük Birliği nedeniyle gümrüksüz olarak Türkiye'ye giren sigaralarla yerli ürün sigaraların rekabet edebilmesi için sektör bir süre korunmalıdır. Aksi durumda, Türkiye'nin hem tütünde hem de sigarada uzun vadede dışa bağımlı hale gelme ihtimali

➤ Tekel'in özelleştirilmesiyle tütün yetiştirilen bölgelerimizde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, başta tarımsal etkinlik olmak üzere, ekonomik ve sosyal sorunların artması

➤ Tekel sigara fabrikalarının özelleştirilmesiyle; tütün üretiminde azalma ve ithalatında artış, sektörde çalışanlar için istihdam sorunları (*500-600 bin ekici ailenin geleceği ve en az 40 bin işçi ve memurun işsiz kalması*), sigara fiyatlarının yükselmesi ve gençlerin daha fazla oranda sigara kullanma alışkanlığı edinmesi gibi olumsuz koşulların ortaya çıkması

➤ Tütün sektörünü serbestleştirmeyi, tütün için destekleme alımlarını giderek kaldırmayı ve Tekel'in varlıklarının satışına olanak sağlayan 4685 sayılı Tütün Yasası 3 Ocak 2002'de kabul edilmiştir (4733<sup>♦</sup>). Bu yasa ile ülkemizde marka bazında sigara üretimi için yıllık en az 2 milyar adet, diğer tütünler için yıllık en az 15 bin ton üretimde bulunan firmaların aynı markadan olmak üzere serbestçe ithalat yapabilecek, fiyatlandırabilecek ve satabilecek olmaları

➤ Şark Tipi tütün ihraç fiyatının yükselmesi (*Tüm girdileri Türk Lirası ile olan, buna karşılık satışlarını dolar olarak gerçekleştiren ihracatçının; TL'nin aşırı değerlenmesine, doların ise düşüşüne bağlı olarak iç piyasa maliyetleri yükselmekte, bu maliyet ise, ihraç fiyatına yansımaktadır. Bu durumda, üretici yüksek maliyetlerle tütün üretiminde zorlanırken, kendi maliyetleri de bu paralelde yükseldiği için ihracatçı da alım fiyatını daha fazla artıramamakta, verilen avanslar ise geçici bir rahatlama sağlamaktadır. Bu gelişmeler sonucu ihraç fiyatlarının yükselmesi, kısa vadede ihracatımızın lehine gibi görünse de, yüksek fiyatlar nedeniyle yabancı alıcının Türk tütününü yerine, aynı tütünün üreticisi başka ülkelere yönelmesi kaçınılmaz görülmektedir.*<sup>164</sup>)

➤ Ermenistan, Orta Asya ülkeleri, Çin ve Hindistan gibi ülkelerde Şark Tipi tütünlerin üretimlerine başlanması

➤ Sigara tüketiminin çok yaygın bir bağımlılık çeşidi olmasının yanı sıra, sigara ve dumanında bulunan maddelerin insan sağlığı üzerine yaptığı olumsuz etkiler

### **3.3.5. SWOT Analizi Bulgularının Yabancı Sermaye Açısından Değerlendirilmesi**

İmalat sanayi, Türkiye ekonomisinin lokomotifi durumundadır. Yarattığı katma değer, istihdam ve ihracata katkıları nedeniyle en önemli sektör konumundadır. Bu bölümde incelenmeye çalışılan Gıda, İçecek ve Tütün Sektörü de; tütün üreticisi ailelerle beraber 1 milyondan fazla kişinin istihdam edildiği, imalat

---

<sup>♦</sup> 03 Ocak 2002 tarih ve 4733 Sayılı Yasa, Cumhurbaşkanı tarafından 06 Temmuz 2001 tarihinde veto edilen 4685 Sayılı Yasa'nın hiçbir değişiklik yapılmadan TBMM'de aynen kabul edilmiş halidir.

<sup>164</sup> Ege Tütün İhracatçıları Birliği, a.g.e, s.4.

sanayi ihracatının 6 milyar dolar seviyelerindeki %5-6'lık bölümünü karşılayan (Tablo 33) ve 1980-2009 yılları arasında çok uluslu şirketler tarafından 5.6 milyar dolar yatırım yapılmış büyük bir sektördür. Özellikle gıda sanayi için, ürünlerin vazgeçilmez nitelik taşımaları, sanayinin önemini arttırmakta ve yerli/yabancı yatırımların her dönem oluşmasını sağlamaktadır. Ayrıca, TÜİK'in 2007 yılında yaptığı Hanehalkı Bütçe Anketi'ne göre, Türkiye genelinde hanehalkının tüketim amaçlı harcamaları içinde en yüksek payı %28.4 oranıyla konut ve kira harcamaları alırken, harcamaların %24.4'ü gıda ve alkolsüz içeceklerden oluşmaktadır. Görüldüğü gibi gıda harcamaları, en büyük ikinci kalemdir. Alkollü içecek, sigara ve tütün harcamaları ise %5 civarındadır.<sup>165</sup>

**Tablo 33. 2008-2009 Yıllarında Gıda, İçecek ve Tütün Sektörünün İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (Milyon Dolar)**

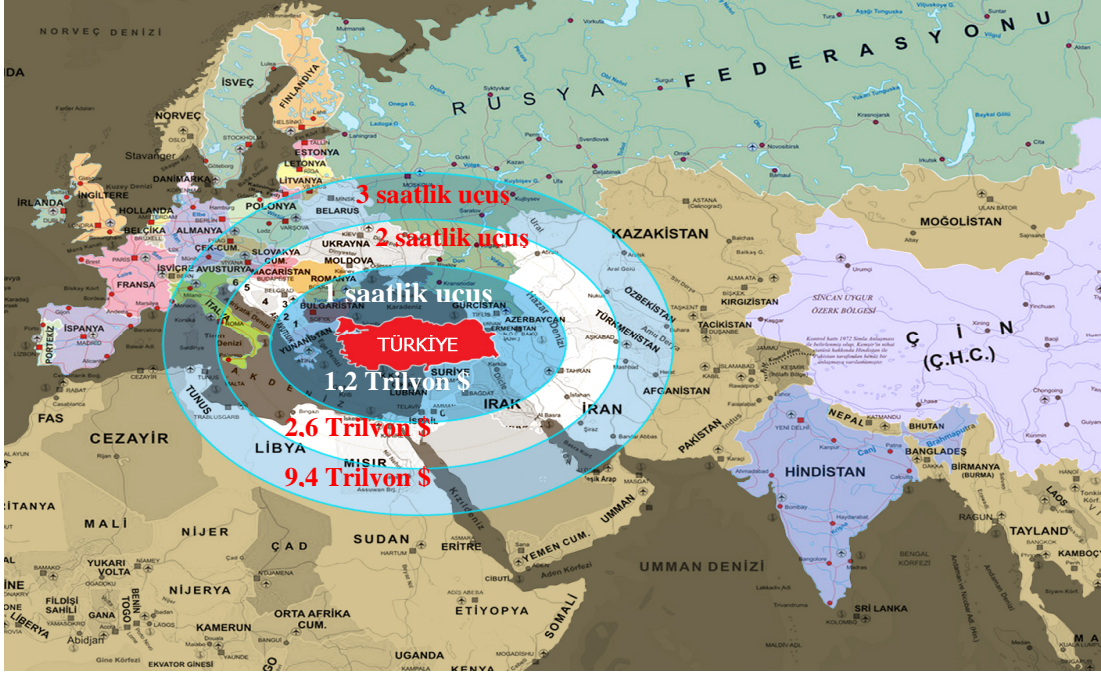
	<b>2008</b>	<b>%</b>	<b>2009</b>	<b>%</b>
<b>Toplam İhracat</b>	<b>132.027</b>	<b>100</b>	<b>102.129</b>	<b>100</b>
İmalat Sanayi	125.188	94,8	95.436	93,4
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek</i>	<i>6.476</i>	<i>4,9</i>	<i>5.931</i>	<i>5,8</i>
<i>Tütün Ürünleri</i>	<i>277</i>	<i>0,02</i>	<i>266</i>	<i>0,02</i>

Kaynak: TÜİK.

Türkiye'nin bulunduğu bölgede stratejik bir konuma sahip olması ve büyük pazarlara olan coğrafi yakınlığı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları için en çekici özelliktir. Şekil 4'ten de görülebileceği gibi, Türkiye 3 saatlik uçuş mesafesi içinde; 51 ülke, 1 milyar insan, 5 trilyon dolarlık dış ticaret hacmi ve 9 trilyon dolarlık pazar olanağına sahiptir.

<sup>165</sup> TÜİK, "Rakamlar Ne Diyor? 2009", Ankara, Eylül 2009, s.13.

#### Şekil 4. Türkiye'nin Stratejik Konumu



Kaynak: TOBB, a.g.e, 2009, s.33.

2008 yılı itibariyle Türkiye'nin nüfusu 71.517.100 kişi, yaş ortalaması 28.5 ve çalışma çağındaki 15-64 yaşındaki kişiler nüfusun %66,9'unu oluşturmaktadır.<sup>166</sup> Bu durumun yarattığı iç pazarın büyük ve ölçek ekonomisi için uygun olması, genç nüfus, teknoloji ve yenilikleri yakından takip eden ve gelişmelere uyum sağlamak isteyen bir yapının olması yabancı sermaye açısından çekici özelliklerdir. Ayrıca uluslararası işbirliğine açık girişimci yapısı ve son yıllarda işletme yönetiminde yaşanan gelişmeler ev sahibi ülke seçiminde Türkiye'ye artı puan sağlayacak noktalardır. Yatırım ortamının giderek iyileşmesi (2003 yılında yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun ile yatırımcılara sağlanan kolaylıklar, yatırım sürecinin basitleştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımcıyla eşitlikçi bir yaklaşım izlenmesi gibi) bunun yanında, AB'ye uyum amacı ile çıkartılan kanun ve buna bağlı uygulamalar da doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekme konusunda katkıda bulunmaktadır.

Gıda, içecek ve tütün sektörlerini cazip kılan ortak yanları bulunmaktadır. Bunlar; hammadde zenginliği, uygun iklim ve ekolojik ortam, işgücü temininin kolay ve ucuz olması, tüketim eğilimlerinin değişmesi olarak sıralanabilir.

<sup>166</sup> TÜİK verileri.

Türk gıda sanayinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekebilmesinde; tarımsal hammadde varlığı ve çeşitliliği bakımından dışa bağımlı olmayan ve yüksek bir potansiyele sahip olmasının, işletmelerin uluslararası rekabet deneyiminin, Türkiye'nin bölgesinde önemli bir yiyecek ve içecek ihracatçısı olup geçmişi uzun yıllara dayanan güçlü bir konumda yer almasının payı büyüktür. Türkiye'nin yeniliklere kolayca adapte olabilen genç nüfusu sayesinde, gıda sektörü elindeki fırsatları değerlendirebilme üstünlüğüne sahiptir. Gıda sanayi en hareketli sektörlerden biri olması özelliği ile yabancı sermayenin dikkatini çekmekte ve birçok yabancı yatırımcıya da halihazırda ev sahipliği yapmaktadır. 2009 yılsonu itibariyle imalat sanayinde faaliyet gösteren toplam 4.141 yabancı sermayeli şirketin 418'i gıda ürünleri ve içecek imalatına aittir.<sup>167</sup>

Perakende satış yerlerince sunulan seçeneklerin çeşitliliği ile talepte artış meydana gelmiş ve Türk gıda sektörü son yıllarda istikrarlı bir büyüme kaydetmiştir. 2008 yılında GSYİH oranında büyüme %0,7 seviyesinde kalırken, gıda ürünleri ve içecek sektörü %2,2'lik bir büyüme kaydetmiştir. Krizin etkilerinin görüldüğü 2009 yılında ise GSYİH %4,7 oranında küçülmesine rağmen, gıda ürünleri ve içecek sektörü %0,1 ile var olan yerini korumuştur.<sup>168</sup> Tüketim eğilimlerinin değişmesiyle hazır yemek ve donmuş gıda gibi ambalajlı ve işlenmiş ürünlere olan ilgi artmaktadır. Sanayinin yükseltilebilir bir dış satış potansiyelinin bulunması doğrudan yabancı sermaye yatırımları için önemli bir fırsattır. Ayrıca gıda mevzuatının iyileştirilmesi durumunda, sanayi için rekabette avantajlar yaratacak olması beklenmektedir.

Artan genç nüfusa bağlı pazar büyüklüğü, yükselen gelir miktarı ve dinamik özel sektör ekonomisi içecek sektörünün büyümesinde önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Ayrıca yüksek turizm potansiyeli gibi güçlü yanların da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına çekici geleceği düşünülmektedir. Örneğin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesinde yayımladığı Nisan 2010 istatistiklerine göre; 2007 yılında ülkemize gelen yabancı turist sayısı 23,3 milyon kişiden önce 2008 yılında 26,3 milyon kişiye yükselmiş, ardından 2008 yılında ise 27 milyon kişi

---

<sup>167</sup> T.C. Hazine Müsteşarlığı, a.g.e, Mayıs 2010, s.17.

<sup>168</sup> Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu, a.g.e, s.37.



olmuştur.<sup>169</sup> Şarap sektörü açısından ülkemiz zengin bir asma gen potansiyeline sahiptir ve bağcılık iklim kuşağında yer almaktadır. Türkiye 515 bin hektar bağ alanıyla, dünyada İspanya (1.113), Fransa (840) ve İtalya'nın (818) ardından dördüncü sırada yer almaktadır.<sup>170</sup> Kaliteli, şaraplığa elverişli yerli ve yabancı üzüm çeşitlerinin çoğaltılabilir olmasının, yatırım yapacak yabancı şarap firmaları için sektörü cazip kılacağı söylenebilir.

Yabancı sigaraların yurt içinde üretilmesiyle ilgili düzenlemelerin ardından (1991) yabancı sermayeli sigara şirketleri Türkiye'yi tercih etmeye başlamıştır. Bugün piyasaya hakim olan yabancı şirketler; Philip Morris Sabancı (Philsa), Japan Tobacco International (JTI), British American Tobacco (BAT), European Tobacco, Imperial Tobacco ve Koreli KT&G'dir. Türkiye Şark Tipi (Oriental) tütün üretimi ve ihracatında dünyada ilk sırada yer almaktadır. Dünya Şark Tipi tütün üretiminin %45'ini Türkiye, geri kalan bölümünü de Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya gibi Balkan ülkeleri gerçekleştirmektedir.<sup>171</sup> Yüzyıllardan gelen tütün üretme geleneği ve bilgi birikimi Türkiye için önemli avantajdır. Bu anlamda karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne de sahiptir. Ancak reklamlar sayesinde ve çok uluslu şirketlerin pazarlama taktikleri ve dağıtımdaki becerileri ile blend sigaraların bütün dünyada büyük bir hızla yayılmış olması ve yerli sigaraların yerini alması Türkiye'de de etkisini göstermiş, yabancı marka sigaralara olan talep gittikçe artmıştır. Ülkemizde Şark Tipinin yanında, blend sigaralarda kullanılan Virginia ve Burley tütün üretimi için gerekli toprak ve iklim şartları mevcut olup, yeterli üretici sayısı ile bu ürünleri yetiştirme kültür ve birikimi değerlendirilmelidir. Türkiye'nin hızla artan nüfusu ve bu nüfus içerisinde sigara kullanma oranının yüksekliği (nüfusun %31,3'ü sigara kullanmaktadır), sigara üreticileri açısından büyük bir pazar alanı oluşturmaktadır. Ülkemizde son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle, sigara üretim ve pazarlama faaliyetinin özel sektör yatırımlarına açılmasına rağmen, yerli sermayenin bu alana ilgi göstermemesi de çok uluslu sigara firmaları için büyük bir fırsat yaratmaktadır. Tekel'in özelleştirilmesi, uzun vadede çok uluslu sigara şirketlerine büyük olanaklar sağlayacaktır. Yalnız sigara pazarına hakim olmakla kalmayarak, ekici tütün

---

<sup>169</sup> [www.kultur.gov.tr](http://www.kultur.gov.tr)

<sup>170</sup> International Organisation of Vine and Wine, "Note On The World Situation March 2010", s.9, [http://news.reseau-concept.net/images/oiv\\_uk/Client/2010\\_note\\_conj\\_mars\\_tableaux\\_EN.pdf](http://news.reseau-concept.net/images/oiv_uk/Client/2010_note_conj_mars_tableaux_EN.pdf), (03.06.2010).

<sup>171</sup> T.C. Cumhurbaşkanlığı DDK, a.g.e, s.3 ve Ege Tütün İhracatçıları Birliği, a.g.e, s.4.

piyasalarında ve ihracatta koşulları ve fiyatları kendi çıkarlarına göre belirleyecek tek güç konumuna gelecek olmaları söz konusudur. Sonuç olarak, Tekel'in ekici tütün piyasalarındaki düzenleyici ve belirleyici rolünün ortadan kalkması; en çok, istediği koşullarda, kalite ve miktarda üretimi kendi denetiminde gerçekleştirebilecek uluslararası tütün ihracatçısı firmaları memnun edecektir.

Bütün bu var olan çekici özelliklerin yanı sıra, eksik yönlerin tamamlanmasıyla, yapılacak iyileştirmelerle doğrudan yabancı sermaye yatırımları arttırılabilir. Bu eksik yönler; vergilerin yüksek ve orantısız oluşu, kayıt dışılığın ve denetimsizliğin önüne geçilememesi, girdi maliyetlerinin yüksekliği, ilgili kanunların bazı bölümlerinin yeniden düzenleme gerektirmesi, yatırım ortamında belirsizlik ve ekonomik istikrarsızlıklar, yoğun bürokrasi ve mevzuatın modern bir yapıda olmaması olarak sıralanabilir.

Vergilerin çok yükseltilmesi, ekonomiye zarar verebilmektedir. Örneğin ülkemizde son dönemde tütün ürünlerinden alınan nispi verginin %58'den %63'e ve asgari maktu vergi oranının da paket başına 2,05'ten 2,65'e çıkarılmasının ardından yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'de, 'vergi ödemeyen' (kaçak ve sahte) sigara kullanımının artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Yüksek vergi artışı, sigara üreticilerinin fiyatlarını %19 ila 30 arasında arttırmasına neden olmuştur<sup>172</sup> ve tüketiciyi kaçak tüketime yöneltmiştir. Kayıt dışılık ve denetimsizlik; vergi kaçırılması sonucu devletin zarara uğramasına, denetimin yapılamamasının halk sağlığını tehdit edebilen sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır. Ayrıca yaşanan olumsuzluklar, iç piyasadaki diğer firmalar için haksız rekabet ve kötü imaj yaratmakta, ihracat sürecinde problemler ortaya çıkarmakta ve gıda güvenliği konusunda şüpheler oluşturmaktadır. Bunun yanında, istatistiksel verilerin sağlıklı olmamasına neden olmaktadır. Girdi maliyetlerinin yüksekliği konusunda Türkiye'de sanayi elektriğinin diğer ülkelere göre pahalı oluşu verilebilecek örneklerden biridir. Türkiye'de 2008 yılının ikinci çeyreğinde sanayide elektrik satış fiyatı 12,6 cent/kwh iken ABD'de 6,6 cent/kwh, Kore'de 5,9 cent/kwh ve İsviçre'de 9,7 cent/kwh olmuştur.<sup>173</sup> Kanunların bazı bölümleri, günümüz koşullarında üreticileri zor

---

<sup>172</sup> İş Bankası, "Haftalık Sektör Haberleri", İktisadi Araştırmalar Bölümü, 15 Mart 2010, s.2, <http://www.isbank.com.tr/PDF/EkonomikRaporlar/haftaliksektor15032010.pdf>, (01.06.2010).

<sup>173</sup> O. Türkyılmaz, a.g.e, s.3.

durumda bırakmayacak şekilde tekrar düzenlenmelidir. Ekonomik istikrarsızlıklar ise yabancı yatırımcıların yatırım kararı almasında oldukça düşündürücü olmaktadır. Bürokrasinin yoğun ve uzun zaman alıcı olmasının yatırımcılar açısından caydırıcı olabileceği düşünülmektedir.

Bunlara ek olarak; AB'ye üyelik sürecinde gıda güvenliği endişelerinin sürmesi, bunun yarattığı kötü imaj ve ihracatta ortaya çıkan zorluklar, içki sektörü açısından reklam ve tanıtım çalışmalarının kısıtlı olması, satış ruhsatını alma konusundaki zorluklar, kaçak ve sahte tütün mamulü sorununun giderilememesi, ithalatta alınan tütün fonu gibi konuların da yatırım açısından Türkiye'ye eksi puan getirdiği söylenebilir. Daha çok yabancı sermaye yatırımı çekebilmek için; devletin gerekli düzenlemeleri yapması, gereken denetim mercilerinin oluşturulması, Ar-Ge kültürünün ve kalite bilincinin gelişmesi, sektördeki işletmelerin örgütlenerek kamu kuruluşlarıyla işbirliği yapması gerekmektedir.

Gıda, içecek ve tütün sektörlerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmesinde etkili olan özelliklerinden ve Türkiye'nin güçlü yanlarından yukarıda bahsedilmiştir. Bu özellikler, ortak ve kendine özgü yanlarıyla Türk gıda, içecek ve tütün sektörünü yabancı yatırımcılar açısından çekici kılmaktadır. 1980-2009 döneminde toplam 5.6 milyar dolara yakın yabancı sermaye yatırımı alan sektörün daha da gelişmesi ve yabancı yatırım çekmeye devam edebilmesi yukarıda bahsedilen gıda güvenliği, denetim, vergi sorunları ve kayıt dışılık vb. gibi olumsuz şartların iyileştirilmesine bağlıdır.

## SONUÇ

1970 ve 1980’li yıllarda kendisini hissettirmeye başlayan küreselleşme süreci, 1990’lı yıllarda tüm ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamı üzerinde etkiler yaratmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte; uygulanan dış ticaret ve yatırım politikalarının giderek serbestleşmesi, taşımacılık ve haberleşme teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, üretim ve pazarlama bilgi ve becerilerinde ilerlemeler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler, piyasaları daha rekabetçi duruma getirmiş ve işletmeler üzerinde artan baskılar doğurmuştur. Artık küresel bir pazarda ve küresel rakiplerle mücadele zorunluluğu ortaya çıkmıştır. İşletmeler üretimlerini küresel bir temele göre yeniden organize ederek ekonomik etkinliklerini arttırmış ve yeni piyasalara girme çabalarına hız vermiştir.

Ulusal sınırların kalktığı bu pazarda gittikçe önem kazanan çok uluslu şirketler, yabancı sermaye yatırımlarının çoğunluğunu gerçekleştirmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; şube kurarak ya da ev sahibi ülkedeki bir işletmeyi satın alarak yapılmaktadır. Özellikle ekonominin küreselleşmesi, uluslararası ticarete ve finansal piyasalarda doğrudan yabancı yatırımlar ve diğer sermaye hareketleri aracılığıyla değişimin başrolünü üstlenmiştir.

Ekonominin küreselleşmesi, gelişmekte olan ülkeler için ek finansman imkanı sunmuştur. Bu sebeple 1980’li yıllarda pek çok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye de ekonomisinde yapısal ve köklü değişimlere giderek liberal politikalar benimsemiştir. Böylece, ithal ikame stratejisinden dışa açılma stratejisine geçilmiştir. Bu süreçte, ihracata dönük sanayileşme politikalarıyla sanayinin dışa açılması için ve yabancı sermayenin Türkiye’ye girişinin artması için çalışılmıştır.

Uygulanan döviz kuru, ihracat teşvikleri, ulaştırma ve haberleşme altyapısının iyileştirilmesi politikaları ve başta cep telefonu ve internet olmak üzere iletişim teknolojisi kullanımındaki gelişmeler, sanayinin küreselleşmeye uyumunu kolaylaştırıcı etkiler yaratsa da, ekonomideki istikrarsızlık dolayısıyla, sanayinin tümüyle bu stratejiye uygun bir üretim ve yatırım performansı sergilediği söylenemez. Ancak ilerleyen dönemde sanayi ürünleri ihracatında olumlu gelişmeler görülmüş, 1980’den sonra tarımsal mallar ihracatı gittikçe azalırken, sanayi sektörü ihracatı sürekli artmış ve GSMH içinde sektör payı da giderek büyümüştür. Bunun

sebebi, ihracat artış hızının büyüme hızından daha yüksek olmasıdır. Sanayi malları ihracat gelirlerinin toplam içindeki payının artması, Türkiye'nin sanayileşmeye başladığının bir göstergesidir.

Diğer taraftan ithalatın serbestleşmesi, kaçakçılık ve karaborsayı büyük ölçüde engelleyerek haksız rekabeti ortadan kaldırmış, yabancı sermaye girişleri üzerinde de olumlu bir etki yaratmıştır. Dışa açılma politikası çerçevesinde, yabancı sermayenin yapacağı doğrudan yatırımlara büyük ölçüde teşvikler getirilmiştir.

Yabancı Sermaye Kanununun çıkarıldığı 1954 yılından 1980 yılına kadar toplam 663 milyon dolarlık giriş izni verilmiş, ancak Türkiye'nin çekebildiği yabancı sermaye miktarı 200 milyon dolar civarında kalmıştır. 1980 sonrasına bakıldığında ise; 1980'li yıllarda Türkiye'ye ortalama 183 milyon dolar yabancı sermaye girişi olmuş, 1990'lı yıllarda bu oran ortalama 835 milyona çıkmış ve 2000'li yıllara gelindiğinde ise ortalama 8.8 milyar dolara yükselmiştir.

Bu çalışmada, 1980 yılında izlenmeye başlanan dışa açılım politikalarının ve getirilen yeni düzenlemelerin etkisiyle artan doğrudan yabancı sermaye girişlerinin imalat sanayindeki durumu günümüze kadar incelenmiş ve en çok yatırım alan alt sektör SWOT analizi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. 1980-2009 yılları arasında imalat sanayinin çekebildiği toplam yabancı yatırım miktarı 25.7 milyar dolardır. Bu yatırım miktarının 5.6 milyar dolar'ını (%22'sini) alan gıda, içecek ve tütün sektörü, en çok yatırım yapılan imalat sektörü olmuştur.

1980'den günümüze en çok yabancı sermaye yatırımı alan sektör olmasının yanında gıda, içecek ve tütün sektörü, gıda ürünlerinin vazgeçilmez olma özelliği ve Türk halkının sigara tüketiminin yüksek olması (nüfusun %31,3) nedeniyle Türkiye'nin en önemli imalat sektörüdür.

Gıda, içecek ve tütün sektörünün en çok yabancı yatırım alan sektör olmasında, özellikle Tekel'in alkollü içkiler ve sigara birimlerinin özelleştirilmesinin payı büyüktür. Önce 2004 yılında Tekel alkollü içkiler birimi özelleştirilerek 292 milyon dolar bedelle Mey AŞ'ye satılmıştır. 2006'da bu şirketin hisselerinin %90'ı, Amerikan yatırım şirketi olan Texas Pacific'e 810 milyon dolar bedelle satılmıştır. Daha sonra 2008 yılında Tekel sigara biriminin hisselerinin tamamını İngiliz orijinli British American Tobacco (BAT) firması 1,72 milyar dolar karşılığında almıştır.

Çalışmanın SWOT analizi bölümünde sektörün güçlü yanları ve fırsatları ile zayıf yönleri ve tehditler ortaya koyulmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Türkiye'nin kalkınma sürecine önemli katkılarda bulunabilir. Yabancı sermaye yatırımları sadece sermaye ithali anlamında değil, aynı zamanda yeni iş olanakları yaratma, verimlilik ve ihracatı artırma, teknoloji ve bilgi transfer etme gibi olumlu etkiler de yaratırlar. Yabancı yatırımcılar yatırım yapacakları ülkeyi seçerken; makroekonomik göstergeleri, pazarın genişliği, hammadde ve işgücü başta olmak üzere üretim faktörlerinin bolluğu, yerel piyasada yeterli düzeyde yan sanayilerin bulunması, mali teşvikler gibi faktörlere, istikrarın varlığına, bürokrasiye ve kamuoyunda yabancı sermaye konusundaki düşüncelere bakmaktadırlar. Yabancı sermaye yatırımları açısından çekici bir ülke ve sektör haline gelebilmek için bu faktörler göz önüne alınarak gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Türkiye'de gıda, içecek ve tütün sektörü; tarımsal hammadde kaynakları ve çeşitliliği bakımından yüksek potansiyele sahip olması, iklim ve ekolojinin uygunluğu, sektörün dinamik bir yapıda olması, kolay işgücü temini, özellikle son dönemde hazır yemek ve donmuş gıda ürünleri gibi ürün çeşitliliğinde izlenen teknolojik ilerlemeler ile güçlü bir potansiyele sahiptir.

Ayrıca çalışmada, sektörün AB'ye uyum çerçevesinde birçok proje ve programa katılarak geliştirilmesi, Türkiye'nin stratejik konumu, gelişmiş kalite yönetim sistemleriyle üretime yönelme, yeni pazarlama tekniklerinin geliştirilmesi (e-ticaret gibi), turizm sektöründeki gelişmelerle ülkemize gelen turist sayısında artış ve yeni tarımsal teknoparkların kurulması gibi fırsatlara sahip olduğu belirlenmiştir.

Diğer taraftan gıda, içecek ve tütün sektöründe çeşitli zayıf yönler ve sektörün başarısını tehdit eden unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların giderilmesi hem sektörün gelişmesi hem de yabancı yatırımların daha da artması açısından büyük önem taşımaktadır.

Ar-Ge kültürünün gelişmemiş olması, teknoloji üretimi ve uygulamada ara eleman yetersizliği, eğitim ve uzmanlaşmada eksiklikler bu zayıf yönlerden bazılarıdır. Üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilerek yeni teknolojiler ve ürün geliştirmeye yönelik faaliyetlere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ayrıca mesleki eğitime destek verilerek ara eleman ihtiyacının karşılanması sağlanmalıdır.

Diğer taraftan, denetim yetersizliklerinden doğan sorunlar da sektörün zayıf yönlerinden biridir. Gıda sektöründe gıda güvenliği gereklerine yeterince uyulmaması sonucu AB'ye ihracatta sorunlar yaşanmakta ve bu endişeler Türkiye için kötü bir imaj yaratmaktadır. Ayrıca bu durum tüm gereklilikleri yerine getirmek için ek maliyetler üstlenen firmalar ile getirmeyenler arasında haksız rekabete neden olmaktadır. Denetimde yetersizlikler tütün sektöründe kaçak tütün ve sigara girişini, içecek sektöründe ise sahte içki üretimini tetiklemektedir. Bu durum hem halk sağlığını tehdit etmekte, hem de haksız rekabet arttırmakta ve üretimin kalite ve güvenilirliğini azaltmaktadır. Denetim yetersizlikleri aynı zamanda kayıt dışılığı arttırmakta, bu da vergi kayıplarına ve istatistiki verilerin güvenilir olmamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle sektörde denetim birimlerin etkinliğinin artırılması, caydırıcı önlemler alınması ve kontrollerin sıklaştırılması gerekmektedir.

Gıda, içecek ve tütün sektörünün zayıf yönleri giderilse de, sektörün daha çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı alabilmesi için Türkiye'nin genel yapısal sorunlarının da çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Türkiye'nin yatırım konusunda uluslararası düzeyde rekabet edebilmesi; 2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu gibi yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik çabaların tam olarak hayata geçirilmesi, bürokrasinin azaltılması, modern yapıda olmayan mevzuatın gözden geçirilmesi, yüksek girdi maliyetlerinin düşürülmesine yönelik düzenlemelerin yapılması, ekonomik istikrarın sağlanması ve düzenleyici-denetleyici kurumların etkin çalışmasıyla mümkün olacaktır.

Ayrıca vergi sistemi, bütün sektörler için ciddi bir soruna dönüşmüştür. Dolaylı vergiler üretim maliyetlerini arttırmakta, devlet yüksek vergi oranları yüzünden vergi toplamakta zorluk çekmektedir. Bütçe açıklarını kapatmak amacıyla artırılan, özellikle, dolaylı vergi oranları, bir yandan yatırımların azalmasına yol açarken, diğer yandan da artan maliyetler nedeniyle sanayinin uluslararası rekabet gücünü de azaltmak yoluyla uzun dönemli büyüme hızını düşürmektedir. Ancak vergi sisteminin yarattığı sorunların çözüme kavuşturulması için vergi oranları ve kapsamı kadar, denetim ve ceza sistemini de yeni baştan düzenleyen kapsamlı bir vergi reformu yapılması gerekmektedir. Bu reformlar yapılmadan, kayıt dışılığın

kontrol altına alınması ve yol açtığı haksız rekabetin sona ermesi mümkün olmayacaktır.

Öte yandan büyük çaplı üretim ve istihdam artışı sağlayacak yeni yatırımların ülkeye çekilebilmesi için devletin gerektiğinde arazi tahsisi, gerekli altyapının hazırlanması ve belirli bir süre vergi tatili gibi yatırım teşviklerinin uygulamasına imkan veren yasal zeminin hazırlanması da gerekmektedir.

Sonuç olarak; gıda, içecek ve tütün sektörü üretim, istihdam ve ihracat geliri açısından ülke ekonomisine katma değer sağlayan en önemli sektörlerimizden biridir. Bu sektörün var olan güçlü yanları, imalat sanayinde en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı alan sektör olmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra, yukarıda bahsedilen olumsuz şartların iyileştirilmesi ve fırsatların etkin olarak değerlendirilmesi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artarak devam edeceği düşünülmektedir.



## KAYNAKLAR

- ADANUR AKLAN, Nejla. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 6, Temmuz 1997, s.3-4,  
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/2sa6.doc>,  
(28.01.2009).
- AÇIKALIN, Sezgin ve Seyfettin Ünal. **Doğrudan Yatırımlar ve Portföy Yatırımları, Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi**, Ekin Yayınevi, Bursa 2008.
- AKBULAK, Yavuz. **Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılması İçin Çözüm Önerileri**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, Ekonomik ve Mali Araştırmalar Yarışması, Yayın No: 15, Ankara 2003.
- AKDİŞ, Muhammet. **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988.
- AKMAN, Ayhan. **Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri**, YASED, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988.
- ALGAN, Neşe. **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988.
- ALPAR, Cem. **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 106, Ankara 1977.
- ANKARA TİCARET ODASI (ATO), **Krizler Tarihi Raporu**, Ankara 2005,  
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1>, (01.06.2010).
- ARIKAN, Deniz. **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul 2006.
- ASLAN, Mehmet. **Genel Hatları İle Türkiye’nin Tütün Fonu Uygulamasına İlişkin Avrupa Birliği Eleştirileri Üzerine Değerlendirmeler**, İşveren Dergisi, Aralık 2007,  
[http://www.tisk.org.tr/isveren\\_sayfa.asp?yazi\\_id=1931&id=94](http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1931&id=94), (02.06.2010).

- AYDIN, Nurhan. **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1002, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 107, Eskişehir 1997.
- AYKOL, Bilge ve Gülizar Kurt. **Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Gelişmeler ve Türkiye İçin Stratejik Planlama ve Konumlanma Yaklaşımı**, EĞİAD Global Yayınları No: 1, İzmir 2006.
- BADULESCU, Alina and Daniel Badulescu. **Foreign Direct Investment in the World – Trends and Structural Issues (I – Evolution and Geographical Distribution of FDI Flows)**, The Journal of the Faculty of Economics, Economic Science Series ISSN: 1582-5450, Volume I, Oradea 2007.
- BAŞOL, Koray. **Türkiye Ekonomisi**, 7. Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir 2001.
- BATMAZ, Nihat ve Halil Tunca. **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Beta Basım Yayın Dağıtım AŞ, İstanbul 2005.
- BAYRAKTAR, Fulya. **Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası AŞ Araştırma Müdürlüğü, Genel Araştırmalar GA/03-1-1, Ankara 2003.
- BLOMSTRÖM, Magnus and Ari Kokko. **The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Empirical Evidence**, Copy of World Bank Policy Research Working Paper No: 1745, Stockholm 1997.
- BRADLEY, Frank. **Uluslararası Pazarlama Stratejisi**, İçlem Er, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2002.
- BRAINARD, Harry. **Uluslararası İlişkiler, Dış Ticaret Teorileri**, Osman Tekok, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 84, Ankara 1975.
- BROWN, Drusilla K., Alan V. Deardorff ve Robert M. Stern. **The Effects of Multinational Production on Wages and Working Conditions in Developing Countries**, Research Seminar in International Economics, Discussion Paper No: 483, Michigan 2002.

- BULUTOĞLU, Kenan. **100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye**, 100 Soruda Dizisi No: 17, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1970.
- CANDEMİR, Aykan. **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama**, Yased Yayınları, Ankara 2006.
- CÖMERT, Faruk. **İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye**, Hazine Dergisi, Sayı: 13, 2000, <http://www.hazine.gov.tr/>, (18.06.2008).
- ÇALIŞKAN, Özgür. **Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 27, 2003, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/dunya.doc>, (25.12.2008).
- ÇİÇEK Uğur ve Selim Adem Hatırlı. **Küresel Ekonomik Krizin Türkiye İmalat Sanayi Sektörüne Etkilerinin Analizi**, Uluslararası Davraz Kongresi-Küresel Diyalog, Isparta, Eylül 2009, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma35.pdf>, (18.03.2010).
- DEMİRCAN, Hayrettin. **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejiler**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi No: 35, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara 2003.
- DOĞAN, Muammer. **İşletme Ekonomisi ve Yönetimi**, 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2002.
- DURAN, Mustafa. **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi No: 25, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara 2003.
- DURAN, Mustafa. **Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi No: 32, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara 2002.
- DURU, Yasemin. **Türk Otomotiv Sanayinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Swot Analizi İle Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

- EFE, Birol. **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi – İzmir Örneği**, İzmir Ticaret Odası Yayını No: 120, İzmir 2002.
- EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI (EBSO), **2001 Yılı Teşvik Belgeli Yabancı Sermaye Yatırımları (Türkiye, Bölgeler ve İller)**, EBSO Araştırma Ekonomik İlişkiler ve Enformasyon Müdürlüğü, İzmir 2002.
- EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI, **2003 Yılı Yabancı Teşvik Belgeli Yatırımların Türkiye, Bölgeler ve İller Bazında İncelenmesi**, EBSO Araştırma Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, İzmir 2004.
- EGE GENÇ İŞADAMLARI DERNEĞİ (EGİAD), **Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi**, İzmir 2007, <http://www.ubsvakfi.org/husnuErkan/sanayilesmestrtejisi.pdf>, (20.04.2010).
- EGE TÜTÜN İHRACATÇILARI BİRLİĞİ, **2008-2009 Dönemi Çalışma Raporu**, İzmir Nisan 2009, s.4.
- EMİL, Dilek. **Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları**, Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Ankara 2003, <http://www.hazine.gov.tr/>, (06.05.2009).
- GÖRGÜN, Tuğrul. **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Uygulama ve Koordinasyon Başkanlığı, Ankara 2004.
- GÜNEŞ, Erdoğan, Mevhibe Albayrak ve Bülent Gülçubuk, **Türkiye’de Gıda Sanayi**, TEK-GIDA İş Sendikası, Ankara 2002.
- GÜRLEK, T. Bilgehan. **Swot Analizi**, TÜBİTAK, Gebze 2002, <http://www.scribd.com/doc/6569733/SWOT-Analizi>, (28.04.2010).
- GÜVEN, Yılmaz. **Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi**, Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 3, No: 1, Nisan 2008, Eskişehir.

- İKTİSADİ KALKINMA VAKFI (İKV), **Avrupa Birliği Müktesebatı ve Sektör Raporları**, AB Müktesebatının Yatay Olarak Uygulanışının Öncü Türk Sektörlerine Etkileri Projesi, İKV Yayınları No:210, İstanbul 2007.
- İLTER, Hüseyin. **Türkiye’de Tütün ve Tütün Ürünleri İle Mücadele**, [http://www.havanikoru.org.tr/Sunumlar/Tutun ve Tutun Urunleri ile Mucadele.pdf](http://www.havanikoru.org.tr/Sunumlar/Tutun_ve_Tutun_Urunleri_ile_Mucadele.pdf), (27.05.2010).
- İNSEL, Aysu ve Nesrin Sungur, **Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği -1989: III-1999: IV**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2003/8, Aralık 2003, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/serhar0303.pdf>, (30.04.2009).
- INTERNATIONAL MONETARY FUND (IMF), **World Economic Outlook Database**, April 2010, <http://www.imf.org/external/index.htm>, (08.06.2010).
- INTERNATIONAL ORGANISATION OF VINE AND WINE, **Note On The World Situation March 2010**, [http://news.reseau-concept.net/images/oiv\\_uk/Client/2010\\_note\\_conj\\_mars\\_tableaux\\_EN.pdf](http://news.reseau-concept.net/images/oiv_uk/Client/2010_note_conj_mars_tableaux_EN.pdf), (03.06.2010).
- İSTANBUL SANAYİ ODASI (İSO), **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, İstanbul 2002.
- İZMİR TİCARET ODASI (İZTO), **Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye’deki Gelişmeler ve İzmir’in Şansı**, İzmir 1998.
- KANTAŞLI, Bahar. **Gümrük Birliği ve Türk İmalat Sanayinin Yapısal Değişimi (1990-2005)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- KAR, Muhsin ve Arif Kara, **Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 29, 2003, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=550&icerikID=656&dil=TR>, (26.05.2009).
- KARLUK, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, 6. Baskı, Beta, İstanbul 1999.

- KARLUK, Rıdvan. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü, Ankara 2001, [www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc), (17.10.2008).
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut. **Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001**, Ankara 2001, <http://econpapers.repec.org/paper/wpawuwpma/0401008.htm>, (06.01.2010).
- KOVANCILAR, Birol. **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Çerçevesinde Alternatif Modeller; İnovasyon Odaklı, İhracat Yönelimli Yatırım Hedefleme Modeli**, TÜGİAD Ekonomi Ödülleri Kitapları-4, İstanbul 2003.
- KUMKALE, Rüknettin. **Yabancı Sermayeli Şirketler**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.
- LIPSEY, Robert E. Lipsey. **Home- and Host-Country Effects of Foreign Direct Investment**, Chapter in NBER book: *Challenges to Globalization: Analyzing the Economics*, The University of Chicago Press, USA 2004.
- MALİYE HESAP UZMANLARI VAKFI, **Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılması İçin Çözüm Önerileri**, Ekonomik ve Mali Araştırmalar Yarışması, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları No: 15, Ankara 2003.
- MİLLİYET GAZETESİ, **Türk Sigara Pazarı Beş Yabancı Elinde**, 19 Temmuz 2009 tarihli haberi, <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1119347>, (05.06.2009).
- MOOSA, Imad A. **Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice**, Palgrave, New York 2002.
- MORAN, Theodore H. **Beyond Sweatshops: Foreign Direct Investment and Globalization in Developing Countries**, Brookings Institution Pres, Washington 2002.

- MUCUK, İsmet. **Pazarlama İlkeleri**, 15. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2006.
- MUTLU, Esin Can. **Uluslararası İşletmecilik**, 2. Baskı, Beta, İstanbul 2005.
- OECD, **OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment**, Third Edition, Paris 1999, <http://www.oecd.org/dataoecd/10/16/2090148.pdf>, (03.02.2009).
- OKSAY, Suna. **Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 8, 1998, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/cokulussayi8.doc>, (25.12.2008).
- ÖZALP, İnan. **Çokuluslu İşletmeler, Uluslararası Yaklaşım**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir 2001.
- ÖZBEK, Orkun. **Başlangıcından Bugüne Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi**, İZTO, Ar-Ge Bülten Mayıs 2009, İzmir 2009, [http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/12205/mayis\\_orkunozbek.pdf](http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/12205/mayis_orkunozbek.pdf), (18.03.2010).
- ÖZKUL, İdris Özkul ve Yaşar Sarı, **Türkiye’de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri**, İkinci Ulusal İktisat Kongresi, İzmir 2008, [http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf\\_kongre/dosyalar/ozkul.pdf](http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ozkul.pdf), (14.04.2010).
- SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama**, 14. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul 2001.
- SINGER, **Singer’in Dünyada İlkleri**, <http://www.singer.com.tr/Icerik/Kurumsal/Default.aspx?ID=2>, (12.02.2009).
- ŞAHİN, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, 7. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2002.
- ŞAHİN, Mehmet. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar AŞ, Ekonomik Yayınlar Serisi Yayın No: 3, Ankara 1975.
- ŞATIROĞLU, Kadir. **Çok Uluslu Şirketler, Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 536,

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1984.

- ŞENER, Sefer. **Yabancı Sermaye**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2008.
- ŞİMŞEK, Mehmet. **2010 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması**, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, Ankara Ekim 2009, [http://www.maliye.gov.tr/basin\\_aciklama/PBK\\_Bakan%20sunumu-Birle%C5%9Ftirilimis\\_25.10.2009.ppt](http://www.maliye.gov.tr/basin_aciklama/PBK_Bakan%20sunumu-Birle%C5%9Ftirilimis_25.10.2009.ppt), (19.01.2010 ).
- TAĞRAF, Hasan. **Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi**, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt: 3, Sayı: 2, 2002, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/146.pdf>, (23.12.2008).
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT), **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)**, Ankara 2006.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2007.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) İçki, Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2007.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, Ankara 2000.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2000.
- T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İstatistikleri (2002-2009)**.
- T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mart 2009.



- T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mayıs 2007.
- T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mayıs 2010.
- T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Haziran 2009.
- T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Yabancı Sermaye Raporu 2002**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara 2003.
- T.C. BAŞBAKANLIK YATIRIM DESTEK VE TANITIM AJANSI, **Gıda Sektörü**, <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/sectors/Pages/FoodAndBeverage.aspx>, (20.04.2010).
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET DENETLEME KURULU, **TAPDK 2003, 2004, 2005 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesi Raporu**, Ankara 2006, <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk23.pdf>, (04.06.2010).
- T.C. MERKEZ BANKASI, **Elektronik Veri Dağıtım Sistemi**, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, (14.05.2010).
- T.C. MERKEZ BANKASI. **Türk Lirası Geliyor Paramız Yenileniyor**, Yeni Türk Lirasından Türk Lirasına Geçiş Bilgilendirme Kitapçığı, <http://www.tcmb.gov.tr/tlkampanya/download/kitap.pdf>, (23.03.2010).
- T.C. MERKEZ BANKASI, **Yıllık Raporlar (1985-2001)**.
- T.C. MERKEZ BANKASI, **Yıllık Rapor 2004**, Ankara 2005.
- T.C. MERKEZ BANKASI, **Yıllık Rapor 2005**, Ankara 2006.
- TEMEL, Adil, Ercan Boyar ve Şeref Saygılı, **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)**, Planlama Dergisi, DPT, 42. Yıl Özel Sayısı, Ankara 2002, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/temela.pdf>, (15.05.2009).
- TERPSTRA, Vern, Ravi Sarathy. **International Marketing**, Dryden Press, Orlando 1993.

- TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ (TÜSİAD), **Türkiye Sanayine Sektörel Bakış**, Graphis Matbaa Sanayi ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul 2008.
- TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ, **Türkiye Ekonomisi Raporları (1980-1984)**.
- TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU, **2008 Küresel Krizi ve Türkiye**, Çalıştay: Küresel Bunalım ve İktisat Eğitimi, Aralık 2009, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/calistay2009/2008.Kuresel.Krizi.ve.Turkiye.pdf>, (18.03.2010).
- TÜRKİYE GIDA VE İÇECEK SANAYİ DERNEKLERİ FEDERASYONU, **Gıda ve İçecek Sektörü Envanteri 2008**, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/ekler/envanter2008.pdf>, (14.04.2010).
- TÜRKİYE GIDA VE İÇECEK SANAYİ DERNEKLERİ FEDERASYONU, **Gıda ve İçecek Sektörü Envanteri 2009**, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/2009envanter/envantersunumu.pdf>, (01.06.2010).
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), **İstatistik Göstergeler (1923-2008)**, Ankara, Aralık 2009.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, **Rakamlar Ne Diyor? 2009**, Ankara, Eylül 2009.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, **Türkiye İstatistik Yılığ 2008**, Ankara, Mayıs 2009.
- TÜRKİYE İŞ BANKASI, **Haftalık Sektör Haberleri**, İktisadi Araştırmalar Bölümü, 15 Mart 2010, <http://www.isbank.com.tr/PDF/EkonomikRaporlar/haftaliksektor15032010.pdf>, (01.06.2010).
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB), **Ekonomik Rapor 2004**, Aydoğdu Ofset, Ankara 2005.
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, **Ekonomik Rapor 2008**, İmpress Baskı Tesisleri, Ankara 2008.

- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, **Ekonomik Rapor 2009**, Özyurt Matbaacılık, Ankara 2010.
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, Genç Girişimciler Kurulu, **Türkiye Ekonomisi-Dünü, Bugünü ve Yarını**, Ankara 2009, [http://www.tobb.org.tr/haber\\_arsiv2.php?haberid=2686](http://www.tobb.org.tr/haber_arsiv2.php?haberid=2686), (04.01.2010)
- TÜRKKAN, Erdal. **Türkiye’de Sanayileşme (1980-2000)**, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj, Ankara 2001.
- TÜRKKAN, Erdal. **1980 Sonrasında Sanayileşme**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992.
- TÜRKYILMAZ, Murat. **Türkiye’ de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler**, [http://www.turkhukusitesi.com/makale\\_142.htm](http://www.turkhukusitesi.com/makale_142.htm), (01.04.2009).
- TÜRKYILMAZ, Oğuz. **Türkiye’nin Enerji Durumu**, [http://www.mmo.org.tr/resimler/ekler/8e4b957fb560a53\\_ek.pdf](http://www.mmo.org.tr/resimler/ekler/8e4b957fb560a53_ek.pdf) , (01.06.2010).
- TÜTÜN EKSPERLERİ DERNEĞİ, **Basın Açıklaması\_31 Aralık 2009**, İzmir, <http://www.karasaban.net/tutun-fonu-kalkti-ekonomi-ve-saglik-tehlikede/>, (09.06.2010).
- ULUDAĞ, Ramazan. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması**, Ankara 1991.
- UNCTAD, **Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri**, <http://stats.unctad.org/FDI>, (05.02.2010).
- UNCTAD, **Dünya Yatırım Raporu 2004**, The Shift Towards Services, United Nations, New York and Geneva 2004.
- UNCTAD, **Dünya Yatırım Raporu 2007**, Transnational Corporations, Extractive Industries and Development, United Nations, New York and Geneva 2007.
- UNCTAD, **Dünya Yatırım Raporu 2008**, Transnational Corporations, and the Infrastructure Challenge, United Nations, New York and Geneva 2008.

- UNCTAD, **Dünya Yatırım Raporu 2009**, Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, United Nations, New York and Geneva 2009.
- URAS, Güngör. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, 1979.
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ (YASED), **Dünyada Ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İnceleme Yarışması, Yayın No: 33, İstanbul 1988.
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımı, Yeni Ekonomik Program Çerçevesinde Değişen Koşullar**, İstanbul 1983.
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, **Türkiye’de Yabancı Yatırımlar ve Yatırım Ortamı FIAS Raporu**, İstanbul 2001.
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, **Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, 2008 İlk Yarı Değerlendirmesi**, Ağustos 2008, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/UDYRaporu-2008-ilkyari-agustos08.pdf>, (20.08.2008).
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, 2009 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu**, Şubat 2010, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/YASEDUDYRaporu-2009yilsonu-Subat2010.pdf>, (18.03.2010).
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu**, Mart 2009, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/UDYRaporu-mar09-2008degerlendirme.pdf>, (19.03.2009).
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, **UNCTAD Dünya Yatırım Raporu**, İstanbul Eylül 2008, [http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin\\_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf](http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf), (6.10.2008).
- YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, **UNCTAD Dünya Yatırım Raporu**, İstanbul Eylül 2009,

<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/UNCTAD2009DünyaYatirimRaporu.aspx>, (29.09.2009).

➤ **YABANCI SERMAYE DERNEĞİ, Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü**, İnceleme Yarışması III, Yayın No: 37, İstanbul 1990.

➤ **YAVAN, Nuri. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İktisadi Araştırmalar Vakfı Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışması 2006/4, Promat Basım Yayın Sanayi ve Tic. AŞ, İstanbul 2006.

➤ **YILDIRIM, Nuri. Uluslararası Şirketler**, 1983.

➤ **YILMAZ, Kamil. Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisine Doğru**, Yased Yayınları, İstanbul 2006.

➤ **YÜKSELER, Zafer. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2006/1, Ocak 2006,

[http://www.tek.org.tr/dosyalar/REKABET\\_GUCU\\_VE\\_YABANCI\\_SERMAYE\\_YATIRIMLARI.pdf](http://www.tek.org.tr/dosyalar/REKABET_GUCU_VE_YABANCI_SERMAYE_YATIRIMLARI.pdf), (30.04.2009).

➤ <http://bira.uzerine.com/index.jsp?objid=1900>, (31.05.2010).

➤ Dış Ticaret Müsteşarlığı, [www.dtm.gov.tr](http://www.dtm.gov.tr)

➤ İstanbul Sanayi Odası, [www.iso.org.tr](http://www.iso.org.tr)

➤ OECD, [www.oecd.org](http://www.oecd.org)

➤ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, [www.dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr)

➤ T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, [www.hazine.gov.tr](http://www.hazine.gov.tr)

➤ T.C Merkez Bankası, [www.tcmb.gov.tr](http://www.tcmb.gov.tr)

➤ Türkiye İstatistik Kurumu, [www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)

➤ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, [www.tobb.org.tr](http://www.tobb.org.tr)

➤ UNCTAD, <http://stats.unctad.org/FDI>

➤ Yabancı Sermaye Derneği, [www.yased.org.tr](http://www.yased.org.tr)

## **EKLER**

**EK I:** 2007-2008 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar Dolar)

**EK II:** 2008 Yılıının Başlıca Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Alma Anlaşmaları

**EK III:** Yeni Yatırımlar (Proje Sayısı) (2008)

**EK IV:** Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler) (2005-2009)  
(Milyon Dolar)

**EK V:** Uluslararası Sermayeli Firmaların Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri (2005-2009)

**EK VI:** Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

**EK VII:** Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı

**EK VIII:** Türkiye’de Başlıca Uluslararası Birleşme ve Satın Almalar (2008)

**EK I. 2007-2008 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar Dolar)**

<b>Bölge / Ülke</b>	<b><u>2007</u></b>	<b><u>2008</u></b>	<b>Değişim (%)</b>
<b>Dünya</b>	<b>1978,8</b>	<b>1697,3</b>	<b>-14</b>
<b>Gelişmiş Ülkeler</b>	<b>1358,6</b>	<b>962,2</b>	<b>-29</b>
Avrupa	899,6	518,3	-42
AB	842,3	503,4	-40
Avusturya	29,5	13,5	-54
Belçika	110,7	59,6	-46
Çek Cumhuriyeti	10,4	10,7	3
Danimarka	9,4	10,9	16
Finlandiya	12,3	-4,1	-133
Fransa	157,9	117,5	-26
Almanya	56,4	24,9	-56
Macaristan	6	6,5	8
İrlanda	24,7	-20	-181
İtalya	40,2	17	-58
Hollanda	118,3	-3,4	-103
Polonya	22,6	16,5	-27
Romanya	9,9	13,3	34
İspanya	28,1	65,5	133
İsveç	22	43,6	98
İngiltere	183,3	96,9	-47
ABD	271,1	316,1	17
Japonya	22,5	24,4	8
<b>Gelişmekte Olan Ülkeler</b>	<b>529,3</b>	<b>620,7</b>	<b>17</b>
Afrika	69,1	87,6	27
Mısır	11,5	9,4	-18
Fas	2,8	2,3	-18
Güney Afrika	5,6	9	61
Latin Amerika ve Karayipler	127,4	144,3	13
Arjantin	6,4	8,8	38

<b>Bölge / Ülke</b>	<b><u>2007</u></b>	<b><u>2008</u></b>	<b>Değişim (%)</b>
Brezilya	34,5	45	30
Şili	12,5	16,7	34
Kolombiya	9	10,5	17
Meksika	27,2	21,9	-19
Peru	5,4	4,8	-11
Asya ve Okyanusya	332,6	388,7	17
Batı Asya	77,6	90,2	16
Türkiye	22	18,1	-18
Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya	253,8	297,5	17
Çin	83,5	108,3	30
Hong Kong (Çin)	54,3	63	16
Hindistan	25,1	41,5	65
Endonezya	6,9	7,9	14
Malezya	8,4	8	-5
Singapur	31,5	22,7	-28
Tayland	11,2	10	-11
<b>Geçiş Ekonomileri</b>	<b>90,8</b>	<b>114,3</b>	<b>26</b>
Rusya Federasyonu	55	70,3	28
Ukrayna	9,8	10,6	8

Kaynak: UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2009, Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, United Nations, New York and Geneva 2009, s.247-250.



**EK II. 2008 Yılı'nın Başlıca Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Alma Anlaşmaları**

Satın Alınan Şirket	Ülkesi	Satın Alan Şirket	Ülkesi	Sektör	Değer (Milyar \$)
Anheuser-Busch Cos Inc	ABD	InBev NV	Belçika	Malt-ıcecek	52,2
Fortis Bank	Belçika	Hollanda Hükümeti	Hollanda	Finans	23,1
Altadis SA	İspanya	Imperial Tobacco	İngiltere	Yatırımcılar	17,9
Reuters	İngiltere	Thomson Corp	ABD	Bilgi Hizmetleri	17,6
Imperial Chemical	İngiltere	Akzo Nobel	Hollanda	Kimyasallar	16,3
Intelsat	Bermuda	Serefina Holdings	İngiltere	Yatırımcılar	16
OCI Cement	Mısır	Lafarge SA	Fransa	Çimento	15
Scottish & Newcastle	İngiltere	Sunrise Acq.	Jersey	Elektrik Hizmetleri	14,9
Endesa	İtalya	E.ON	Almanya	Yatırımcılar	14,3
Rio Tinto	İngiltere	Shining Prospect	Singapur	Yatırımcılar	14,3

Kaynak: Yased, "UNCTAD Dünya Yatırım Raporu", İstanbul Eylül 2009, s.18,  
<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/UNCTAD2009DunyaYatirimRaporu.aspx>, (29.09.2009).

**EK III. Yeni Yatırımlar (Proje Sayısı) (2008)**

<b>Sıra</b>	<b>ÜLKELER</b>	<b>2008</b>
	<b>Gelişmiş Ülkeler</b>	<b>6.972</b>
3	ABD	931
4	İngiltere	845
5	Fransa	668
7	Almanya	503
8	İspanya	495
10	Polonya	353
11	Romanya	348
17	Avustralya	228
18	İtalya	219
19	Kanada	213
22	Japonya	196
23	İrlanda	183
24	Belçika	179
25	Hollanda	173
26	İsviçre	170
28	Macaristan	147
29	Bulgaristan	146
30	Çek Cumh.	141
	<b>Gelişmekte Olan Ülkeler</b>	<b>7.437</b>
1	Çin	1.483
2	Hindistan	958
9	BAE	480
12	Vietnam	347
13	Meksika	346
14	Tayland	327
15	Singapur	290
16	Brezilya	245
20	Malezya	209
21	Hong Kong, Çin	202
27	Türkiye	169
	<b>Geçiş Ekonomileri</b>	<b>1.142</b>
6	Rusya Fed.	561
	<b>TOPLAM</b>	<b>15.551</b>

Kaynak: UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2009, Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, United Nations, New York and Geneva 2009, s.212.

**EK IV. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler) (2005-2009) (Milyon Dolar)**

	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>
<i>Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Toplam (Net)</i>	10.031	20.185	22.047	18.269	7.625
<b>Uluslararası Doğrudan Sermaye</b>	<b>8.190</b>	<b>17.263</b>	<b>19.121</b>	<b>15.332</b>	<b>5.805</b>
Sermaye (net)	8.134	16.982	18.394	14.698	5.658
Giriş	8.535	17.639	19.137	14.733	5.740
Çıkış	-401	-657	-743	-35	-82
Diğer Sermaye*	56	281	727	634	147
<b>Gayrimenkul (Net)</b>	<b>1.841</b>	<b>2.922</b>	<b>2.926</b>	<b>2.937</b>	<b>1.820</b>

\*: Uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mart 2009 ve Mayıs 2010, s.13.

**EK V. Uluslararası Sermayeli Firmaların Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri (2005-2009)**

	<b><u>2005</u></b>	<b><u>2006</u></b>	<b><u>2007</u></b>	<b><u>2008</u></b>	<b><u>2009</u></b>
Belge Adedi	199	145	198	211	183
Toplam Yatırım Tutarı* (Milyon \$)	3.266,7	1.721,5	3.917,7	5.394,4	10.810
Toplam Yatırım Tutarı* (Milyon TL)	4.415	2.516,5	5.187	7.152,8	16.653,2
Yabancı Ortak Payı	51,7	36,1	49,1	50,2	62,2

\*: Yabancı sermayeli firmalara düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin öngörü değerleridir.  
Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mart 2009 ve Mayıs 2010, s.19.

**EK VI. Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli  
Şirketlerin Sayısı**

<b>Yıl</b>	<b>Yeni</b>	<b>İştirak</b>	<b>Şube</b>	<b>Toplam</b>
1954-2002 (Birikimli)	4.221	871	202	5.294
2003	800	198	31	1.029
2004	1.440	446	62	1.948
2005	2.081	478	54	2.613
2006	2.473	633	63	3.169
2007	2.913	655	61	3.629
2008	2.695	638	64	3.397
2009	2.338	585	64	2.987
<b>Genel Toplam</b>	<b>18.961</b>	<b>4.504</b>	<b>601</b>	<b>24.066</b>

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu”, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Haziran 2009, s.25 ve T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, “Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni”, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mart 2009 ve Mayıs 2010, s.5.

## EK VII. Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı

<b>Sektörler</b>	<b>1954-2002 (Birikimli)</b>	<b>2003</b>	<b>2004</b>	<b>2005</b>	<b>2006</b>	<b>2007</b>	<b>2008</b>	<b>2009</b>	<b>1954-2009 Toplam</b>
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık	85	23	30	34	46	51	60	60	389
Madencilik ve Taşocakçılığı	93	12	31	51	49	82	93	71	482
İmalat Sanayi	1.347	249	349	407	448	498	459	384	4.141
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	<i>144</i>	<i>20</i>	<i>51</i>	<i>39</i>	<i>45</i>	<i>37</i>	<i>33</i>	<i>49</i>	<i>418</i>
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	<i>130</i>	<i>58</i>	<i>52</i>	<i>67</i>	<i>51</i>	<i>50</i>	<i>20</i>	<i>18</i>	<i>446</i>
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	<i>168</i>	<i>27</i>	<i>42</i>	<i>36</i>	<i>38</i>	<i>56</i>	<i>47</i>	<i>39</i>	<i>453</i>
<i>B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	<i>105</i>	<i>19</i>	<i>23</i>	<i>27</i>	<i>52</i>	<i>46</i>	<i>44</i>	<i>24</i>	<i>340</i>
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı- Römork İmalatı</i>	<i>110</i>	<i>15</i>	<i>18</i>	<i>20</i>	<i>16</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>18</i>	<i>237</i>
<i>Diğer İmalat</i>	<i>690</i>	<i>110</i>	<i>163</i>	<i>218</i>	<i>246</i>	<i>290</i>	<i>294</i>	<i>236</i>	<i>2.247</i>
Elektrik, Gaz, Su	65	9	15	10	43	77	115	132	466
İnşaat	194	29	127	322	418	498	382	302	2.272
Toptan ve Perakende Ticaret	1.879	403	797	722	780	827	802	933	7.143
Oteller ve Lokantalar	574	62	77	167	202	212	226	174	1.694
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	408	83	209	229	269	298	300	268	2.064
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	105	12	6	19	48	41	44	18	293
Gayrimenkul, Kiralama, İş Faal.	358	87	225	503	683	860	692	476	3.884
Diğer Hizmetler	186	60	82	149	183	185	224	169	1.238
<b>Toplam</b>	<b>5.294</b>	<b>1.029</b>	<b>1.948</b>	<b>2.613</b>	<b>3.169</b>	<b>3.629</b>	<b>3.397</b>	<b>2.987</b>	<b>24.066</b>

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Haziran 2009, s.29 ve T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni", Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Mart 2009 ve Mayıs 2010, s.6.

**EK VIII. Türkiye’de Başlıca\*\* Uluslararası Birleşme ve Satın Almalar\*  
(2008)**

<b>Hisseleri Satın Alınan Şirket</b>	<b>Alıcı Şirket</b>	<b>Alıcı Şirketin Ülkesi</b>	<b>Hisse Oranı (%)</b>	<b>İşlem Değeri (Milyon Dolar)</b>
Tekel Sigara ***	British American Tobacco (BAT)	İngiltere	100	1.720
Migros Türk	BC Partners, DeA Capital, Turkven	İngiltere, İtalya, Türkiye	50,8	1.650
Başkent Doğalgaz Dağ. ***	Global Inv. Holding, Energaz, ABN Amro	Türkiye, Hollanda	100	1.610
Başkent Elektrik Dağ. ***	EnerjiSA, Sabancı Holding, Verbund	Türkiye, Avusturya	100	1.225
Finansbank	National Bank of Greece	Yunanistan	9,7	697,2
Sakarya Elektrik Dağ. ***	AkCez	Türkiye, Çek Cum.	100	600
Acıbadem Sağlık Hiz.	Abraaj Capital	BAE	53,8	586,7
Akpet	Lukoil	Rusya	100	555
Axa Oyak Holding	Axa Group	Fransa	50	525
Tekfen İnşaat	Palmali Holding, SOCAR	Azerbaycan	50	520
Koç Allianz Sigorta	Allianz	Almanya	47,1	392,4
Akenerji	CEZ	Çek Cum.	37,4	302,6

<b>Hisseleri Satın Alınan Şirket</b>	<b>Alıcı Şirket</b>	<b>Alıcı Şirketin Ülkesi</b>	<b>Hisse Oranı (%)</b>	<b>İşlem Değeri (Milyon Dolar)</b>
Güven Sigorta	Groupama	Fransa	100	282,5
İzgaz	Gaz de France	Fransa	90	232
Koç Allianz Hayat ve Emeklilik	Allianz	Almanya	49	198,4
Oyak Emeklilik	ING Group	Hollanda	100	169,8
Adocim Çimento Beton	Titan Cement Group	Yunanistan	50	132,7

\*Kaynak: Ernst&Young, Deloitte, ISI Dealwatch

\*\*100 milyon dolar ve üzeri

\*\*\*özelleştirme

Kaynak: Yased, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu", Mart 2009, s.8, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/UDYRaporu-mar09-2008degerlendirme.pdf>, (19.03.2009).